

خدا آفرین

تورکجه - فارسی

فرهنگی ، اجتماعی ، علمی

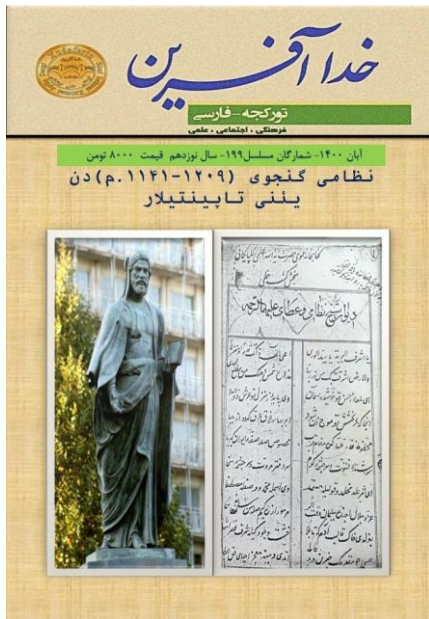
آبان ۱۴۰۰ - شمارگان مسلسل ۱۹۹ - سال نوزدهم قیمت ۸۰۰۰ تومن

نظامی گنجوی (۱۲۰۹-۱۱۴۱ م) دن
یئنی تاپینتیلار

خداآفرین 199 Xudafərin

ایچینده کیلر:

- ۲----- نیظامی گنجوی حاققیندا بیغجام بیلگی
- ۳----- دیوان شیخ نیظامی
- ۴۲----- باکی ادبی محیطی
- ۵۵----- شرح اشعار ترکی موولانا
- ۷۶----- دنیا تورکلرینین تاریخی نی بیلک

شماره مسلسل ۱۹۹ - آبان ماه - سال ۱۴۰۰ - ۸۴ صفحه
مدیر مسئول، سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

خبرنگاران: علی محمدنیا

فرید ستاری قر

تانای شرقی دره جک

زمینه مجله:

فرهنگی؛ مسایل اجتماعی؛ معلومات عمومی؛ طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی؛ تحلیلی؛ خبری؛ اطلاع رسانی؛ پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی؛ اردبیل؛ تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم واحد ۵

تلفن: ۰۶۶۴۳۰۸۴ - فاکس: ۰۶۶۴۰۸۹۵ / 09192281916

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت **word** به ایمیل یا آدرس ماهنامه به
زبانهای ترکی و فارسی جهت معرفی آثار دو نسخه همراه با
توضیح مناسب ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: شش ماه ۱۵۰۰۰۰ و یکساله

۲۵۰۰۰۰ هزار تومان به شماره کارت بانک تجارت

۰۷۰۳۸۸۷۰۷۳۳۳۵۲۷۲۳ به نام حسین شرقی دره جک

واریز نمایید.

KHUDAFARIN

Cultural and social monthly magazin managing Director

concessioner and chief Editor: Dr. HÜSEYİN

ŞARÇI DAREJAK (SOYTÜRK)

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktor: Dr. HÜSEYİN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)

say 199 Ekim 2021, Tehran

tiraj: 3000 تیراژ

Telegram: @xudafarindergisi

khudafarin@yahoo.com

khudafarin.ir

نظامی گنجوی حاقیندا ییغجام بیلگی

NİZAMİ GƏNCƏVİ HAQQINDA YIĞCAM BİLGİ

قاسمی، وحشی، عرفی شیرازی، مکتبی، فیضی، فیاضی، اشرف مراغی، آذر بیگدلی، هلالی جغتایی، مولانا هاشمی کرمانی، مولانا نویدی شیرازی و سلمان ساوجی و نظامی کارمانلی.

شیفاهی خالق ادبیاتی و یازیلی تاریخی سالنامه لیرین عنعنه وی مؤوضولاریندان ایستیفاده ائدن نیظامی، ایسلامدان اولکی و ایسلام دؤورو ایرانینی بیرلشدیرمیشدیر. نیظامی نین قهرمانلیق-رومانتیک پوئزییاسی سونراکی عصرلر بویونجا، فارس دیلی نین ایستیفاده اولوندوغو بوتون اراضیلرده اؤزونو اونا اوخشاتماغا چالیشان گنج صنعتکارلارین یارادیجیلیغینا تاثیر ائتمیش، نینکی پئرسییادا، هم ده آذربایجان، افغانیستان، گورجستان، هیندیستان، ایران، پاكیستان، تاجیکستان، تورکیه و اؤزبکیستان کیمی موعاصر اؤلکه لیرین مدنیتی نین فورمالاشماسیندا رول اوینامیشدیر. نیظامی نین یارادیجیلیغی، حافظ شیرازی، مؤولانا جلال الدین رومی و سعدی شیرازی کیمی بؤیوک صنعتکارلارین یارادیجیلیغینا تاثیر ائتمیشدیر. اونون، موختلیف ایجتیماعی، مدنی و علمی مؤوضولاری ایشیقاندیران بئش مثنویسی بوتو شرق اؤلکه لرینده بؤیوک مشهورلوغا مالیک اولموشدور کی، بونو دا، شاعیرین اثرلری نین چوخلو سایدا و موختلیف دؤورلره آید الیازمالاری نین دؤوروموزه

مدیر مسئول : دکتر حسین شرقی دره جک سوی تورک
Sorumlu Müdür: Dr. Hüseyin Şərqidərəcə SOYTÜRK

**شاعیرین ۸۵۰ ایلیک یوبیلئیی شرفینه ۱۹۹۱-
جی ایل اونئسکو (یونسکو) طرفیندن " نیظامی
ایلی " ائلان ائدیلمیشدیر.**

نیظامی گنجوی (نیظامی گنجه لی) آذربایجان شاعیری و متفکیری (نیظامی گنجوی، تام آدی: ابو محمد ایلیاس ایبن یوسف؛ تولد ۱۱۴۱، گنجه، آذربایجان آتابیلر، ائلدنیزلر دؤولتی (آذربایجانین اراضیسی) ۱۲۰۹ وفات، گنجه) آذربایجان پوئزییاسی نین بانیلریندن بیر، اورتا عصرلر شرقین ان بؤیوک شاعیرلریندن بیر، او جومله دن فارس ادبیاتی نین ان مشهور شاعیرلریندندیر.

(نظامینین تورکجه دیوانی میصیرسین خدیویه کتابخاناسیندا تاپیلاراق صدیار وظیفه ائل اوغلو طرفیندن تهراندا و دکتر حسین شرقی دره جک سوی تورک طرفیندن باکی شهرینده نورلار نشریاتیندا نشر ائدیلمیشدیر.

نیظامی گنجه ای، به دلیل سبک سخن سرائی و زبان شعر مخصوص به خودش، مورد تقلید بسیاری از شاعران قرار گرفته است. از جمله شاعرانی که از آثار نظامی تقلید کرده اند به این نامها می توان اشاره کرد: امیر خسرو دهلوی، خواجه گوی کرمانی، جامی، هاتفی،

چاتماسی ثبوت ائدیر.

نیظامی نین "خوسرو و شیرین"، "لیللی و مجون" و "ایسگندرنامه" کیمی اثرلری نین قهرمانلاری، ایندی ده، بوتون ایسلام اؤلکه لرینده، ائلجه ده دنیادا تانیماقدادیر.

۱۱۳۶/۱۱۳۵-جی میلادی ایلدن ۱۲۲۵-جی میلادی ایله کیمی آذربایجان (اساسا ایندیکی جنوبی آذربایجان اراضیسینی احاطه ائدیردی) و آران ایالتلری سلجوق سولطانلاری نین ایراقی-عجمده کی بؤیوک آتابیلری کیمی ائلدنیزلر سولاله سی طرفیندن ایداره اولونموشدور. ائلدنیزلر (بعضا ائلدگزلر و یا ائلدگیزلر ده آدلاندیریلیر) سولاله سی نین اساسی، ایراقی (عراق)-عجمده کی سلجوق سولطانی نین آزاد ائدلمیش قولامی (دؤیوشجو) اولموش قیپچاق منشالی شمس الدین ائلدنیز طرفیندن قویولموشدور. سلجوق ایمپئرییاسی نین داغیلماسی دؤورونده آذربایجان آتابیلری (یعنی، سلجوق تاختی واریثلری نین صاحیبی) اولموش ائلدنیزلر، ۱۱۸۱-جی ایلدن اعتبارن مستقل یئرلی حاکیم کیمی اراضینی ایداره ائتمه یه باشلادیلار. ائلدنیزلر دؤولتی نین وارلیغینا، ۱۲۲۵-جی ایلده داها اول گورجولر طرفیندن اله کئچیریلیمیش اراضیلر ده داخل اولماقلا، دؤولت اراضیلری نین جلال الدین طرفیندن توتولماسی ایله سون قویولموشدور. احتیمال کی، شمس الدین ائلدنیز آذربایجان اوزرینده نظارتی ۱۱۵۳-جو ایلده، سولطان معسود ایبن محمدین سونونجو فاووریتی قاسس بی آرسلانین اؤلوموندن سونرا اله ائتمیشدیر.

همین دؤورده آران و آذربایجانلا قونشولوقدا یئرلشن شیروان اراضیسینده کسرانیلر سولاله سی طرفیندن ایداره ائدیلن شیروانشاهلار دؤولتی مؤوجود ایدی. کسرانیلر سولاله سی عرب منشایینه مالیک اولسا دا، فارسلاشمیش و بو سولاله دن اولان شاهلار اؤزلرینی قدیم ساسانی شاهلاری نین واریثلری ائلان ائتمیشدیلر.

نیظامی نین دوغوم تاریخینه کیمی تورک-سلجوقلارین ایران و جنوبی قافقازی اله کئچیرمه سیندن یوز ایل کئچمیشدی. فرانسا تاریخچیسی رنئی قروسسئ نین فیکرینجه، اؤزلری تورکمان منشالی اولان سلجوقلولار، ایران تاختینی اله کئچیردیکدن سونرا، اؤلکه ده تورکلشدریمه سیاستی آپارمامیشلار.

نیظامی نین "خمسه" یه داخل اولان پوئمالار اوزرینده ایشله مه یه باشلادیغی اون ایکینجی عصرین سونونجو روبونده، سلجوقلارین عالی حاکیمیتی پارچالانما دؤورونو یاشاییر، سیاسی و سوسیال ناراضیلیقلار ایسه آرتیردی. لاکین، فارس مدنیتی، مرکزلشدیریلیمیش حاکیمیتین مؤوجود اولدوغو دؤورله موقاییسه ده یئرلی حاکیمیتلر پارچالانما دؤورونده داها یاخشی اینکیشاف ائدیر، فارس دیلی ایسه اساس ادبیات دیلی اولراق قالیردی. بو خصوصیت، او زامان فارس مدنیتی فورپوستوخوصوصیتی داشیمیش، نیظامی نین ده یاشادیغی آذربایجان شهری اولان گنجه یه ده آید ایدی.

نیظامیدن یوز ایل سونرا یاشامیش ایران تاریخچیسی حمدالله قزوینی "خزینه لرله دولو" آران شهری گنجه نی ان زنگین و چیچکلنن شهری کیمی تصویر ائدیر. او دؤورده، آذربایجان، آران و شیروان خوراساندان سونرا مدنیتین ایکینجی ان بؤیوک یئنی مرکزی ایدی. موتخصیصلر فارس پوئزییاسی نین خوراسان استیلی داخیلینده قرب مکتبینی آیریرلار کی، بو دا آذربایجان مکتبی، بعضا ایسه شیروان، آران و یا قافقاز مکتبی آدلاندیریلیر. بو مکتب مرکب متتافوریک و فلسفی مضمونو، همچنین تورکویستان عنعنه سیندن آیینمیش اوبرازلارین ایستیفاده سی ایله سئچیلیر. نیظامی، تورکلوک مکتبی نین ان مهم نوماینده لریندن بیر حساب ائدیلیر.

حیاتی

نیظامی نین حیاتی حاقیندا چوخ آز معلومات وار؛ شاعیرین حیاتی حاقیندا یئنگانه معلومات منبعی اونون اثرلریدیر کی، بو اثرلرده ده کیفایت قدر آیدین اینفورماسییا وئرلمه میشدیر. بونا گؤره ده نیظامی نین آدی و شخصیتی اطرافیندا چوخلو افسانه لر یارانمیش و اونون بیوقرافیاسینی بزه میشدیر.

آدی و لقبی

شاعیرین اصل آدی ایلیاس، آتاسی نین آدی یوسیف، باباسی نین آدی ذکی اولموشدور: اوغلو محمدین دوغولماسیندان سونرا اونون دا آدی شاعیرین تام آدینا کئچمیش و اونون تام آدی ابو محمد ایلیاس ایبن یوسیف ایبن ذکی موید اولموشدور. ادبی لقب کیمی شاعیر "نیظامی" سؤزونو سئچمیشدیر کی، بونو دا بعضی تذکره

قورخموش و ايلك نۆوبه ده آزاد ياراديجيلىق ايمكانى آرزولاميشدیر. بونا باخماياراق، نظامى اثرلرينى موختلیف سولاله لردن اولان حۆكمدارلارا حسر ائتميشدیر. مثلا، "ليلی و مجنون" پوئماسینی نظامی، شیروانشاه، "یئددی گۆزل" پوئماسینی ایسه ائلدنیزلرین رقیبی آغسونقوریلر سولاله سیندن اعلاالدین کۆرپه آرسلانا ایتحاف ائتمیشدیر.

نظامی، بوتون حیاتی بوینجا گنج ده یاشامیش و اوچ دفعه ائولنمیشدیر. شاعیرین ایلک و ان سئویملی حیاتی یولداشی آفاق آدلی قیپچاق قول اولموشدور. اونا بیر چوخ شعرلر حسر ائدن نظامی، "لیاقتلی گۆرونوشلو و گۆزل عاغیللی" آدلاندرمیشدیر. آفاق، نظامییه دربند حاکیمی دارا موظفالدین طرفیندن هدیه ائدیلمیش، نظامی ایسه اونو آزاد ائده رک ائولنمیشدیر. ۱۱۷۴-جو ایله اونلارین اوغلان اوولادی دونیا یا گلیمیش و شاعیر اوغلونو محمد آدلاندرمیشدیر. ۱۱۷۸-۱۱۷۹-جو ایللرده "خوسروو و شیرین" پوئماسی نین تاماملانماسی زامانی آفاق وفات ائتمیشدیر. نظامی نین سونراکی ایکی حیاتی یولداشی دا واختیندان اول وفات ائتمیش، اونلارین هر بیرى نین اؤلومو، شاعیرین یئنی ائپیک پوئماسینی تاماملانماسی ایله اوست-اوسته دوشموشدور کی، بو موناسیبتله ده نظامی یازمیشدیر:

ایلاهی، نه به گۆره، من هر پوئمایا گۆره بیر حیاتی یولداشی قوربان وئرمه لییم.

نظامی، سیاسی غیرى-استابیلیک و اینتئنسویو اینتئلئکتوال آکتیولیک دؤورونده یاشامیشدیر کی، بو دا اونون شعرلرینده و پوئمالاریندا عکس اولونموشدور. شاعیرین حیمایدارلاری ایله قارشیلیقلى موناسیبتی، اثرلری نین دقیق یازیلما تاریخی حاقیندا معلوماتلار یوخدور، بیلینن تاریخلر ایسه نظامیدن سونراکی دؤورده یاشامیش تذکره چیلرین وئردیگی معلوماتلاردان الده ائدیلمیشدیر. هله ساغلیغیندا نظامی بؤیوک حؤرمهت و عزت صاحبی اولموشدور. آتابیلر دفعه لرله نظامینی

نظامی والیدئیلرینی اثرکن ایتیرمیشدیر آتاسی نین اؤلوموندن سونرا آناسی نین باجیسی تربیلندیرمیش، آتاسی نین اؤلوموندن سونرا ایسه اوشاق داییسى خوجا عمرین حیمایه سینده قالمیشدیر.

دؤولت شاه سمرقندی (۱۴۳۸-۱۴۹۱) اؤزونون "تذکره الشعرا" آدلی تراکتاتیندا (۱۴۸۷-جی ایله تاماملانمیشدیر) نظامی نین، قیوامی موتریضی آدلی شاعیر قارداشی اولماسینی قئید ائتمیشدیر.

تحصیلی

یاشادیغی دؤورون استانداتلارینا گۆره نظامی نین پارلاق تحصیلی اولموشدور. نظامی نین یاشادیغی دؤورده بئله حساب ائدیلمیش کی، شاعیر موختلیف فنلر اوزرله بیلکلی اولمالیدیر. لاکین، بونا باخماياراق، نظامی اؤز ساوادى ایله شاعیرلر آراسیندا سئچیله بیلیمیشدی: نظامی نین اثرلری اونون عرب - فارس و تورک ادبیاتی نین شیفاهی و یازیلی عنعنه لرینه گۆزل بلد اولماسینا، ریاضیات، آسترونومییا، آسترولوگییا، کیمیا، طب، بوتانیکا، تتولوگییا، قرآن تفسیری، شریعت، خریستیانلیق، ایودایزم قديم میفلری و افسانه لری، تاریخ، ائتیكا، فلسفه، اثروتریکا، موسیقی و تصویری صنعتینی یاخشی بیلمه سینه دلالت ائدیر.

باخماياراق کی، نظامینی منبعلرده تئز-تئز "حکیم" (مودریک) آدلاندریرلار، او، فارابی، ایبن سینا و سوهوردی کیمی فیلسوف و یا ایبن العربی و عبدالرزاق الکاشانی کیمی سوفیزم نظرییه چیسى اولمامیشدیر. بونا باخماياراق، داها سونراکی دؤورده یاشامیش، موختلیف علم ساحه لرینده فعالیت گؤسترمه لرینه باخماياراق فلسفه، گنوسیسی (معرفت بیلیمی) و تتولوگیانی (الهیات) بیرلشدیرمه یه چالیشمیش قوطب الدین شیرازی و بابا افضل کاشانی کیمی، ایسلام فلسفی فیکری نین موختلیف ساحه لرینه یاخشی بلد اولان فیلسوف و گنوستیک حساب ائدیرلر.

شخصی حیاتی

نظامی گنجوی شاهین قبولوندا، ۱۵۷۰-جی ایله آید مینیاتور، آذربایجان تاریخ موزهی

نظامی نین حیاتی حاقیندا چوخ آز معلومات ساخلانلسا دا، دقیق بیلینیر کی، او، سارای شاعیری اولمامیش، چونکی بو حالدا دوروستلوگونو ایتیره جگیندن

دە سونونجو پوئماسىنى حسر ائىدىگى ماكدونىيالى
ايسكندر، شرق مدنيتى نين اسيرينه چئوريلمىش
چوخسايلى تارىخى شخصلردن بيريدير. نىظامى، شرق
مدنيتى نين سعجىيوى محصولو ايدى. او، ايسلاما قدركى
و ايسلامدان سونراكى مدنيت له قديم دونيا آراسيندا
كۆرپو ياراتمىشدير.

ادبى تائير

قصران تبريزى، سنای، فخرالدين اسد گورگانى، طبرى
كىمى مۇلىفلرین نىظامى ياراديجيلىغى تائير ائتمه لرینه
باخمایارق، شيفاهى خالق ياراديجيلىغى، شاعیر اوچون
اساس ایلهام منبعی اولموشدور.

اونوجو عصر شاعیری فخرالدين اسد گورگانى نین
ياراديجيلىغى نىظامى ياراديجيلىغىنا بۇيوك تائير
گۇسترمىشدير. پوئمالارى اوچون بير چوخ سوژنتلری
تورک قهرمانلىق ياراديجيلىغىندان آلان نىظامى، پوئزيا
يازى صنعتی، اوبرازلى دانیشيق و كومپوزىسیيا قورما
تئخنىكاسینی اساسن گورگانیدن آلمىشدير.

بو، " خوسروو و شیرین " پوئماسیندا، خصوصیلە،
گورگانى نین " وئیس و رامین " پوئماسیندان اساس
صحنه نین تکرارى اولان " عاشیقلرین موباحیثه سی "
صحنه سینده آچیق گۇرونور. بوندان باشقا، نىظامى
پوئمانى، گورگانى نین ده پوئماسینی یازدیغى هج
بحرینده یازمىشدير. گورگانى ياراديجيلىغى نین نىظامى
ياراديجيلىغىنا تائیرینی هم ده ايکینجی نین آسترولوگىيا
علمینه اولان ماراغى ايله ایضاح ائتمک مومکوندور.

سیرلر خزینه سی نىظامى گنجوی نین ایلک ایری
حجملی اثریدیر . یاخین و اورتا شرق (تورک
دونياسینسن) ادبیاتیندا دیداکتیک پوئما ژانری نین ان
قیمتلی نومونه لریندن بیری اولان بو اثر شاعیرین
ياراديجيلىغىندا ائپیک شیر ساحه سینده ایلک قلم تجروبه
سی ایدی. اثر هیجری تاریخله ۵۷۰-جی ایلده
یازلمىشدير کی، میلادی تقویميله ۱۱۷۴-۱۱۷۵-جی
ایلره اويعون گلیر. " سیرلر خزینه سی " ظاهرآ
نىظامییه قدر یاخین و اورتا شرق ادبیاتیندا گئنیش
یاییلان دیداکتیک اثرلر سیلسیله سینه داخیلدير.
مؤوضوجا، مقصدجه موعین درجه ده " کلیله و دیمنه " ،
" قوتادقو بلیک " ، " حدیقه الحاقیه " ، " سیاستنامه " ،

سارایا دعوت ائتمیش، لاکین، شاعیرین ایصرارلا ایمتیناع
ائتمیشدير، بونا باخمایارق، نىظامینی موقدس حساب ائدن
حۇکمدار اونا بئش مین دینار و ۱۴ کند باغیشلامىشدير.

دینی اینانجینا گۇره نىظامى سنی شافعی موسلمان
اولموشدور. شاعیرین دوغوم تارىخى کیمی، وفات تارىخى
ده موباحیثه لیدیر. نىظامى نین وفات تارىخینی قئید ائدن
اورتا عصر بیوقرافلاری بیر-بیری ايله ۳۷ ایل (۵۷۵-
۱۲۱۷/۶۱۳-۱۱۸۰) فرقی اولان موختلیف رقملر
گۇستریلر. حاضیردا دقیق اولان ینگانه معلومات اودور
کی، نىظامى ۱۲ عصرده وفات ائتمىشدير. نىظامى نین
وفات تارىخى نین هیجری ۶۰۵-جی ايله (میلادی
۱۲۰۸/۱۲۰۹) اويعونلاشديريلماسی، گنجه دن تاپلمیش
و بئرتئلس طرفیندن نشر ائدیلمیش عرب دیللی کیتابيله
اساسلانديريلمىشدير. شاعیرین وفات تارىخى ايله باغلی
ایکینجی معلومات ایسه، نىظامى نین اولموندن سونرا
احتیمال کی، اونون اوغلو طرفیندن یازلمیش و
"ایسگندرنامه " پوئماسی نین " ایقبالنامه " آدی
ایکینجی حیصه سینده آنتیک فیلسوفلار پلاتون،
سوکرات و آریستوتئلین اولومو ايله باغلی شعره علاوه
ائدیلمیش بئیتلردير. بو بئیتلرده شاعیرین یاشی موسلمان
تقویمینه اساسن گۇستریلمیش و بونا اويعون اولاراق دا،
اونون وفات تارىخى هیجری ۵۹۸-جی (۱۲۰۱/۱۲۰۲)
ایل کیمی حسابلانمىشدير.

آلتیمیش اوچ یاشیندان آلتی آی قدر

کئچمیشکن، ایسته دی ائلسین سفر.

کئچمیش عالیملردن دانیشدی بوتون،

او دا اولار کیمی یاتاجاق بیر گون.

میکاییل رضاقولوزادین ترجمه سی

ياراديجيلىغى

نىظامى دۇورو مدنیت، قديم کۆکلره، عظمت و ددبه یه
مالیک اولماسی ايله مشهوردور. داواملی اولاراق، اۆلكه
اراضیسینه یوروش ائدن یاد ائلی خالقلا رین تائیرینه
معروض قالماسینا باخمایارق، ايسلاما قدرکی یئرلی
مدنیتى، موسیقی، معمارلیق و ادبیاتدا زنگین اۇزون
اویفاده عنعنه لری فورمالاشدیراراق، اۇزونو ساخلاماق،
قیسمن دییشیلیمک و یاد ائلمنتلری اۇزونه
اویغونلاشديرماق خصوصیتینه مالیک ایدی. نىظامى نین

گۆستىرىر كى، شاعىر بو اثرىندە بديعى سۆزون بوتون حقيقى و مجازى معنالارىندان ايستيفاده اندىر. بونا گۆره ده، " سىرلر خزىنه سى " نى درىندن باشا دوشمك اوچون هر طرفلى، اونيوئرسال بىلييه ماليك اولماق لازىمدير. ى. ائ. بئرتلس " سىرلر خزىنه سى " نىن بىر سىرا بئىتلرى نىن قرب و شرق تدقيقاتچىلارى طرفىندن دوغرو شرح اندىلمە ديگىنى گۆسترمىش، درىن معنالى آفورىزملرله ايفاده اندىلمىش بئىتلرى آچىب تحليل ائتمىشدى. بونولا بىرلىكده ى. ائ. بئرتلس " سىرلر خزىنه سى " نده چتىن آنلاشيلان تشبیه و تركىبلرىن ايشله دىلدىگىنى، شاعىرىن اثرىن دىلىنى بىلركدن چتىنلشدىرديگىنى قئيد ائدىر. " سىرلر خزىنه سى " خالق يارادىجىلىغىندان گلن چوخمعنالى ايفاده لرله، ايدىوملارلا، فرازئولوژى بىرلشمە لرله زنگىن اولدوغو اوچون اونون درىن معناسىنى باشا دوشمك دوغرودان دا بعضى چتىنلىكلر تۆره دىر. ى. ائ. بئرتلس پوئمانىن دىلى حاقينداكى مولاھىظه لرلى اونو بو نتيجه يه گتيرىر كى، " سىرلر خزىنه سى " ساده خالق كوتله لرلى اوچون دئىيل، يوكسك ساوادلى زادگان طبقه اوچون يازىلمىشدير.

ح. آراسلى " سىرلر خزىنه سى " نىن اساس ايدىئا و مؤوضوسونون عدالت و امك مؤوضوسو اولدوغونو، عومومىتله بو مؤوضودا دؤورون مهم ايجتىماعى-سىياسى و اخلاقى مثللىرى نىن اؤز عكسىنى تاپدىغىنى قئيد ائدىر. ى. ائ. بئرتلس " سىرلر خزىنه سى " نىن مؤوضوسونان دانىشيدىدا اثرىن اساسىندا شاعىرىن عدالت و امك حاقيندا فيكىرلىرى، وئرىلن سۆزون اوستونده دورماق، رحملى اولماق، قىزىلا نىفرت، حقيقى دوستلوق كىمى اخلاقى مسله لرلىن دوردوغونو گۆسترمىشدير. ف. قاسىمزاده " سىرلر خزىنه سى " نىن آيرى-آيرى مقاله لرلىنە قويولموش مؤوزو و ايدىئالارى اساسن عدالت، امك و اخلاق كىمى اوچ ايستىقامتده قروپلاشديرىب تحليل ائتمگىن مومكون اولدوغونو قئيد ائدىر.

خوسروو و شىرىن نىظامى گنجوى نىن ايكىنجى پوئماسىدير. اثر ۱۱۸۰-جى ايلده فارس دىلىندە يازىلمىشدير. نىظامى گنجوى، بو اثرى آتابى شمس الدىن محمد جاهان پهلوان ائلدگىزه (۱۱۷۳-۱۱۸۶) ايتحاف ائتمىشدير. اثرده جاهان پهلواندان باشقا، توغول ايبىن-

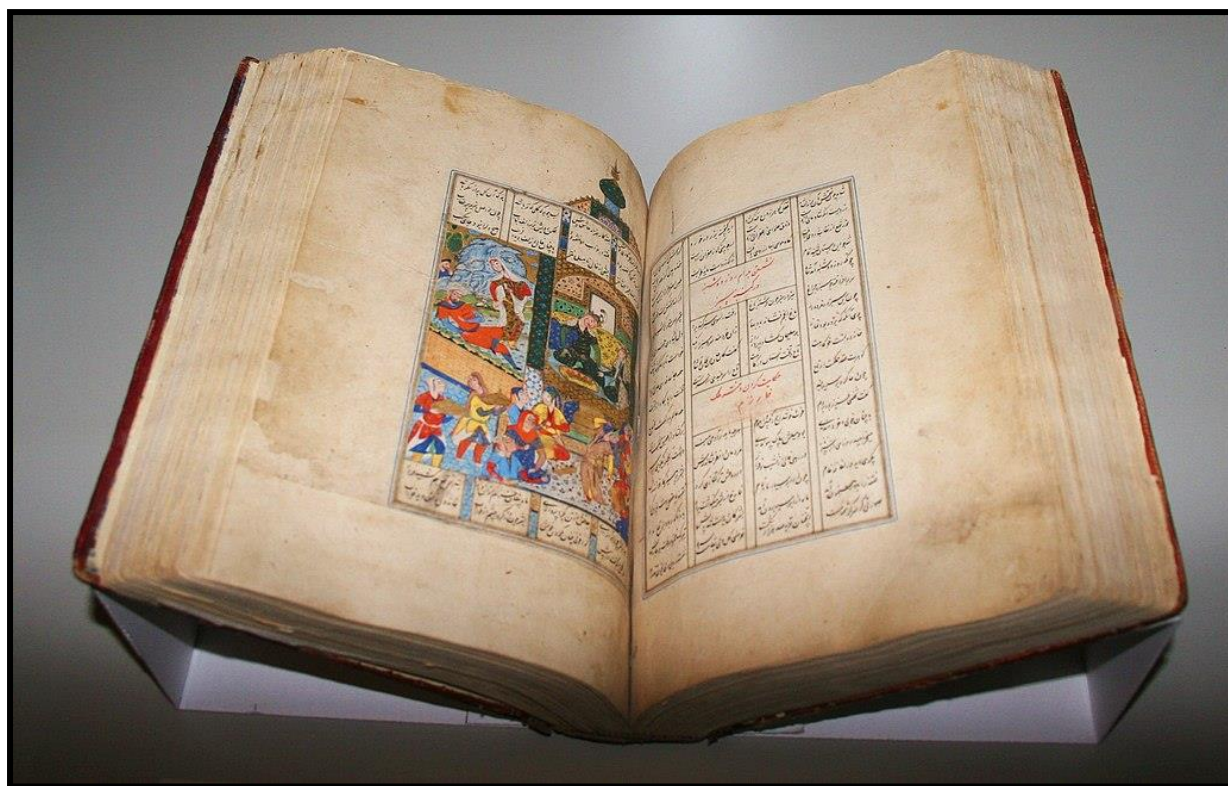
" قابوسنامه " و ساير كىمى اثرلره ياخين اولان " سىرلر خزىنه سى " هم ده اونلاردان فرقلە نىر. نىظامى سانكى اؤزونه قدركى دىداكتىك ادبىياتى يئكونلاشديرىب اونا داها يوكسك هومانىست و دئموكراتىكايستىقامت وئرمىشدير.

نىظامى گنجوى " سىرلر خزىنه سى " نى يازاركن اؤزونه قدر شرق (تورك) ادبىياتىندا ثابتلشمىش بىر سىرا عنعنه لرى تكمىللشديره رك اورىژىنال مؤوقعدن چىخىش ائتمىشدير. همىن جهت بىرىنجى دفعه هىند عاليمى ح. آ. احمدىن دىقتىنى جلب ائتمىشدير. او، قئيد ائدىر: " خواجه نىظامى گنجوى قديم اولسوبو ديشه رك مئئوى دئمكده يئنى بىر طرز ايتخىراع ائدىب، سۆزو بزه مىش و بىرىنجى اولراق او، بو نازىك، چتىن يوللا گئتمكله ناموناسىب سۆزون زىر-زىبىلىنى، خوشاگلمز، داش-كسكىلى و بيه نىلمز قافىيه لرى بو يولدان تمىزليه رك، شعر مولكونو نىظاما سالمىشدير. " نىظامى " سىرلر خزىنه سى " نده اساس مطلبه باشلامازدان اول تۇحيد، معراج، اثرىن ايتحاف ائدىلدىگى شخسه خطاب، كىتابىن يازىلماسى سببى و سوندا ختمى-كىتاب، هابئله هر بىر نظرى مقاله آيد يالنىز بىر دىداكتىك حكايه وئرمك كىمى فورمالارى ادبىياتا گتيرمكله دىداكتىك پوئما ژانىرىنى فورما جهتدن تكمىللشديرمىشدير. فارس درى دىلىندە نىظامى نىن " سىرلر خزىنه سى " نه كىمى عروض وزنى نىن سرى بحرىندە آيرى-آيرى بئىتلر اولسا دا، بؤيوك حجملى دىداكتىك پوئمالاردا بو بحردن ايستيفاده اندىلمە سى حاقيندا هئچ بىر معلومات يوخدور. " سىرلر خزىنه سى " ندىن اول يازىلمىش دىداكتىك پوئمالار ايسه اروزون هزج بحرىندە يازىلمىشدير.

نىظامى نىن خمسه سىندە كوللى مىقداردا تورك آتالار سۆزلرىندن، ضرب مثللردن، آفورىزم و ايدىوماتىك ايفاده لردن ايستيفاده ائتمىش و اؤز اثرى نىن بديعى دىرىنى آرتيرمىشدير. هم ده اونون خالق يارادىجىلىغىندان، فولكلوردان آلدىغى ايفاده لر، اساسن آذربايجان (تورك لرله) خالقى ايله باغلى اولموشدور. ائله بونا گۆره ده، آذربايجان خالقى نىن عادت و عنعنه لرلىنى، دىل و ايفاده خوصوصىتلرىنى بىلمە دن " سىرلر خزىنه سى " نده آفورىزم و ضرب مثللرله ايفاده ائدىلمىش درىن معنالى تاماميله قاوراماق غىرى مومكوندور. ى. ائ. بئرتلس " سىرلر خزىنه سى " نىن بديعى دىلىندن دانىشاركن

جی ایلده نیظامی گنجوییه شیروان شاھی اولان بیرینجی
 آخسیتان مکتوب گؤندرمکله سیفاریش ائتمیشدی. چ.
 ساسانیان بیرینجی آخسیتانین پوئمدان ناراضی
 قالماسینی دوشونورو یازیر: " لیلی و مجنون پوئماسیندا
 آخسیتانی راضی سالمایان جهت، همن " تورکی صیفتلر "
 و " کؤهنه سؤزلر " دیر کی، حؤکمدار مکتوبوندا شاعیره
 خاطرلر اتمیشدی. " آ. کریمسکی ایسه یازیر کی، "
 نیظامی اثری نین تورک اوبرازلیغی حقیقتده شیروانشاه
 سارایی نین ذؤوقونه اویغون اولمامیشدیر. "
 " لیلی و مجنون " پوئماسینی آخسیتانین بینمه ییب
 موکافاتلانديرماماسی و شاعیرین اؤلومونه قدر اونون

دیگر ایران عالیمی، " نیظامی شاعیر داستانرا " اثری
 نین مؤلیفی علی اکبر شهابی شاعیرین یاشادیغی دؤور و
 یارادیجیلیغی حاقیندا معلومات وئرمکله برابر، سلفلری ایله
 موقایسه ده نیظامی نین اثرلری نین تحلیلی اوزرینده داها
 چوخ دایانیب، خمه نین بوتون قهرمانلاری نین قیسا
 سعجییه سینی وئرمیشدیر. ۱۹۵۴-جو ایله قاهیره ده
 میصیر عالیمی عبدالنعیم محمد حسنی نین " نیظامی
 الگنجوی " ادلی مونوقرافیاسی نشر ائدلمیشدیر.
 عبدالنعیم محمد حسنی ین سلفلرینه نیسبتا " خمه "
 حاقیندا داها گئنیش فیکیر سؤیله میش، هر پوئما
 اوزرینده آیریجا دایاناراق، اونلارین تحلیلینی وئرمیشدیر.

هارداسا باخیمسیز قالماسی، احتیمال کی، ۱۲عصرین
 بیرینجی یاریسیندا پوئمانین یغنیند رئاکته اولونماق
 ضرورتینی یاراتمیشدیر. شیروانشاهین اثرده کی اساتیری
 خصوصیتلره، تورک خاراكتئرلرینه منفی موناسیبتی
 نتیجه سینده پوئما سونرادان رئاکته ائدیله رک
 دییشدیرلمیشدیر. اثرده اولوب موختلیفلیگی نین
 موشاهیده ائدیلمه سی، موعین فصیللرده نظره چارپان
 علاقه سیزلیک، مطلبدن کنارا چیخماق، اثرین عومومی
 ایدئاسینا ضید اولان بیئت و شعرلرین یئر توتماسی
 ثوبوت ائدیر کی، پوئمانی صنعتکارلیق جهتدن نیظامیدن
 ضعیف اولان بیر شاعیر رئاکته اتمیشدیر.

" خوسروو و شیرین " پوئماسی حاقیندا فیکیر سؤیله ین
 سووت عالیملریندن ی. ا. بئرتلس نیظامی
 یارادیجیلیغی حاقیندا بیر نچه تدقیقات اثری نین
 مؤلیفیدیر. بئرتلس اؤزونون آیری-آیری اثرلرینده
 "خوسروو و شیرین " پوئماسی نین ایدئیا مضمونوندا
 بحث اتمیشدیر. بئرتلس خوسروو، شیرین و فرهاد
 اوبرازلاری نین اساس سعجییه لری باره ده چوخ بیغجام
 فیکیر سؤیله ییب، اثرین دیگر صورتلریندن ده قیسا
 شکیلده بحث اتمیشدیر.

لیلی و مجنون نیظامی گنجوی نین اوچونجو پوئمادیر.
 " لیلی و مجنون " مؤوضوسوندا مثنوی یازماغی ۱۱۸۸-

بېلسين كى، آنجاق بونا گۆره نىظامى شىروانشاه
 آخسىتائين سيفاريشينه كۆنولسوز ياناشمىشىدىر. "
 نىظامى " لىلى و مجنون " پوئاماسىندا اينسانين
 معنوى اسارتينه و محبتين فاجيعه سينه سبب اولان
 ايجتيماعى-دينى ضيدىتلىتنى تنقىد ائتمىشىدىر. " لىلى و
 مجنون " دا ايدىئا و مضمون يېقى اساس ادبى پرىيوم
 اوزرىنده قورولموشدور. بىرىنچى حالدا نىظامى يېقى
 گنجين فاجيعه لى محبتينى ايجتيماعى-دينى شرايطله
 علاقه لندىرىر. اثرين بو حيصه سىنده اورتا عصر حيات
 حقيقتلىرى نين گوجلۇ ايفاده سى موشاهيده ائدىلىر.
 ايكىنچى حالدا ايسه، مۇوجود ايجتيماعى موحيطده
 اينسان سعادتى نين غىرى مومكونلوگو فونوندا يالنىز
 ماددى عالمى سئير ائدىب روحانى عالمده كى ابدى
 گۆزله قووشماق يولو ايله خوشبختليه چاتماغىن
 مومكونلوگو گۆستىرلىر.

پوئاماي بئله بىر نظرله ياناشدىقدا يېقى لىلى و مجنون و
 ايكى شرايط گۆرونور. بىرىنچىده لىلى و مجنون رئال،
 ماددى اينساندىر و بونا گۆره ده، مۇوجود ايجتيماعى
 شرايط گئچك تارىخى شرايطدىر. اثرين بو حيصه سىنده
 نىظامى حادىئه لرى رئال زمينده تصوير ائدىر. ايكىنچىده
 ايسه لىلى و مجنون مجازى اوبرازلار كىمى تصوير
 اولونورلار. اثرين بو حيصه سىنده تىكجه اينسان صورعتلىرى
 دئىيل، وارلىق، شرايط اؤزو ده مجازى باخىمدان تجسسوم
 ائدىلىر. بو جهتدن اثرين ايكىنچى حيصه سىنده حادىئه
 لرى اورفانى مضموندا ترسىم و ترنوم ائدىلمىشىدىر. هم ده
 نىظامى بو ايكى مهم جهتى اثرده تام وحدت حاليندا
 بىرلشدىرمىش، ايكىنچى بىرىنچى نين منطيقى داوامى
 كىمى وئرىلمىشىدىر. پوئمانين بىرىنچى حيصه سىنده
 جريان ائدن رئال حادىئه لر و رئال ايجتيماعى-تارىخى
 زمين اوزرىنده اينكىشاف ائدن سوژئت اثرين سونونا دوغرو
 فلسفى عرفانى مضمون كسب ائدىر.

نىظامى گنجوى نين دۇردونجو پوئاماسىدىر. اثر ۱۱۹۷-
 جى ايلده، فارس دىلىنده يازىلمىشىدىر. نىظامى بو پوئمانى
 آغسونقورلار سولاله سىندن اولان ماراغا حاكىمى
 اعلالدين كۆرپه آرسلانا حسر ائتمىشىدىر. پوئمانين آدينى
 حرفى شكىلده هم " يئددى پورتئت " ، هم ده
 " يئددى گۆزل " كىمى ترجمه ائتمك اولار. اثرين آديندا

نىظامى نين " لىلى و مجنون " پوئاماسى نين ايلك
 علمى-تنقىدى متنى وحيد دستگئردى طرفىندن ۳۰
 يازما نوسخه سى اساسىندا حاضىرلاناراق، ۱۹۳۴-جو
 ايلده تهراندا نشر ائدىلمىشىدىر. او، بو متنى حاضىرلاياركن،
 ۱۱-۱۲ عصرلده اوزو كۆچورولموش اليازمالارينا
 اساسلانمىشىدىر. دستگئردى اثرين متنينه يازدىغى
 ايضاحتيندا قئيد ائدىر: " بوگون " لىلى و مجنون "
 ون ان صحىح نوسخه سى بىزىمكىدىر و بوتون يازما و
 چاپ كىتابلارى اوخونماق اوچون فايداسىزدىر. " نىظامى
 نين " لىلى و مجنون " ونون مۇوجود چاپ نوسخه لرى
 اىچرىسىنده و. دستگئردى نشرىندن سونرا ۱۹۶۵-جى
 ايلده آذربايجانين علم لر آكادئمياسىنين شرقتوناسلىق
 اينستىتوتونون امكداشلارى ح. السگرزاده و ف. بابايئوين
 چاپ ائتىردىكلرى علمى-تنقىدى متنى عاليملرين
 دىقتىنى داها چوخ جلب ائدىر. آكادئمىك يئوگئنى
 بئرتلسىن رئاكتته ائتىدىكى بو كىتابا آكادئمىك ح.ج.
 عليزاده موقددمه يازمىشىدىر. تنقىدى متن ۱۰ اليازماسى
 و. دستگئردى نين نشر ائتىدىكى نوسخه اساسىندا ترتيب
 ائدىلمىشىدىر. اىستيفاده ائدىلمىش اليازمالارين ايكىسى
 ۱۴-جو عصره آيدىر و بونلار ان قديم نوسخه حساب
 ائدىلىر. كاتىب محمد ايبىن الحسين ايبىن ثانى طرفىندن
 ۱۳۶۱-جى ايلده كۆچورولموش و فرانس مىللى
 كىتابخاناسىندا ساخلانان نوسخه متنده اساس
 گۆتورولموشدور.

لىلى و مجنون اؤزونون ايدىئا و مضمونونا گۆره " خمسه "
 يه داخىل اولان ديگر پوئمالاردان بوتونلوكله فرقلىن
 اورىژىنال بىر اثردىر. ي. بئرتلس و آ. بولدىرئو " لىلى و
 مجنون " او نىظامى يارادىجىلىغىندا بىر اوچوروم حساب
 ائدىرلر. اونلارين فىكرىنجه نىظامى بو اثرينده بوتون
 يارادىجىلىغى بويو داوام ائتىردىكى سياسى، ايجتيماعى
 ايدىئالاردان اوزاق دوشموشدور. ي. بئرتلس يازىر كى، "
 " لىلى و مجنون " دا دوغرودان دا شاعىرىن، اونو مشغول
 ائدن اساس فىكىردن كنادا قالماسى ظن اولونور... " بو
 فىكرى داها سونرا آن. بولدىرئو داوام ائتىدريه رك يازىر: "
 " لىلى ايله مجنونون محبتى حاقىنداكى افسانه نين جىدى
 چرچيوه سى نىظامىيه اوچونجو اثرينده مهم سياسى
 موتوبولرى نظرله چارپدىرماغا ايمكان وئرمه مىشىدىر...اولا

ئىدىيەلەردىكى ئىشلىرىنى. بو نىش جىدى تىكىستىۋال-تىنقىدى مېتودولوگىيا اساسىدا حاضىرلانمىش آرسايلى كلاسسىك فارسدىلى مىتلىرىدىن بىرىدىر: مۇتخىسلىر ئىيازمالارى " آ " و " ب " آدلانىدىقلىرى ئىكى قروپا بۆلمۈشۈر. يالنىز ھەر ئىكى قروپ ئىيازمالاردا يىر آلان بىئىتلر اورىژىنال حساب ئىدىلەمىشۈر. " ب " قروپوندا يىر آلان ئىيازمالار نىش اوچون اساس حساب ئىدىلەمىش، " آ " قروپوندا يىر آلان ئىيازمالاردا علاۋە اولونموش بىئىتلر ئىسە كوادرات مەترىزە لىرلە ئىشارلەنمىشۈر. " آ " قروپو اوچون خاراكتىرىك اولان بىئىتلر تىنقىدى حىسە لىرلە وئىرلەمىشۈر. ۱۹۳۶-جى اىلدە وچىد دىستىردى اثرى نىش ئىدىرەمىش و بو نۇسخە سونرالار دا بىر نەچچە دىفە تىكرار نىش اولونموشۈر. دىستىردى " ھىجرى ۷۰۰-۱۰۰۰-جى اىللىرى احاطە ئىدن " اون اوچ قىدىم ئىيازما نۇسخە سىندن ئىستىفادە ئىتمىشۈر.

اىسگىندىرنامە، نىظامى گىنجوى نىن بىشىنچى و سونونجو پوئىمادىر. پوئىما ۱۲۰۰-۱۲۰۳-جو اىللىر آراسىندا فارس دىلىندە يازىلمىشۈر. " اىسگىندىرنامە " پوئىماسى ئىكى حىسە دن عىبارتدەر: بىرىنچى حىسە " شىرفنامە " ، اىكىنچى حىسە " اىقبالىنامە " آدلانىر. " شىرفنامە " آذربايجان آتابىلرىندىن نىسرت الدىن ابوبىكر اىبن مەمەد، " اىقبالىنامە " اىسە موصل حاكىمى مىلىك عز الدىنە اىتخاف ئىدىلەمىشۈر. اىسگىندىرنامە تارىخى-رومانتىك پوئىما اولوب، ئىپوئىيا دا آدلانىدىرلا بىلر. اثر مۇلىفىن باشقا پوئىمالارى، خوصوصىلە مەبىت داستانلارىندىن فرەنمىكلە، نىظامى نىن حىمىجە ان بۇيوك اثرى اولوب ۱۰۴۶۰ بىئىتى احاطە ئىدەر. اثرىن ۶۸۳۵ بىئىتى شىرفنامە دە، ۳۶۲۵ بىئىتى اىسە اىقبالىنامە دە جەملىنمىشۈر.

شاعىر بو اثر دە اىجتىماعى-سىياسى حادىئە لىرى فىلسفى و بدىئى لۇۋحە لىرلە اىشقىلاندىرەمىشۈر. پوئىمادا علمى-فىلسفى مضمون يوكسك بدىئى فورما اىلە بىرلىككە وئىرلىر كى، بورادا نىظامى قلمى نىن گوجو اۋزونو گۇستىر. م. ف. آخوندو نىظامى اىسگىندىرنامە سىنى " ھم مضمون گۇزلىگىنە، ھم دە اىفادە گۇزلىگىنە مىلىك اولان نظم " آدلانىدەر. فىرودىن بى كۇچىرلى اىسە قئىد ئىدەر كى، نىظامى كىمى " فىسح، روان تب و شىرپىن زىبان شاعىر دۇنيا اوزونە آز گلىدەر. "

مىتافورىزم واردەر. نىظامى بىلر كىدن سۇز اوپونو ئىدە رك، اثرە بو جور ئىكى آنلاملى آد وئىرمىشۈر.

اثرىن سوژىتى نىن اساسىندا ساسانى شاعى بەرام گور (۴۳۹-۴۲۰) حاقىندا افسانە دورور. پوئىمانىن دىمك اولار كى، يارىسى، قىدىم مىفولوگىيا اوپون اولاراق ھەر سى بىر پلانئتە و يا ھفتە نىن گونونە اوپون رنگلى سارايلىر دا ياشايان بىددى گۇزە لىن حكاىە لىرىندىن عىبارتدەر. بىددى گۇزل پوئىماسى اثرىتىك ادبىياتىن شاه اثرلىرىندىن بىرى اولسا دا، جىدى معنوى آنلاما مىلىكدەر.

عروض وزنى نىن خفىف بحرىندە يازىلان " بىددى گۇزل " پوئىماسى موختلىف حسابلامالاردا گۇزە ۴۶۳۷-۵۱۳۶ بىئىتدن عىبارە دەر. اثرىن تىنقىدى نىشرىنە يازدىغى اۋن سۇز دە آلمانىيا شىرقشوناسى ھىللموت رىتتىر " بىددى گۇزل " ى " بىنى فارس ادبىياتى نىن ان ياخشى و ان گۇزل ئىپوسو " كىمى تىسور ائدەر و عىنىنى زاماندا " شىرقى ھىند-آوروپا ادبىياتى نىن ان واجىب بدىئى اثرلىرىندىن بىرى " اولدوغونو گۇستىر. پوئىمانى يازاركن نىظامى موختلىف قىدىم مىنبلردىن ئىستىفادە ئىدەر كى، اونلارنى دا آراسىندا فىردووسى نىن " شاهنامە " سى و شاعىرىن چوبان و صادىق اولمايان اىت حاقىندا حكاىە نى گۇتوردو بو گومان ائدىلن نىظام الملكون " سىاستنامە " سىنى قئىد ائدەرلر. اول بىلسىن كى، نىظامى بىددى گۇزە لىن دانىشدىغى نوۋللالارى دا يازاركن ھانسىسا داھا قىدىم ادبى آبىدە لردن يارارلانمىشۈر، لاكىن، معلوم اولان قىدىم شىرق ادبىيات نومونە لىرى نىن ھىچ بىرى اىلە پارالللىر قورماق مومكون اولمامىشۈر.

نىظامى طرفىندىن يازىلمىش حكاىە لىر سونراكى دۇور دە توركدىللى و فارسدىللى ادبىيات، شىرق ادبىياتى و دۇنيا ادبىياتى نىن اىنكىشافىنا جىدى تاثير گۇستىرمىشۈر. مىثلن، دۇردونجو (اسلاويان- روس) شاهزادە نىن سۇىلە دىگى غدار شاهزادە حاقىندا حكاىە غرىدە پۇتى دئلا كروانىن تىرجومە سىندە " توراندوت " آدى اىلە مشهور اولسا دا مۇلىفنى نىظامى اولدوغو بىلنىمە مىشۈر.

پوئىمانىن تىنقىدى مىنى ھىللموت رىتتىر و يان رىپىكا طرفىندىن اون بىش ئىيازما نۇسخە سى اساسىندا حاضىرلانمىش و ۱۸۴۸-جى اىلدە بومبئىدە (بمبى) الدە ئىدىلمىش لىتوقرافىيالارلا بىرلىككە ۱۹۳۴-جو اىلدە پىراگادا حاضىرلانمىش و ھمىن اىلدە اىستانبولدا نىش

نین آلمانجايا ترجمه سینی و شرحینی وئرمیشدیر. او، اوزونون " فارس ادبیاتی تاریخی " آدلی باشقا بیر اثرینده ده یئری گلدیکجه " ایسگندرنامه " حاقیندا فیکرلر سؤیله میشدیر. آربررییه گۆره " ایسگندرنامه " شاعیرین دوردونجو پوئماسیدیر. مؤلیف ندنسه " شرفنامه " نی (بیر حیصه) " ایقبالنامه " ، " ایقبالنامه " نی (ایکی حیصه) ایسه " خردنامه " آدلاندیریر.

" ایسگندرنامه " نیظامی گنجوی نین پوئمالاری آراسیندا علمی-تنقیدی متنی اولان ایلك اثردیر. آکادئمیک ح. علیزاده و ف. بابائو طرفیندن حاضیرلانمیش بو نشر دونیانین موختلیف کیتابخانالاریندا ساخلانیلان ان قدیم اون الیازما اساسیندا ترتیب ائدیلمیشدیر.

آذربایجان (تورک) و شرق ادبیاتینین داهی نماینده سی اولان نیظامی گنجه لنین اثرلری هر گون گئچدیکجه ایشیق اوزونه چیخماقدادیر. هامییا بللی دیر کی عثمانلی تورک دولتینین سقوطوندان سونرا آوروپا ایله یاناشی بعضی تورک دوشمینی اولان خالقلار تورک یازیلی و شیفاهی یارادیجیلیغینی گیزلتمه یه و حتی یوخ ائتمه یه چالیشمیشلار. او اوزدن تورکلرین (هانسی جغرافییا دا اولماغینان آسیلی اولما یاراق) کوتلورال قازانیملارینی سیلمیشلر یادا ساختالاشدیرماغا تشبوس ائتمیشلر. آنجاق گونش دایما بولودون آرخاسیندا قالماز. تورک اینسانی ایسه مغلوبیت یوخوسوندان آییلاراق یئنی دن اوزونو درک ائتمه یه باشلامیشدیر. بوالاندا چوخ دیرلی آراشدیرمالار یاپلمیشدیر. او جومله دن نیظامینین اثرلرینین یئنیندن تاپیلماسی و اینسانلارا سونولماسیدیر. خدافرین درگیسینسن بو سای ایسه بو تاپینتیا حسر ائدیلمشدیر.

ح. عابباسوو قئید ائدیر کی، " ایسگندرنامه " مضمون (بعضی ساحه لرده) و فورما جهندن نیظامی یارادیجیلیغیندا موستئنا مؤوقع توتماقلا یاناشی، شاعیرین باشقا پوئمالاریندان اوستونلوک تشکیل ائدیر. س. نفیسی ایسه قئید ائدیر کی، ایسگندرنامه بدیعی جهندن شاه اثر اولماقلا یاناشی، شاعیرین " خوسروو و شیرین " و " لیلی و مجنون " پوئمالارینا نیسبتا ایکینجی درجه لی اثردیر.

ایسگندرنامه تاریخی-رومانتیک پوئما اولوب، ائپوپئیا دا آدلاندیریلما بیلر. اثر مؤلیفین باشقا پوئمالاری، خصوصیه محبت داستانلاریندان فرقلنمکله، نیظامی نین حجمجه ان بؤیوک اثری اولوب ۱۰۴۶۰ بئیتی احاطه ائدیر. اثرین ۶۸۳۵ بئیتی شرفنامه ده، ۳۶۲۵ بئیتی ایسه ایقبالنامه ده جمعلمیشدیر. پوئما عروض وزنی نین متقارب مقصور (محزوف) بحرینده یازلمیشدیر. ساقینامه و موغنینامه لر ایسگندرنامه ده بیر یئنلیکدیر. شاعیر هر داستانین مضمونونو نقل ائتمزدن اول، عادت، گیریش خاراكتئرلی نصیحتنامه وئیریر. مؤلیفین دیگر پوئمالاریندا دا بعضا همین اوسولا رعایت ائدیلمه ده، آنجاق ایسگندرنامه ده بو بیر سیستم شکلینی آلیر. نیظامی بیر قایدا اولاراق هر ائپیزودون سونوندا ییغجام نتیجه لر چیخاریر.

۱۹ عصردن باشلا یاراق نیظامی نین باشقا اثرلری ایله یاناشی " ایسگندرنامه " پوئماسی دا آوروپادا تانیلماغا باشلا ییر. مشهور شرقشوناس هاممئر " ایسگندرنامه " دن ۱۰۰-ه قدر بئیتی آلمان دیلینه ترجمه ائدیر. آوروپا شرقشوناسلاریندان دارمستتئر، ائتی، یاکوب، براون، آربررو، میللئر و باشقالاری اؤز اثرلرینه " ایسگندرنامه " پوئماسیندان قیسا شکیلده بحث ائدیرلر. مجاریستان شرقشوناسی و. باختر ۱۸۷۱-جی ایله نیظامی نین حیات و یارادیجیلیغینا آید یازدیغی کیتابیندا جئیمس دارمستتئر شرقده " ایسگندرنامه " روایتیندن دانیشارکن یئری گلدیکجه نیظامی نین اثریندن ده بحث ائدیر. او، گؤستریر کی، نیظامی نین ایسگندری پیغمبر، آله ی سئون و ایبراهیمین نوه سیدیر. دارمستتئرین فیکرینجه، نیظامی نین آتگاهلارین داغیدیلما سینا آید اولان قدیم منبعلردن معلوماتلی اولدوغونو دئمک چتیندیر. ائتی هئرمان ایسگندری دیرلیک سویو آردینجا ظولمت دونیاسینا گئتمه سی ائپیزودونون فارس متنی

AXTARIŞLAR – TAPINTILAR DİVAN ŞEYX NİZAMI

آختاریشلار – تاپینتیلار

« دیوان شیخ نظامی »

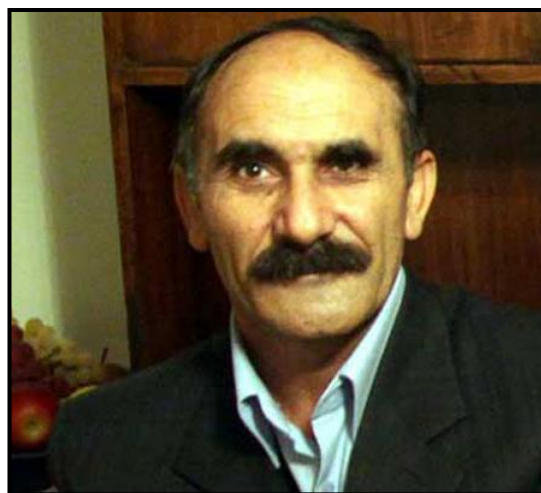
« دیوان نظامی تبریزی »؟ ایفاده سینی دوشنمه یه و اثری یاخیندان گۆریه قم شهرینه گنڈیب ، نوسخه نین اورژینالینی آلیب آراشدیردیم. ایلك باخیشدا، کاتالوقدا « دیوان نظامی تبریزی »؟ (سهو اولاراق) آدلانان او ال- یازمانین میصیر اؤلکه سینین پایتاختی قاهره شهرى نین " خدیوئه " کیتابخاناسیندا (ایندی دارالکتب آدلانیر) ساخلانیلان مشهور " دیوان نظامی " ادلی ال یازماسیله عینی اولدوغونو باشا دوشدوم. .

" فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی " ادلی کیتابدا آدی چکیلن « دیوان نظامی تبریزی » یه گلدیکده؛ دئمه لی اولوروق کی، بوتون ادبیات شوناسلارین دئدیگینه گۆره، ادبیات تاریخینده " شیخ نظامی " لقبی یالنیز و یالنیز « نظامی گنجوی » یه خئطاب اولونموشدور و اوندان باشقا نظامی تخلص ائدن شاعیرلری یاشادیققلاری اؤلکه ادیله سسله- میشدیلر. مثلا :

نظامی قونوی = نظامی قارامانی ، نظامی اسطر آبادی و..
آیت الله گلپایگانی کیتابخاناسیندا ساخلانیلان اثرین شمسه سینده ایری خط له « دیوان شیخ نظامی » یازلمیشدیر. بو دیرلی اثر ۱۵ جی عصرین شاعیری « عطایی چلبی » نین شعرلریله یان- یانا جیلد اولونوب ساخلانیلیر. مجموعه ده اولان « دیوان شیخ نظامی » و « دیوان عطایی چلبی » نین کاتبلری فرقلی ناسخلردیرلر . بونا گۆره کی ، اونلاری خط لری بیرى - بیرى له فرقلی دیر. « دیوان شیخ نظامی » نین کاتبی نین آدی " ابدال رومی " دیر . هر ایکی دیوان یین مجموعه سی ۷۵ و اراق دیر. ال یازمانین ۵۰ و اراغی « دیوان شیخ نظامی » بؤلومونده و ۲۵ و اراغی ایسه « دیوان عطایی چلبی » بؤلومونده یئرلشیدیر. « دیوان عطایی چلبی » بؤلومونون کاتبی یوخدور. " فهرست نسخه های خطی

SƏDYAR VƏZİFƏ ELOĞLU

صدیار وظیفه (ائل اوغلو)

قم شهرینده یئرلشن مشهور " آیت الله گلپایگانی " کیتابخاناسیندا اون ایکی مین آسگی ال یازما کیتاب ساخلانیلیر. بو نادیر گنجینه نین اوزون ایللر بویو سیستم- لی ساخلانیلماسینا توکنمز مارق گۆسترن اوستاد ابوالفضل عربزاده جنابلاری، ال یازمالارا علمی مئتودلار اساسیندا بیر اؤنملی کاتولوق (فهرست) حاضرلامیشدیر. ۱۳۷۸- جی گوش ایلی چاپدان بوراخیلان بو ۸۵۰ صحیفه لیک کاتالوقدا^۱، کلاسیک تورک ادبیاتینا عایید بیر چوخ ال یازمالاردا اوزه چیخارلمیشدیر. اورادا تانیئتدیریلان ال یازمالار آراسیندا « دیوان نظامی تبریزی » ادلی تورک دیلینده قئید اولونور.

^۱فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی/ ابولفضل عرب / ناشر: دارالقرآن الکریم/ جلد ۱ / چاپ ۱۳۷۸ صفحه ۳۱۶

به ماخذ و منابع گوناگون و نیز پرس و جوهایی که از اهل نظر بعمل آمد، اطلاعی به دست نیامد.^۳

«ابدال رومی» بؤیوک استعدادا مالیک و ادبیات شوناس بیر ادیب و شاعیر ایمیش. محمد علی کوشا نین یازدیغینا گؤره او، ۱۰-نجی هیجری قمری عصرینده ۴۰۰ شاعیرین غزلرینین مطلعترینین ترکیبیدن بیر کیتابلیق غزلر دیوانی یاراتمیشدیر. و کتابین آدینی «بوستان خیال» قئید ائتمیشدی. الیمیزده کی دیوانین محیرری «بکتاش قلی ابدال رومی» اولسا، شککسیز ابدال رومی «دیوان شیخ نظامی» ده اولان اثرلری باشقا قاینالاردا «شیخ نظامی» دن گؤرموش و اونو هانسی سا نوسخه نین اوزریندن کؤچورموشدور.

او، اؤزوده شاعیریمیش و توپلادیغی ترکیبی «بوستان خیال» مجموعه سینین ائحتیواسیندا اؤز شعرلریندن ده اؤرنک گتیرمیشدیر. «بوستان خیال» مجموعه سینین ۸۰-نج صحیفه سنده یازیر:

تاب دو آفتاب نمی آورد جهان

روز ای صنم از چهره میفکن نقاب را (بکتاش قلی)

^۳: «بوستان خیال / محمد علی کوشا / انتشارات

نهایندی / چاپ اول، قم ۱۳۷۶ / صفحه ۴۷

کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی" ادلی اثرین ۳۱۶-جی صحیفه سینده، «دیوان نظامی تبریزی» کیمی تقدیم اولموش، لاکین دیوانین باشلانیشیندا (شمسه سینده) «دیوان شیخ نظامی» یازیلدیغینا گؤره، اوستاد عرب زاده نین فیکرینی اؤیرنمک ایسته دیم و «نظامی تبریزی» سوزونون هارادان گلمه سینی سوردوقدا، او مرحوم نوسخه شوناس مئهربانلیقلا بویوردو: ائله نوسخه نین تورک دیلینده اولدوغونا گؤره اونون تبریزی اولایله جه یینی دوشونوب، نظامی تبریزی یازدیم... قید ائتمه لیم کی "فهرست نسخه های خطی کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی" ادلی اثرده نوسخه نین حاقیندا باشقا معلومات وئرلمه ییدیر. ائله جه ده نوسخه نین هئچ بیر واراغیندا هئچ بیر تاریخ اولمادان، اونون ایستینساخ تاریخینی ده سهواً ۱۱-نجی هیجری عصری یازمیشدی و «دیوان شیخ نظامی» نین تحریر ائده نینین آدی سون واراقدان اوخونقلی و آیدین اولسادا، تاسفله کی نوسخه نی یازان «ابدال رومی» نین آدینا ایشاره اولماییب و فهرسته نوسخه نی بی کا (کاتب سیز) قئیده ائدیدییر!

الده ائده بیلدیگیم قاینالاردا «ابدال رومی» تخللوص ائدن «بکتاش قلی ابدال رومی» دیر. آدیندان بللی اولدوغونا گؤره بکتاشیه طریقتینه باغلی اولان «بکتاش قلی ابدال رومی» عنوانیله تانینان بیر شاعیرین «بوستان خیال» ادلی بیر اثری ۱۳۷۶ گونش ایلی قم شهرینده چاپ اولوبدور.^۲

«دیوان شیخ نظامی» نی تحریر ائدن «ابدال رومی» باره سینده اونون ترتیب ائتدیگی ایستثنالی بیر دیوانینی چاپ ائدن محمدعلی کوشا یازیر: "بوستان خیال تالیف «بکتاش قلی ابدال رومی» است در سال ۹۵۰ هجری و نسخه های آن فراوان است....

محمد علی کوشا یئنه چاپ ائتدیگی «بوستان خیال» کیتابینین ۴۶-نجی صفحه سینده یازیر: اما در خصوص زندگی و شرح حال مولف (بکتاش قلی ابدال رومی)، با همه کوششی که برای شناخت وی، با مراجعه

^۲: «بوستان خیال / محمد علی کوشا / انتشارات نهایندی / چاپ

اول، قم ۱۳۷۶

آیدین اولور کی دیوان شیخ نظامی نین ناسخی « بکتاش قلی ابدال رومی» اولسا او مهارتلی بیر ادبیات شوناس و شعر دریاسی نین نهنگ لریندن بیریدر. اوزاق ایلرین باشلا یاراق دؤورونون شاعیر لریندن عبارت (۴۰۰ شاعیرین) تاریخی بیر مجموعه تالیف ائدن بیر ناسخ یقین کی «شیخ نظامی» نین کیم اولدوغونو و هانسی نظامی یه شیخ دئیلدیگینی یاخشی بیلن لردن اولمللی دی. او تالیف ائدیگی بوستان خیال دا نظامی نین اوچ یئرده شعر لریندن تلفیق ائتمیشدیر. گؤرونور کی او بیلرکدن تورکجه دیوانین شمسه سینده «شیخ نظامی» ایفاده سینی یازمیشدیر. «بکتاش قلی ابدال رومی» توپلادیگی بیسمیله بیئت لرینین بولومونده ایلك نظامی گنجوی نین مشهور بیئتیله باشلامیشدیر:

" بسم اله الرحمن الرحیم هست کلید گنج در حکیم^۵"

او، کتابینی نظامی گنجوی سؤزو ایله باشلائیسا، دئمک اونو یاخشی تانیر و حؤرمت ائتدیگیندن دولایی نظامی گنجوی نین بیئتیله ترکیبی کتابینین اولینه سالمیشدی سونرا «دال» ردیفلی ترکیبی غزلر آراسیندا آشاغیداکی بیئت لری ده گتیرمیشدی.

گذشت آنکه به دست من اختیاری بود

که سیل عشق تو همچون خَسَم زجای ربود^۶ (نظامی)

مرا هر گه خیال خال او در چشم تر گردد

به جای مردمک بنشیند و نور بصر گردد^۷ (نظامی)

« بوستان خیال» ین ترکیبی شعرلری نین آراسیندا گلن اوچ بیئت شعرین بیرى خمسسه ده موجوددور.

(بسم اله الرحمن الرحیم

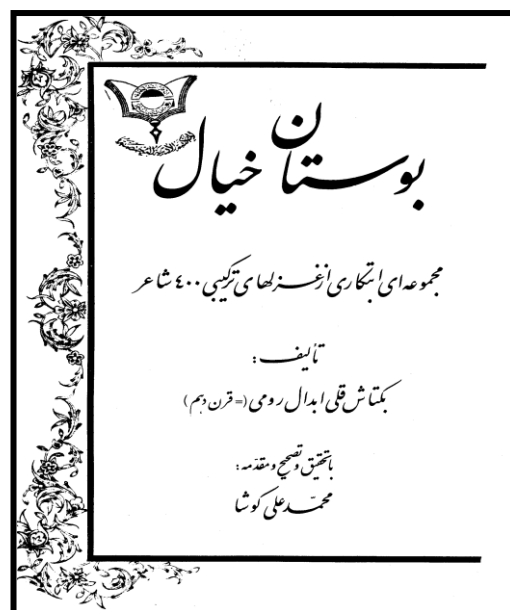
هست کلید گنج در حکیم)

آما ۲ بیتی چاپ اولان دیوان نظامی لرده ده درج اولونماییب. گؤرونور کی هله ده گنجلی نظامینین شعرلری تام توپلانمایبیر. هم بیرینجی بیئت هم ایکینجی بیئت ترکیب اولونان بیئتلرین ایلك بیئتیله (مطلعنی) تشکیل ائدیر. و گؤرونور کی ابدال رومی نظامی گنجوی یه چوخ احتراملایاناشیر و بیئتلرینی شعرلرین ایلكینده یئرلشدیریر. دیوان « شیخ نظامی» نین کاتبی «بکتاش قلی

ائله جه دی ۴۰۰ شاعیرین بیر- بیرینه او یغون بیئتلریندن بیرکیتابلیق شعر توپلاییب قورتاردیگی تاریخی ابجد اوصولو ایله تاریخ ماده یاراتدیقا تخللوشونو گتیریبیدیر. او کیتابین سونوندا یازیر:

توفیق رفیق گشت چون آمالم

هر روز فزود چون دولت و اقبالم

اتمام چو یافت این مطالع تاریخ

جویند ز بکتیش قلی ابدال (= ۹۴۶)

محمد علی کوشا « بوستان خیال» ین مقدمه سینده یازیر: " از ویژه گی های ارزنده این اثر ادبی این است که مولف، با تتبع فراوان و کنجکاوی در آثار شاعران، بیت های سر آغاز غزلهای گوناگون را که بر یک وزن و قافیه سروده شده، جمع آوری و هر یک را با ردیف الفبایی تنظیم و تلفیق نموده و در مجموع غزلهایی را با مضامین همگون، با ذکر نام شاعران عرضه کرده است." او « یئنه کیتابین تانیئتدیرماسیندا یازیر: " کتاب « بوستان خیال» تالیف و گرد آوری بکتاش قلی ابدال رومی از ادیبان قرن دهم هجری است که این مجموعه را در سال ۹۴۶ هجری تالیف کرده و خود در مقدمه آن به بیان مطالبی پرداخته و در پایان مقدمه ضمن سرودن دو بیت به طریق ماده تاریخ ابجدی، به تاریخ نگارش آن تصریح نموده است.^۴

^۵ همین قاینق: صفحه ۵۰

^۶ همین قاینق: صفحه ۱۳۹

^۷ همین قاینق: صفحه ۱۶۰

^۴ بوستان خیال / محمد علی کوشا / انتشارات نهانندی/ چاپ

اول، قم، ۱۳۷۶ / صفحه ۴۲

سمرقندی ۸۹۲ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی مشهور "تذکره الشعرا" سیندا اونو « شیخ عارف نظامی گنجوی » دئییه قلمه آلیر. حکیم شاه محمد بن مبارک قزوینی ۹۲۹ هجری قمری ده ترجمه ائتدیگی مجالس النفایس کیتابیندا « شیخ نظامی » لقبینی یازمیش، صفویلر دؤورونون مشهور تاریخچیسى خوندمیر "حبیب السیر" کیتابیندا « شیخ نظامی » قئید ائدیر. تقی الدین محمد بن شرفالدین علی ۹۹۳ هجری قمری ده یازدیغی زبده الافکار اثرینده « شیخ نظامی » سؤزونو صراحتله یازمیشدیر. محمد عارف لقایى ۹۶۹ هجری قمری ده قلمه آلدیغی " مجمع الفضلا" اثرینده شیخ نظامی، احمد رازی ۱۰۰۲ هجری قمریده قلمه آلدیغی " هفت اقلیم" کیتابیندا « شیخ نظامی »، ابولقاسم کازرونی ایسه "سلم لسموات" اثرینده « شیخ نظامی گنجه » قلمه آلمیشدی. محمد صادق ناظم تبریزی ۱۰۳۶ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی " نظم گزیده" اثرینده « شیخ نظامی » قید ائتمیش، قادری ۱۰۴۹ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی " سیر الاولیا " اثرینده «حضرت شیخ نظامی گنجوی» یازمیشدی. میر حسین دوست ۱۱۶۳ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی " تذکره حسینى" اثرینده « شیخ نظامی» یازمیش، میر غلامعلی ۱۱۰۲ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی "خزانه عامری" اثرینده « شیخ نظامی »، آذر بیگدیلی ۱۱۹۵ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی " آتشکده" تذکره سینده « شیخ نظامی »، عباسقلی آغا باکیخانوف مشهور " گلستان ارم" اثرینده « شیخ نظامی گنجه » قلمه آلمیشدی. و.....

بیز هنج بیر تذکره و ادبیات تاریخینده نظامی گنجوی دن باشقا بیر آیری شاعیرین « شیخ نظامی » لقبيله قلمه آلیندیغینی تاپمادیق. اگر تاپان وارسا لطفا بیزه چاتدیرسین.

گورونور کی، دؤرد یوزدن چوخ کلاسیک شاعیرین مطلع بیت لرینین بیرلشدیریلمه مختلف شعر نوعیندن اولان تاپسیز بیر مجموعه سی یارادان « بکتاش قلی ابدال رومی » الیمیزده کی نوسخه ده اولان شاعیرلرین هامیسینی شیخ نظامی (نظامی گنجوی) دن بیلیمیش و استنساخ ائتدیگی شعر مجموعه سینین شمسه سینده « دیوان شیخ نظامی » قئید ائتمیشدیر.

ابدال رومی « اولسا طبیعی کی اوندان گورونن مهارتله تورکجه «دیوان شیخ نظامی» نی اعتبارلی قاینقلاردان کؤچوروب و شمسه سینده «دیوان شیخ نظامی» سؤزونو ایری خطب ایله قلمه آلیبدیر.

سؤزو گئدن « دیوان شیخ نظامی » ده بعضی بئیتلر وار کی خدیوئه نوسخه سینده یوخدور. ائله جه ده خدیوئه نوسخه سینده ده اولان بعض شعر لر و بئیتلر ده وار کی، « دیوان شیخ نظامی » ده یوخدور. آیدین دیرکی، بو کاتبیلرین قصورلاریندان ایره لی گله بیلر هر ایکی نوسخه ده بعضی میصرعلرین مفهومی دا ال یازمالاردا فرقلی شکیلده گورونمکده دیر. «دیوان شیخ نظامی» ایله خدیوئه نوسخه سینى توتوشدور دو قدا، هر ایکی نوسخه نین عینی نوسخه دن و یا بیر بیرینین اوزوندن کؤچورولدویونو قبول ائتمک دوزگون نظره گلیمیر. بونا گوره کی، بعضی شعرلر بوتونلوقده یوخدور و بعضی شعرلرده ده فرقلی بئیتلر و یا قلمدن دوشن بئیتلر واردیر. بعضا ده بئیت لر شعیرین اولیندن آخیره گلیب و یا دا، آخیردن اوله گلیبدیر. بو نتیجه یه چاتماق ممکن دورکی نوسخه لر اعتبارلی قاینقلاردان کؤچورولوبدور. یاخشی بیلیریک کی، ادبیات تاریخینده گنجه لی نظامی دن باشقا هنج بیر تورک شاعیرینه « شیخ نظامی » لقبی وئريلمه میش و یازیلمامیشدیر.

بوتون تذکیره چیلر و کلاسیک ادبیات تاریخی ایله مشغول اولان اوستادلار گنجه لی نظامی دن سونرا نظامی تخلص ائدن شاعیرلری باشقا کنیه و یا دوغما اولکه لرینین آدیله قئید ائتمشله.

تذکره لرده « شیخ نظامی » ایفاده سی

نظامی گنجوی نین یاشادیغی ایلرده یاشایان محمدعوفی ۶۱۸ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی "لباب الاباب" آدی تذکره سینده نظامی گنجوی نی "الحکیم الکامل نظامی الگنجه ای" دئییم ایله قئید ائدیر. حمدالله مستوفی ۷۳۰ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی " تاریخ گزیده" آدی اثرینده « نظامی گنجه » یازیر. جعفر بن محمد حسن جعفری ۸۵۰ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی " تاریخ کبیر" آدلر اثرینده « شیخ نظامی »، عبدالرحمان جامی ۸۸۱ هجری قمری ده تالیف ائتدیگی "نفحات الانس" آدی اثرینده « نظامی گنجه »، دولتشاه

تعلیق- به خط پیراحمد بن اسکندر. تم تحریره فی سنه ۹۲۳ و هو باللغه التركیه!

"علی افندی حلمی بن سلطان الداغستانی" کسگین- لیکله، سؤزو گئندن تورکجه «دیوان نظامی» ده اولان شعرلری "نظامی گنجوی" دن بیلمیشدیر. آشاغاداکي شکيله ديقت ائتديکده، اونون کاتالوقوندا اولان "دیوان نظامی" ماده سینه داییر وئرديگی معلوماتی بئله اؤیره نه بیلیریک

قئید: (یوخاریدا قئید اولونان فهرست «علم الادب الفارسی» کیتابی ایندی ایران مجلس کیتابخاناسینین البازمالار بؤلومونده ساخلانیلیر. همن کیتابین ۴۸۹ صحیفه نین کوپوسونو مرحوم اوستاد حائریدن آلیب، دیوان نظامی نین بیرینجی چاپیندا درج ائتدیم.^۸

دئمک کاتالوقون ۴۸۶ صحیفه سینده وئرلین معلومات ، بئله دیر :

(دیوان نظامی): تالیف المولی نظام الدین ابی محمد جمال- الدین یوسف بن مؤیدالگنجوی الاویسی المتوفی سنه ۵۹۷ اوله یا اشرف البریه یا سیدالوری الخ (بقلم تعلیق) بخط پیراحمد بن اسکندرتم تحریره فی سنه ۹۲۳ و هو باللغه التركیه

یوخاریدا گلن متنین چئویره بی بئله دیر:

" دیوان نظامی / تالیف ائدن: مولانا نظام الدین / محمد یین آتاسی / جمال الدین یوسف / مؤید اوغلو / گنجوی / اویسی / وفات تاریخی: ۵۹۷ جی ایل .

ایلکینده (دیوان یین) یا اشرف البریه یا سیدالوری / و الاخر / (نستعلیق خطی له) خطاط: پیر احمد اسکندر اوغلو / یازی تامام اولدو ۹۲۳ جی ایلینده / و تورک دیلینده دیر. "

۱۳۷ - ایل اؤنجه میصیره چاپ اولان بو کاتالوقدا وئرله معلومات اساسیندا، شعر لرین شاعیری آذربایجانین بؤیوک شاعیری «نظامی گنجوی» دن باشقا بیر کیمسه دئیلدیر. ۱۳۸۲ جی ایلینده مشهور خدیوئه نوسخه سی اوزره آراشدیرمالاریمی باشا چاتیریب ، اثر باره سینده باشقا عالیملریمیزین ده موناسیبتلریله بیرگه تهراندا " اندیشه نو " نشریاتی وسیله سیله چاپدان بوراخدیردیم. تانینمیش ادبیات عالیملریمیزدن؛ دوکتور حسین محمدزاده صدیق ،

^۸: دیوان نظامی گنجوی (تورکجه یئنی تاپیلان) ناشر اندیشه

نو/چاپ اول - تهران ۱۳۸۲ / صفحه ۳

بوردا ایستردیم محتواسی و ایچریسینده کتابت اولان شعرلریالیمیزده کی « دیوان شیخ نظامی » ایله اوست اوسته دوشن « خدیوئه نوسخه سی» دئدییمیز میصر اؤلکه سینده ساخلانیلان « دیوان نظامی» باره سینده تدقیقاتچیلار طرفیندن یازیلان بعضی قئیدلر و علمی فیکیر لری خاطرلتمیش اولام. بونا گؤزه کی ، چوخ یؤنلرده بو نوسخه لرین هر هانسیسندن دانیشیریقسا، او بیریسینه دا شامل اولور. بورادا قئید ائتمک لازیم دیر کی، ۱۳۷ - ایل قاباق خدیویه کیتابخاناسیندا ساخلانیلان ال- یازمالارا کاتالوق (فهرست) چاپ اولموشدو. فهرست « علم الادب الفارسی» آدیله هانسی واختسا " علی افندی حلمی بن سلطان الداغستانی " آدی بیر نوسخه شوناس عالیمین هیمتیله حاضیرلانیب و ۱۳۰۶ هجری قمری ایلینده قاهره شهرینده "عثمانی" مطبعه سینده چاپ اولوبدور. فهرستین ۴۸۹-نجی صحیفه سینده اوخویوروق کی، ۱۸۶ نومره ایله ساخلانیلان بیر مجموعه ده ۶ کیتاب بیر جیلیدده یئرلشیر. نوسخه شوناسین یازدیغی فهرست ده او آلتی اثر بئله تانیبیریر: (۱) دیوان نظامی، (۲) دیوان هاتفی، (۳) دیوان مسعود، (۴) دیوان خاتمی، (۵) دیوان فتحی، (۶) مولیفی بللی اولمایان منظوم بیر رساله . مجموعه نین ایلکینده یئرلشن «دیوان نظامی» حاقیندا فهرست یین مولیفی علی افندی حلمی بن سلطان الداغستانی بئله یازیب : « دیوان نظامی - تالیف المولی نظام الدین ابی محمد جمال الدین یوسف بن مؤیدالگنجوی الاویسی متوفی سنه ۵۹۷ اوله: یا اشرف البریه یا سیدالوری، الخ... به قلم

به قلم تعلیق- به خط پیراحمد بن اسکندر. تم تحریره فی سنه ۹۲۳ و هو باللغه التركیه!»^۹
ایندی اوزه رینده چالیشدیغیم « دیوان شیخ نظامی» نین محریری « ابدال رومی» ده بیزه آیدین اولمایان قاینقلارا اساسلاراق الیازمانین شمسه سینده ایری خط له یازیر: « دیوان شیخ نظامی».

ایستر- ایستمز بورادا هر ایکی تاریخی ایدعانین آراشدیرماسی ضروری گؤرونور. یقین شعرلرین هانسی نظامی و یا نظامی لره عاید اولماسینین آیدینلاشماسی ادبیاتیمیز و ادبیات تاریخیمیزه داهادا ییترلی اولاجاقدیر. من و تورکجه دیوان اوزره تدقیقات آپاران قلمداشلار تدقیقات یولونو آچیق اعلان ائتمیشیک. یقین کی گلجک داها دا بو مؤوضویا آیدینلیقلار گتیره جکدیر. تورکیه لی مرحوم عالیم دوکتور خالق ایپکتین آنجاق تورکیه کیتابخانالاریندا اولان الیازمالار اساسیندا نظامی تخلوولو شعرلری توپلامیش و هامیسینی قارامانلی نظامی دن بیلمیشدیر. و مرحوم عالیم چاپ ائتدیگی « قارامانلی نظامی نین دیوانی» ادلی اثرینده یازیر: ((نظامی دیوانی نین بوتون یازیلاریندان چیخاریلان قصیده لری اون بیر دانه دیر. بونلاردان بیرینجیسی نعت، دیگر اون دانه سی دئوریلرینده یاشایان قارامان بی لری و عثمانلی پادشاهی فاتح سلطان محمد آدینا یازیلیمیش مدیه لردیر. بو اون مدیحه دن آنجاق آلتی سینین کیملر ایچین یازیلدیغینی بیله بیلبیریک. دیگر دؤرت قصیده ده، آدینا یازیلدیغی کیشینین آدی کئچدیگی کیمی شعرلرین اینجه لمه سیندن ده اووولن بی ویا سلطانین کیم اولا بیله جه یینی اورتایا چیخاراجاق ان اوافق بیر ایپ اوجو بولماق مومکون اولمامیشدیر. ...))^{۱۰} بونون سببی بو اولا بیلرکی خالوق ایپک تن قارامانلی دان باشقا بیر نظامیه فیکیر وئرمه میشدیر.

هم میصیر و ایران دا نظامی آدینی داشیان دیوانلاردا ایکی بؤیوک آخار چای آدی چکیلیبیدیر « آراز » (ارس) چایی نین آدی بیر دؤنه و « نیل » چایی نین آدی ایسه ایکی دؤنه شعرلرده گلیبیدیر. مثلا:

^۹: قارامانلی نظامی / خالوق ایپکتین / استانبول/ ۱۹۷۴

لوغت شوناس عالیم اسماعیل هادی ، دوکتور محمدرضا کریمی باغبان ، پوروفئسور دوکتورآزاده رستم او(باکی)، بیرینجی چاپ اوچون ایلکین باخیشلارینی یازدیلار.^۹
بیرینجی چاپدان سونرا، بیرچوخ ادبیات عالیملرینین ماراغینی قازاناراق، نشر ائتدیگیمیز دیوانین اوزهرینده چالیشان تدقیقاتچیلار دا اولدو. « دیوان نظامی» نین ایکینجی چاپی ایسه تهران دا نشر پردیس طرفیندن ۱۳۹۱ گونش ایلی « گنجه دن گلیرم» (اشعار ترکی نظامی گنجوی و نظامی قارامانی) عنوانیله چاپ اولدو.^{۱۰} خدیویه نوسخه سینی علاوه گیریشلرله ایکینجی چاپا حاضرلابان تانیمیش ادبیات خادیمی، شاعیر و یازچی سعید موغانلی جنابلاری اولدو. نفیس شکیده اوخوجولارا چاتدیریلان دیوانین ایکینجی چاپیندا دوکتور حسین محمدزاده صدیق، ، دوکتور نظامی خودیو(باکی) جنابلارینین دیوان حاقیندا علمی مئتدودلارا اساسلاراق زنگین و دولغون آراشدیریمالاری دا بیرینجی چاپدا نشر اولان یازیلارا علاوه اولوب چاپدان بوراخیلدی.

خدیویه نوسخه سی نین تهران نشرینده^{۱۱} یازدیغیمیز کیمی ، « دیوان شیخ نظامی» نین آراشدیرماسیندا بو نتیجه یه گلیب چاتیریق کی، هم میصیر پادشاهلیق کیتابخاناسینین مسئولو « علی افندی بن سلطان الداغستانی» بیزیم الیمیزه گلیب چاتا بیلمه یه ن الیازمالارا اساسلاراق خدیویه کیتابخاناسیندا ساخلانیلان " دیوان نظامی" ادلی الیازمانی « نظامی گنجوی» دن بیلمیش و مسئولو اولدوغو کیتابخانایا حاضرلادیغی فهرستده «دیوان نظامی» نین تانیتدیرماسیندا بئله یازمیش: «دیوان نظامی- تألیف المولی نظام الدین ابی محمد جمال الدین یوسف بن مؤیدالگنجوی الاویسی متوفی سنه ۵۹۷ اوله: یا اشرف البریه یا سیدالوری، الخ...

^۹: دیوان نظامی گنجوی (تورکجه یئنی تاپیلان)/ناشر اندیشه

نو/چاپ اول -تهران ۱۳۸۲

^{۱۰}: نشر پردیس دانش / تهران ۱۳۹۱

^{۱۱}: علی افندی حلمی بن سلطان الداغستانی مجموعه‌نی

بوتونلوکله نظامی گنجوی یه عایید بیلمیش و قئیدلرینده

باشقا ایضاحلار وئرمه میشدیر. حال بو کی مجموعه‌نی

آراشدیرقددا، اونون ایکی نظامی یه عایید اولا بیلدیگی

اورتایا چیخیر. قایناق: دیوان نظامی گنجوی (یئنی تاپیلان)

نشر اندیشه نو ۱۳۸۲ چاپ اول صفحه ۴۶

سی»نی‌الده اندیب، آراشدیرمالاریندان الده ائتدیگی نتیجه لرینی ده همان « دیوان نظامی گنجوی »ده یازمیشدیر. او شیرازلی حافظ ین خدیویه نوسخه سینده اولان تخمیسینین سونوندا یاریر: «نا گفته نماند که با بکار گرفتن نقد ادبی و سخن سنجی می توان به مقداری از اشعار نظامی (گنجوی) در این نسخه دست یافت و به زمان بیشتر احتیاج دارد والسلام ۱۴.»

دوکتور برات زنجانی « دیوان نظامی گنجوی » کیتابینین سون بؤلومونو نظامی گنجوی نین تورکجه شعرلرینه ایختیصاص وئریب و یازیر: قصیده اول از دیوان خطی که نعت حضرت رسول اکرم (ص) به زبان ترکی سروده است (نظامی گنجوی):

" یا اشرف البریه یا سید الوری
اعلی الله ذاتک قدر ا و منزلاً

و الارض اشرفت بک من نور ربها

مذلاح شمس وجهک من مطلع الهدی

ای لمعه زحسن تو خورشید آسمان

وی پایه زمزل تو عرش ذوالعلی

آنجا که بحر بخشش تو موجزن شود،

ابر بهار عرق عرق گردد از حیا

محفوظ (محفوظ) قدر قلّه کوه مقام قرب

مخصوص صدر ایوان کبریا

سر رشته فتوت و سرچشمه کرم

سر دفتر مروّت و سرچشمه حیا

ای شرعیله مخلد و قولیله معتمد

وی اسمیله محمّد و وصفیله مصطفا

عزوجلّال اجنده سلیمان وقت اُتر

هر مور از ره کیم صله سن سایه هُما

یغردی خاک قالب آدم که تا بُلا

خشت وجود کیله شرف، قصر انتها

عیسی جو مقدمک خبرین ورد عالمه

اتدی دمینه معجوز احیایی حق عطا

در خُلقکه عظیم اقر نفسکه کریم

فیرقتیندن گؤزوم اوستونده گؤزون قاشی میدیر کؤرپو کیم یاپدی عجب اوستونه « نیل » و « ارس » ین یوخاریدا اوخودوغوموز بیئت هر ایکی نوسخه ده گلمیش و بؤیوک شاعیرین آرازلا باغلی احساسینی نمایش ائتدیریر. نظامی بورادا بورادا اوریندن خبر وئریب « نیل » ایرماغی اسطوره لشمیش بیر مکان اولاراق، حضرت موسی نین نجات وئریجیسی سالامات آپاریب فرعونون قسرینده اونون اؤز آناسیناچاتیرماغا گؤره عموم مسلمانلار آراسیندا آرخابینلیق، علوی لیک و بوللوق و برکت نشانه سی اولاراق، مسلمان اؤلکه لرینده دیلرلر ازیری اولموشدور. و آراز چایی ایسه شاعیرین خیالیندا دولان با دولان آخان گؤزه لیک و جوشغونلوق و داشقینلیق سیمولو کیمی، دوغما یورد چایی کیمی اؤزویله پوئتیک مفهوم داشیر. منجه، بورادا، « آراز » چایی نین آدین آنجاق اونا روحاً باغلی اولان بیر شاعیرین دیلیندن چیخا بیلر. اونون گؤزه لیک و علوی لیگینی « نیل » چاییله مقایسه ائتمک شاعیرین اونا دوغمالیغینی و صمیمی لیگینی گؤستریر شاعیر بورادا ممدوحی نین فراقینده بیر گؤزوندن آخان گؤز یاشلارینی آراز چایینا و اوپیریسینی ایسه نیل چایینا اوخشاداراق اؤز قاشلارینیندا بیرینی آذربایجانین اورهگیندن آخان « آراز » چایی نین اوستونه سالینان گؤرپویه (خدا فیرین کؤرپوسو) اوخشاتمیش، بیرینی ده میصیر اؤلکه سینده اولان « نیل » چایی نین اوستونه سالینان کؤرپویه بنزتمیشدیر. یاخشی بیلیریک کی آراز چایی نین اوستونده تاریخی « خدا فیرین کؤرپوسو » واردیر. تبریزی، زنگانی گنجه یه، بورچالیا، قاراباغا و... باغلایان بیر کؤرپو. تاریخی قاینالاردا « خدا فیرین کؤرپوسو » نون یاشی ۲-۳ مین ایل بوندان ایره لی لره چاتیر نظامی بورادا گؤستریر کی آرازین اوستونده کی کؤرپو اسطوره لشمیش و مثلره چئوریلیمیشدیر. بو شعرین شیخ نظامی دن اولماسی داها دا یقینیم اولا بیلیر.

۱۳۹۹ گونش ایلی نین قیش فصلینده ۹۵ یاشیندا تانرینین رحمتینه قووشان مرحوم مشهور نظامی شوناس عالییم پروفیسور دوکتور برات زنجانی ۱۳۹۱ گونش ایلی د تهران دانشگاهی اینتشاراتی وسیله سیله نشر ائتدیگی محتشم « دیوان نظامی گنجوی »^{۱۲} ادلی اثرینده « خدیویه نوسخه

^{۱۴} دیوان نظامی گنجوی / دکتر برات زنجانی / انتشارات دانشگاه تهران / چاپ اول : تهران ۱۳۹۱ / صفحه: فهرست خ

^{۱۲} دیوان نظامی گنجوی / دکتر برات زنجانی / انتشارات دانشگاه تهران / چاپ اول : تهران ۱۳۹۱

گؤزو گؤیه تیکیب باشی دیکلدی سؤکویه
 اولدو سان دوشمن دارای دلاور نرگس
 عرض ائدر «سونبوله» «میزان» صیفیتین سونبول و گول
 گؤسترر صورت دلو ایله دو پیکر نرگس
 نئجه دلبیرکی اوزو شمعیله ائیلرسه نظر،
 یاندرار شوقونا پروانه کیمی، پر نرگس
 بیر غزل گؤزلره وصفینده دئدیم کیم یئری دیر
 گؤز آنده چشم بیاضینده مجدّر نرگس
 دئرایدیم گؤزلرینه، شیوه‌ده، بنزر نرگس
 اولسا مکار و سیه‌کار و سیتمگر نرگس
 قالدیریب باشینی باخمادی حسدن یوخاری
 سروین اوستونده گوره‌لدن برو عبهر نرگس
 سارالیب بنزی، عصایه نه سبیدن دایانیر؟
 خسته اولمادی گؤزون مگری ایله گر، نرگس
 هانی آغزین کیمی بیر شیوه‌یه مظهر قونچه
 هانی چشمین کیمی بیر فیتنه یه مصدر نرگس
 اوز ووروب توپراغا او اوزلر [ی] اوزلر لاله
 گؤز آجیب باغده اول گؤزلری گؤزلر نرگس
 باشندان آیباغه گؤز اولدو اوزونو گورمک اوچون
 ائی اوزو گول، ساچی سونبول، بوبو عرعر نرگس
 گؤزلری واردیر آخی باشدا، دئییلدیر اعما
 گر ائدر کندیسین اول چشمه برابر نرگس
 دهنین کیمی اولار گر اولاملح پوسته
 گؤزلرین کیمی اولار گراولا احور نرگس
 طیفل مکتب کیمی باشینی اؤنینه بوراخیر
 گؤزلرین شیوه‌سی وصفین ائدر ازبر نرگس
 دون و گون چون کی گؤزون وصفینی تکرار ائدرم،
 نه عجب گر اول شعریمده مکرر نرگس
 باغ حوسنون کیمی بیر باغ بو عالمده هانی؟
 کاندا گول گایه [گئییه] زره یا توتا خنجر نرگس
 بارماغی اوجون امرسه نه عجب حئیرتله
 گوردو چون قدینی، ائی قدی صنوبر نرگس
 گؤسترر اولدوغوچون چشمینه بو وجه ایله قول
 نقش صیفر و الیف اصفر و اخضر نرگس
 دهنین حقه‌سی نین دورجی لبالب گووهر
 گؤزلرین خانه‌سی نین باغی سراسر نرگس

تشریف ایدب صفاتیله ذاتکی خدا
 ذاتک تنزهیله صفاتک بلنمکا
 شآنکده اندی سورة والنجم اذا هوا
 هرچند نظامی در مثنوی هایش ابتدا ستایش خدا و سپس
 مدح نبی اکرم آورده استو پیش از این قصیده از ستایش
 خدا سخن نرفته است و قصیده ناتمام هم هست و معلوم
 نیست که در پایان نظامی تخلص خود را نیز آورده یا نه
 ولیکن با درنظر گرفتن «یا اشرف البریه یا سید الوری»
 که در مطلع آمده و نظامی نیز در شرفنامه در نعت نبی
 اکرم آورده است:

گرانمایه تر، تاج آزادگان

گرامی تر آدمی زادگان

(شرفنامه چاپ دانشگاه بیت ۱۴۸) میتوان آنرا از نظامی دانست.^{۱۵}

قصیده به زبان ترکی منسوب به نظامی گنجوی

سئحر ایله شعبده علمینده کمالی بوخ ایسه،
 بس نه حیلله الیر اوو جونا آذر نرگس
 اوردی اوستینه یئنه چتر سلیمان لاله
 گولده باشینه اوروب تاج سکندر نرگس
 ساناسان دوشدو نوجوم ایله فلک عکسی یئره
 صحن باغ اولالی، سبزیله سراسر نرگس
 حؤکم قیلدی کی جهانی تونادا باد بهار
 چون چمن ملکونه شاه اولدو مقرر نرگس
 سلب و ساز ایله زین ائیلهدی هر بیر چیجه‌یی
 چمن ایچینده چو عرض ائیلر لشگر نرگس
 علم و سنجق زرکش نه سبیدن گوتورر؟
 گر سریر چمنه اولمادی سرور نرگس
 آلدی خنجر الینه ائبله کی رستم سوسن
 قویدو گورز اوموزونا، نیته کی نوذر نرگس
 لاجوردی سیبر وئردی گول نیل الینه
 اوردو اؤز باشینه آلتین سولو مغفر نرگس
 لشکر وردی چو جمع ائیلهدی بو صورت ایله
 لشگر بردی هلاک ائیلهدی یئکسر نرگس

^{۱۵}: دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه

تهران/چاپ اول: تهران/۱۳۹۱/صفحه ۱۱۳

گۆتوروب باشینه زر نریه دیلرسه گئدر
 عهد عدلینده، ایا شاه مظفر نرگس
 چیقزینار باشی قارالار گۆزو ذمنینده، مگر
 سده عالینی ائیلهدی منظر نرگس
 گر زر و سیم گۆزوندن یاغیر ایسه نه عجب
 بویه کیم جودین ایله اولدو توانگر نرگس
 حیثمت و جاه ایله دوشمن سنه اول وقت اریشر
 کیم اولا تاجی ایله همسر قیصر نرگس
 دولدورار دور ایله آغزینی سحرگه شبیم
 وصف ذاتیندا مگر اولدو سخنور نرگس؟
 اول شهین گرد سمندیندن ائدین سورمه، دئدیم
 قویدو بارماق گۆزه «بر چشم!»، دئیپ هر نرگس
 بیتمه یه لگه و ابرص داخی گولشنده، شها!
 گر مسیح نفسیندن بولا یاور نرگس
 یاساغین جامع اضدادلیغین ائشیده لی
 پنبه ایچینده نهان ائیلهدی اخگر نرگس
 ساقی و مشعله دارین اولوبان الده توتار
 قدح سیم، سمن، مشعله ی زر نرگس
 باغ ایچینده نه قدر ورد و ریاحین وار ایسه
 جومله سین کندیسینه ائیلهدی نوکر نرگس
 کعبتینینده گلیر نقش چو داییم ایکی ششش
 نه سبیدن اولا پابسته - ششدر نرگس
 جتته دؤندو یئنه باد بهار ایله چمن
 آلدی چون روشن اله ساغر و کوثر نرگیس
 حرز ائتدیردی مگر سویوغون افعی سیندن کی
 کی زبرجددن ائدر بالیش و بستر نرگس
 ساناسان رمح ایله سولطان زمین و زامانین
 چیخاریب ائتدی عدوسی گۆزون، اعور نرگس
 نچه کیم باغ جمالیندا پری چؤهره لرین
 اوزدن و گۆزدن اولا تازه گول و تر نرگس
 سبزه زار فلک اوستونده اولا خیمه گه یین
 کاندخورشید و قمر دیرگول و اختر نرگس^{۱۶}

گر نظر اوله خداوند قدر - قدر تدن
 گۆزلرین کیمی اولا مدحته درخور نرگس
 بیر خداوند جهان بخش سما قدر، کانن (کی اونون)
 باغ قدرینده مه و مهر اولا کمتر نرگس
 کیمدیر اول؟ خسرو آفاق محمدخان کیم
 گرد راهیندن ائدر دیده منور نرگس
 خسرووا گر نظر تربیتین داشا ایره
 نجه ناقابیلسه، بیتیره، مرمر نرگس
 کشف اولا (اولار) گۆزلرینه غیب سماواتیله ارض
 تاب نور نظریندن بولا گر، فر، نرگس
 گر شفاخانه لطفوندن ایره شربت خاص
 یئیر قان رنجیله، اولمغه لب تر نرگس
 زر دوات ایله زمرود قلم و میشک میداد
 توتدوغو بو کی سنین مدحینی یازر نرگس
 نظرین وصفینی گر یازماغا دستور بولا،
 گۆزلری نین ورقیندندوزه دفتر نرگس
 آغیز آچیب گۆزلر یولونو، ائی شاه جهان!
 اوزونو گورمک اولا دئییه: میسر، نرگس
 سن فلک قدری، ملکسانه نی گر گورسه گۆزو
 آدمی اولدوغونا ائتمه یه باور نرگس
 گۆتوروب اللرینی اوزونو گویله توتار
 دولت و عؤمرونه قیلماغا دوعالر نرگس
 گرد رزم ایچره نظر ائیله سه تیغینله، سنه
 ظولمت ایچینده گورر خیضر و سکندر نرگس
 گۆزو گورسه کمین چاکرین اوله گر اونا
 قوللوغونیه شه اولماقدا مخیر نرگس
 بولمایا (بولماز) جاهله کمتر قولونون مرتبه سین
 گر ائده حؤکموئه آقاقی مسخر نرگس
 تاج زر اؤرونوبن کئچدی زمرود تخته
 اوللیدن بونسن خزه چاکر نرگس
 گئجه کیپر یکلی گۆزون یومما ییبان صوبحه دکی
 بیر آباغ اوزره دوروب خیدمتین ائیلر نرگس
 گۆزو گورمز، اوزو اوتانماز، ایا شاه جهان!
 اول سبیدن اؤرومز قرشینه افسر نرگس
 نور راییندن اگر مایه ایره نامه سینه
 اوندا اول گول زؤهره ازهر نرگس

^{۱۶} : دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه
 تهران/چاپ اول: تهران/۱۳۹۱/صفحه ۱۱۵

" غزل به زبان ترکی از مجموعه دیوان نظامی

کتابخانه خدیویه مصر:

گوزلرم یاشنی گوزلر آل بت سیمن بدن
 نیته کم گوکده ثریا گوزلر آهوی ختن
 خار هجرک بغرمی دلد بکا رحم اتمدک
 پس عجب خرمامسن سنکین دل و شیرین دهن
 شمددن ای دل دله خالن مشوش عاشقک
 حاضر اول وقتو ددم سکه حالی شمددن
 خاتم حسن اولدغینه هر کم استرسه دلیل
 برقی آچب یوزندن کسترر وجه حسن
 درسم ای جان گوزلرک التنده نیلر بکلرک
 دیر اولور مشک خطایه نافه آهو وطن
 قدکه کم بقسه جانا سرو یا عرعر صنور
 خدکی کیم گورسه ایدر یاسمندر یاسمن
 اول یوزی جنت نظر اتسه نظامی خاکنه
 آچلور قبرینه روزن جنت فردوس دن
 آهوی ختن: در میان شاعران تنها نظامی این استعاره را از
 خورشید آورده است^{۱۸}:

شبهانگام کاهوی ختن گرد
 زناف مشک خود خود را رسن کرد
 هزار آهو بره لبها پر از شیر
 در این سبزه شدند آرامگاه گیر
 (خسرو و شیرین، چاپ دانشگاه، بیت ۲۶۷۶)

غزل به زبان ترکی

ای گوگل فریاد ادب داد اومه اول بیداد دن
 حکمی چون سلطان ادر اصی ندر فریاددن
 اولکه یلر کچدید بردم بنی یاد امدی
 کندو یلر در که هرگز کتممشدر یاددن
 دل ادر چاه زرخدانکده غمزکدن حذر
 حبس اچنده نیته کم محبوس الن جلدادن
 هر خم زلفک بنمجون قزدرر آتش ده نعل
 چون کل اوزره سنبلک اولور مشوش باددن
 خطبه حسنی بلند آوازه سیله راستده
 قدک آدنه اوقور مرغ چمن شمشاددن

ددک اتمم ایرق سکا بیداد
 مبارک اولد اندک اتک آزاد
 چوکسدک باشینی مرغ اسیرک
 گرکسه، چرسن آیاغینی صیاد
 نه اصی خسروک آجیدغندن
 چو شیرین جاندن ایرو دوشدی فرهاد
 رقیبک بن طوررکن دوکمه قانن
 بنی اولدرب اتمه دشمنی شاد
 پری لر ییری درلر چشمه اولور
 گوزومدن گتتمه بیردم ای پریزاد
 نه یولدر عشقکک یولی کم انده
 غم و درد و بلا و غصه در زاد
 جهانک شادیسی گرمز گوزینه
 اولاندن کوکلمز عصیله معتداد
 جو کسدک باشنی مرغ اسیرک
 کرکسه جزسون آیاغینی صیاد
 نظامی آدکی صانونی ترک ایت
 جهان ایچنده سن دخی قو بیر آد
 ترجمه بیت ۵: می گویند پریان در چشمه ها جای
 دارند ای پری زاد از چشمم لحظه ای جدا مشو.

نظامی در خسرو و شیرین گوید:

به دل گفتا گرین ماه آدمی بود
 کجا آخر قدمکاهش زمی بود
 و گر بود او پری دشوار باشد
 پری بر چشمه ها بسیار باشد
 بکس نتوان نمود این داوری را

که خسرو دوست می دارد پری را

(خسرو و شیرین، چاپ دانشگاه، بیت ۱۳۳۷) ^{۱۷}

غزل به زبان ترکی

^{۱۸}: دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه
 تهران/چاپ اول: تهران ۱۳۹۱/صفحه ۱۱۸

^{۱۷}: دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه
 تهران/چاپ اول: تهران ۱۳۹۱/صفحه ۱۱۷

جهان گرچه آرامگاهی خوش است
شتابنده را نعل در آتش است"

"غزل به زبان ترکی"

و غزل ذیل که بعضی مصارع آن عربی و بعضی فارسی و بعضی ترکی است از نظامی گنجوی است.

اتمدن سیل فنا عمر دیارنی خراب
حُذِّ مِنْ الْعِيشِ نَصِيبًا مِنَ الْعُمْرِ نِصَابِ
فتح باب حرم عشق ز میخانه طلب
رَحِمَ اللَّهُ لِمَنْ عَلَّمَنِي فَتْحَ الْبَابِ
عیش ایت ای عاشق شیدا که باهارله، ینه
زَيْنَ الرُّوضَةِ كَالجَنَّةِ بِالوَرْدِ وَ طَابَ
کوکلکی بنجلین، بیر بته ویر کم دیلر
يَسِّرَ اللَّهُ لِمَنْ أَحَشَقَهُ حُسْنَ مَابِ

سرو نازی که ز رخساره تو روز شود،
لَوْ تَجَلَّى لَكَ فِي الظُّلْمَةِ مِنْ غَيْرِ حِجَابِ
از غمت آنچه بجان من دلسوخته است
لَوْ وَضَعْنَا أَثْرًا مِنْهُ عَلَى الصَّخْرِ لَذَابِ
بکه سندن غم و اندوه و بلا اُلدِ نصیب
قسمتی مِنْكَ بَلَاءٌ وَ عَنَاءٌ وَ عَذَابِ
محنت هجره نظامی نیجه بر ایلیه صبر
سَادَتِي، إِخْتَرَقَ الْقَلْبَ بِشَوْقِ الْاَصْحَابِ
گنج سودای تو در کنج دلم معتکف است
مَسْكَنَ الْكَنْزِ وَ مَاوَاهِ خِرَابِ وَ يَبَابِ

همین غزل سه زبانه (فارسی، عربی و ترکی) حافظ را به رشک آورده و در غزل دو زبانه (فارسی و عربی) باز تاب آن را می بینیم از نظامی هم یاد کرده است بنظر نگارنده اگر حافظ به زبان ترکی آشنا بود این غزل را سه

زبانه می سرود. اینست غزل حافظ
اتت روائح رند الحمی و زاد غرامی
فدای خاک در دوست باد جان گرامی
پیام دوست شنیدن سعادت است و سلامت
من المبلِّغِ عَنِّي الی سعاد سلامی
بیا به شام غریبان و آب دیده من بین
بسان باده صافی در آبگینه شامی
اذا تغرَّبَ عن ذی الادراک طائر خیر

دل سر کویک قویب اتمز هوس دار السلام
هرکشی یه کندو شهر یک گلور بغداددن
ای نظامی ایتلری طالر رقیبی خود نولور
آشنادن خیر گلمز نه اومرسن یاددن

توضیح در باره بیت ۱۹۶۰

(هر خم زلفک بنمجون قزدر آتش ده نعل
چون کل اوزره سنبلک اولور مشوش باددن
) که در آن سخن از نعل در آتش رفته است
نعل در آتش نهادن: نظامی در مثنوی هایش اصطلاح «
نعل در آتش» را زیاد بکار برده است
جوان را چو گل نعل برابرش است
چون پیری رسد نعل در آتش است
(اقبال نامه چاپ دانشگاه بیت ۹۸)

پاسخم داد کاین شبم خوش باش
نعل شبدیز گو در آتش باش
چون به اسون در آتش آرم نعل
کهربا را کنم به گوهر لعل
نعلک گوش را چو کردی ساز
نعل در آتشم نهادی باز
(هفت پیکر، چاپ دانشگاه، بیت ۲۳۵۴، ۲۳۵۴، ۲۳۸۳)

به شرط آنکه گر بویی دهد خوش
نهد برنام من نعلی بر آتش
سر اینجا به بود سرکش نه آنجا
که نعل اینجاست در آتش نه آنجا
(خسرو و شیرین، چاپ دانشگاه، بیت ۲۳۰، ۲۷۹۳)^{۱۹}
ز تابنده یاقوت و رخشنده لعل
خرامنده را آتشین گشت نعل
مگر کاتشی بر فروزنده لعل
در آتش نهند از پی شاه نعل
که چون شاه چین زین برابرش نهاد
فلک نعل زنگی بر آتش نهاد

^{۱۹}: دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه تهران/چاپ اول: تهران/۱۳۹۱/صفحه ۱۱۹

بزیر طاق نیلی چشم شوخش
 کَانَ الشَّمْسِ فی جوف الِهلالی
 قومه یالی مه و خرشیده اول یار
 کمال حسنله حسن کمالی
 نظامی بی نظام اتدی کلامک
 کمال نظمله نظم کمالی

کمال الدین اسماعیل اصفهانی معروف به خَلَّاق المعانی از شعرای معروف زبان فارسی و از هم عصران نظامی گنجوی بوده است. نظامی در سال ۶۰۳ و کمال الدین در سال ۶۳۵ در گذشته است. نظامی در سروده های خود دوبار از کمال الدین نام برده و مصرعی از او را تضمین کرده است. خَلَّاق المعانی قصیده ۸۴ بیتی با قافیه « ن » و ردیف نرگس دارد که در مدح رکن الدین صاعد سروده است. نظامی هم قصیده ای به زبان ترکی با قافیه « ر » و ردیف نرگس دارد که در مدح محمد جهان پهلوان سروده است. قسمتی از این قصیده ترکی افتاده است و قسمت موجود از دست نوشته های کتابخانه خدیویه مصر بدست آمده است و دارای ۶۰ بیت می باشد. تخلص گوینده هم در قسمت افتاده بوده است. در مفاهیم ادبی دو قصیده مشابهاتی دارند. به احتمال قریب به یقین نظامی نظیره گویی کرده و قدرت خود را در سرودن قصیده به زبان ترکی در معرض قضاوت سخن سنجان گذاشته است. برای حسن ختام قصیده کمال الدین را در پایان دیوان نظامی می آوریم.

ماراقلی دیر کی، اوستاد دوکتور حسین محمدزاده صدیق اؤز تدقیقیرینده «کمال الدین اصفهانی» نین نظامی گنجوی دن تاثیر آلدیغینی وورغولاییر و یازیر:
 مساله ی مهمتر دیگر که در این بررسی حائز اهمیت تر است، آنکه کمال الدین اصفهانی و دیگران در سرودن چکامه ی لامیه ی خود به لامیه ی نظامی گنجوی (۶۱۴-۵۴۲) نظر داشته اند و حتی برخی از ابیات او را عینا به فارسی ترجمه کرده و یا از آنها قوت و الهام گرفته اند. برخی از این ابیات را رودررو هم می نهیم:

نظامی گنجوی:

اول زلف اول بناگوش ثعبان و دست موسی
 اول خال، اول زرخدان هاروت و چاه بابل

فلا تفرّد عن روضها انین حمامی
 بسی نماند که روز فراق یار سر آید
 رَأیت من هضبات الحمی قباب خیام
 خوشا دمی که در ایی و گویمت بسلامت
 قدمت خیر قدوم نزلت خیر مقام
 بعدت منک و قد صرت ذائباً کهلال
 اگرچه روی چ. ماهت ندیده ام به تمامی
 وان دُعیت بخلد و صرت ناقض عهد
 فما تطیب نفسی و ما استطاب منامی
 امید هست که زودت به بخت نیک بینم
 تو شاد گشته به فرماندهی و من به غلامی
 چوسلک دَر خوشابست شعر نغز تو حافظ
 که گاه لطف سبق می برد ز نظم نظامی
 در کلمه « دَر » و « لطف » نکته ای نهفته است که سبب شده سبق ببرد.^{۲۰}

غزل به زبان ترکی

بنظر می رسد که نظامی کمال الدین نظامی را قبول داشته و خویش را با او سنجیده است. در این غزل چهار بیت فارسی و چهار بیت ترکی سروده شده است که دو مصرع آن عربی است.^{۲۱}

نکارینک خیال زلف و خالی
 خیالمدن دکل بر لحظه خالی
 وصالک بالنی نوش اتمدن بن
 اولورسم بوینکه بالک وبالی
 زعشق ماهتاب با کمالی
 زشوق آفتاب بی زوالی
 زمویه کشت جانم همچو مویی
 تنم از ناله شد مانند نالی
 هر آن کس زان پری رو وصل جوید
 أضاع العُمر فی طَلب المحالی

^{۲۰} دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه تهران/چاپ اول: تهران/۱۳۹۱/صفحه ۱۲۰

^{۲۱} دیوان نظامی گنجوی/دکتر برات زنجانی/انتشارات دانشگاه تهران/چاپ اول: تهران/۱۳۹۱/صفحه ۱۲۱

قئید ائتم ایستردیم کی هم اوستاد دوکتور حسین محمدزاده صدیق و همده چاغداش دؤرون تانینمیش نظامی شوناسی اولان اوستاد دوکتور برات زنجانی هر ایکسی خدیویه نوسخه سینده گلن شعرى نظامی گنجوی دن بیلر و شیرازلی حافیظین نظامی نین تورکجه شعریندن فایدالاندیغینی اثبات ائدیر.

تانینمیش لوغت شوناس عالیم اسماعیل هادی یازدی:
 "....من ایشی گؤردوکده هم اونون کسگین هوشو، باجاریغی، هم ده آغیر چالیشدیغینی سزدیم. گنجه‌سینی گوندوزونه قاتمیش درین دیققت و بؤیوک مهارتله هنج ده اوخوناقلی اولمایان بیئرلی، بیر-بیر اوخویوب، داهای دوغروسو، چؤزموشدو. اوزاغا گنتمیه‌ک، کیتابین متنی تصویری وئرلمیشدیر. اوخوجولار اونا بیر گؤز آتیب، بو گونکو یازیمیزا چئوریلیمیشی ایله توتوشدورسالار ائل‌اولونون آغیر زحمت قویدوغونو باشا دوشه‌بیلیرلر.

متنده کی یازی بعضن او قدهر پوزغون، ایبهاملی‌دیر کی، تکجه آراشدیرماجی‌نین شاعیرلیک سزگیسی و گنیش باجاریغی ایله بیر تاپماجا کیمی تاپیلا بیلیمیشدیر. بوندان علاوه چتین کلمه‌لرین معنا سینی تاپماق، شعرین آنلامینی «کشف» ائتمک... سونکی مرحله‌ده «شان نزول»- ونو چیخارماق، شعر کیمه خطاب یازیلیمیش، ممدوح کیم ایتمیش؟ همن سؤیملر، عیبارهلر نظامی‌نین فارسجا اثرلرینده نئجه گلمیش؟ و... بونلارا قایناق وئریمک، دایاق تاپماق... کیمی چالیشمالار البته کی «عشق»- دن باشقا، دیققت و باجاریق دا ایستر. من بو ساحه‌ده قارداشیم «ائل اوغلو» نو اوور، تبریک ائدیرم. هم ده آرزولاییرام کی، بو بونا تایی ایشلر باشقا الی قلملی یازیچیلاریمیزا سرمشق اول، یعنی اثرلر یاراتماق یانی - سیرا، آتا - بابالاریمیزین توز - توپراق آلتدا قالدیغی یادگارلاردا آبییریلی، پارلاق بیچیمده گون اوزونه چیخالار.

□□ دیوانین اصل نوسخه‌سی‌نین نئجه‌اله گلدیکی حاقدا ائل‌اولو گره‌کن آچیقلامانی وئریمیشدی. آنجاق کیتابی ایلک ده‌اله گتیریب اونون نظامی گنجوی‌یه عایید اولدوغونو یازان «علی افندی»‌نین یازدیغیندان دیوانین هامیسی‌نین گنجه‌لی نظامی‌یه عایید اولدوغو چیخیرسا دا نئچه دلیلله گؤزه دیوانین ایکی «نظامی» آدلی شاعیر: گنجه‌لی نظامی / قارامانلی نظامی ه عایید اولدوغو کسکیندیر:

معنای بیت نظامی چنین است:

«هر کسی ذکر این دل را در وصف آن جمال بشنود، خواهد گفت که خداوند، گوینده را خیر و برکت دهد».

و معنای بیت حافظ این است:

«هر معنای نغزی که در وصف آن شمایل گفتم، هر کس که شنید، گفت خداوند گوینده را خیر و برکت دهد».

با توجه به معانی ابیات و ترکیب کلمات و عبارات، به نظر می‌رسد که بیت فارسی نوعی گرته برداری از بیت ترکی باشد. زیرا اولاً لفظ «ذکر» که در بیت ترکی آمده بیشتر با جمله‌ی دعایی تناسب دارد تا کلمه «نکته» که در بیت فارسی آمده می‌توان از آن به «معنای نغز» تعبیر کرد، نه ذکر و دعا. و این نکته‌ی دقیق، یعنی اصل سبقت کلام کامل، به ما اجازه‌ی چنین قضاوتی نمی‌دهد که خیال کنیم بیت ترکی فوق به تقلید از بیت فارسی سروده شده است.

از دیگر سو ابیات بازپسین قصیده‌ی لامیه‌ی نظامی بعد از مطلع، توالی معنایی دارد و شاعر از بیت دوم به بعد، اعضاء جمال معشوق را یکی یکی وصف می‌کند^{۲۳}:

یوزونه قارشی گوزوم یاشینی کیم گورسه

اولدو سانیر ثریا خورشیدله مقابل

اول زلف و اول بناگوش ثعبان و دست موسی

اول خال و اول زرخدان هاروت و چاه بابل

پر خشم چشمینی چون قاشین ایچینده گوردوم

ساندیم کی ائيله میشدیر خورشید قوسی منزل ...

و همین طور تا پایان چکامه زنجیره‌ی به هم پیوسته قالب و محتوا در خط سیر مستقیم «توصیف جمال ره می‌سپرد. تا آنکه به قافیه‌ی «طغرل» ختم می‌شود. اما در غزل هشت بیتی حافظ، مانند اغلب غزل‌های وی توالی و تناسب معنایی و تداوم مفهومی میان ابیات، ظاهر نیست و هر بیت معنای مستقل عرفانی خود را دارد. و می‌دانیم که حافظ، اغلب مطالع غزل‌های خود را بعینه، یا به ترجمه و یا به مفهوم از دیگران مانند انوری، خاقانی، ظهیر فاریابی، کمال‌الدین اصفهانی، عطار، عراقی و حتی یزید اخذ کرده و بهانه برای ساختن غزلی عرفانی نموده است و شاهکار آفریده است

^{۲۳} گنجه دن گلیرم.. اشعار ترکی نظامی گنجوی و نظامی قارامانی

انتشارات پردیس دانش چاپ: تهران ۱۳۹۱/صفحه ۵۱

یالنیز کلاسیک شعرلرده گۆزه دییر و اونون نئچه سببی اولموشدور:

الف: اسکی شاعیرلر بئله سۆزلرله دیوانی دولدوروب، حتّا بعض بونونلا حاکیملر یانیندا بوی گۆسترمک، پوز وئرمک و رسمی هابئله تحصیل آلمیش داییرهلرده اؤزونه یئر آچماق، ساوادلی اولدوغونو گۆزه چکمک... ایسته میشلر. بو یولدا بعض حددن آرتیق ایره لیله ییشلر گۆروروک.

مثلن ائله همن بو دیواندا ائله آغیر عربجه کلمه لر گۆروروک کی، اونلاری آنلاماق عربلرین اؤزونه ده «قاموس» اولمادان اولاسی گۆرونمورا!

ب: اسکی لرده شاعیر اؤزونو معنایا وفادار گۆردویو اوچون، لفظ ایله بیر او قده ایشی یوخ ایدی. حافظ دئمیشکن «حدیث عشق بیان کن به هر زبان که تو دانی!» لفظه گلدیکه بزهک -دوزکلی و تحصیل آلمیش داییرهلرین بیندییی دیلر، آیاق یالین قارا جاماعتین دیلیندن چوخ گۆزده ایدی. چونکی لیلی مجنون اثرینین موقددیمه سینده گلدییی کیمی، دربار بیه تن شعر، خالق دیلی، «تورکانه» اولمالی ایدی، و «هر عیب که سلطان بپسندد هنر است» بابیندان دربارا یاخین چئوره لر اوچون یارانمیش اثرلر ده آرز- چوخ همن بو بویا ایله بویانمالی، بو پاسپورت ایله گیرمه لی ایدی. یوخسا عاشیقلا رین قوشمالاری کیمی، یالنیز خالق آراسیندا، قارا جاماعتین دیلیندن یوخاری آشما ییب تکجه اورادا قالیب، گون کئچیرده بیلیردی.

ج: تورک شعری، هئجا شعری دیر. عروض شعری تورک ادبیاتیندا «گلمه» (واریداتی) دئمکدیر. تورک دیلی نین اؤزه للیکلری بو شعره اویماز. تورک دیلینده کلمه لر «سس اویمو» قانونو حاکیم دیر. یعنی بیر کلمه ده کی سسلرین هامیسی یا «اینجه» دیر، یا «قالین». هابئله تورک دیلینده چکیملی (مدود) سس یوخدور. حتّا آلینما سۆزلر ده تورکجه یه گلدیکه سس چکیمینی الدن وئریب، چکیمسیز (توند) سۆیله نیر (بادام، بابا، بازار، روح، ناشی... کیمی گلمه سۆزلر تورکجه ده چکیمسیز اوخونولار). حال بو کی «عروض» قالیبی «افاعیل» لری اوچون بیر کلمه ده هم اینجه، هم قالین (اویموسوز) سسلره ائحتیاج واردیر، ائله جه ده چکیملی سسلره ! بونون اوچون کلاسیک شاعیرلر ایکی چاره دوشونموشلر:

۱- سیرالامادا اؤنجه تورکجه شعرلر، سونرا فارسجا، سونرا تورکجه شعرلر یئرلشیر.

بللی دیرکی، هر ایکی تورکجه شعرلر بیر شاعیردن اولسایدی بونو ایکی یه بؤلمه یین معناسی یوخ ایدی.

۲- دیل باخیمیندان ایلك بؤلومده گلن تورکجه شعرلری داها اسکی بیر دیل شیوه سی، هابئله اسکی کلاسیک شعر دیلینه عاییددیر.

حالبوکی ایکینجی بؤلومده کی تورکجه شعرلر دیل و شعریت باخیمیندان، داها یاخین عصره عایید و تام بیر عثمانلی دؤورو غزلیاتی خصوصیاتینی داشیماقدادیر.

۳ - بیرینجی بؤلومده کی شعرلرده تعبیر و آدی گلن ممدوحلارین آدلاری گنجه لی نظامی و اونون دؤورونه باغلی دیر.

□□□ نظامی نین آنا دیلی (تورکجه) شعر دئمه سیندن طبیعی بیر زاد اولما بیلیمز. نئجه کی او «لیلی و مجنون» موقددیمه سینده تورکجه شعر یازماغا اولدوغو هوسیندن سۆز آچمیش، حتّا دربارین نهی ائتمه سی اولماسا ایدی «لیلی مجنون» اثرینی باشلادیغی کیمی تورک دیلینده بیتیرمک ایسته دیگیندن ده بحث ائتمیشدیر. بونا گۆره نظامی نین تورکجه اثرینی گون اوزونه چیخارماق اونون اورهک آرزوسونو یئرینه گتیرمک دئمکدیر. بلکه نظامی آنا دیلینده دربار حیمایه سی اولمادان بؤیوک اثر یا یاراتمامیش و یا یاراتمیشسا دا همن سببدن بیزه چاتدیرا بیلمه میشدیر. آما سئویندیریجی خالدیر کی، اله گلن همن الینیزده کی بو کچیک اثردن اونون بو ساحه ده ده گئنیش یارادجیلیق گوجونه مالیک اولدوغونو گۆروروک و بو اثر دینزدن بیر داملا ایسه ده، نظامی نین شعر دونیاسیندا، آنا دیلی ایله تانیلیغی و اونا بسله دیگی سئوگی نین درین دالغالی بیر دریا اولدوغو گۆروروک. نظامی نین تورکجه دیوانیندا کی دیلی باره ده نئچه نوکته دیققته دیر:

۱ - بوتون اسکی (کلاسیک) دیوان ادبیاتیندا گۆروندویو کیمی نظامی نین تورکجه دیوانیندا دا عربجه دن و اونا قیاس آزاراق، فارسجادان آلینما سۆزلر گۆزه دییر. طبیعی کی، بو «آلینما» سۆزلرین خالق دیلینده یئری اولمامیشدیر. حتّا خالق شاعیرلری (عاشیق / اوزانلار) بئله سی کلمه لرین ایستیفاده ائتمه میشلر. بئله «آلینمالار»

* دیواندا بعضی کلمه لر گۆزه دییر کی بو گون آذری تورکجه سینده (نظامی نین باغلی اولدوغو شیوه ده) ایشلک دئیل، یالنیز تورکیه شیوه سینده گۆزه دییر: یئتمک (ازمک / دوشمانا شیکست وئرمک / قلبه چالماق)، ائش (تای - توش / برابر / تای / همسر)، ائشیک (آستانه)، اوموز (چیین)، یایماق (قورماق / دوزلمک / بنا ائتمک / تعمیر ائتمک)، گیدرمک (آپارماق / آزادان گۆتورمک / سیلیب محو ائتمک. کۆک: گئتمک ← گندهرمک)، بولماق (تاپماق)، دوغورلماق (یؤنلمک / اونا ساری گئتمک).

حتا بعضی ایشلک کلمه لر ده تورکیه شیوه سیله ایشلنمیش: بانا (منه)، کیی (کیمی)، بین (مین)، ییلدیز (اولدوز)، شیمدی (ایمدی / ایندی).

بو زمینه ده اونوتماق کی:

الف: آذری تورکجه سیله، تورکیه تورکجه سی نین آیریلیشی بیر او قدهر اسکی دئیل. بیز گئری گئندیکجه بونلارین گئت - گنده داها یاخینلاشدیغینی، سونوندا قاریشدیغینی گۆروروک. نظامی دؤورو ده، همین ایلکین آیریلیش عصرینه عایدیر. نجه کی بیز هامان گندیب، قاریشماغی آذربایجانین باش یازیلی اثری اولان «دده قورقوت» کتابیندا دا گۆروروک. اوردا دا آدینی چکدییمیز کلمه لرین چوخونون عئینی شکلده ایشلندیکلرینی گۆروروک.

ب: اسکی اثرلر باخدیقا حتا آذری تورکجه سینده عاید کیتابلاردا دا، تورکیه شیوه سینده یؤنه لیشی گۆروروک، بونون بیر سببی ده یوخاریدا دئدییمیزدن باشقا، اودورکی یازی دیلینده داها چوخ همین لهجه نین اؤنده توتولدوغونو گۆروروک.

* دیواندا بوگونکو قالین سسلی کلمه لرین اینجه سسله ایشلندیکلرینی گۆروروک: قرشی (قارشی)، قنمک (قانماق)، بقمق (باخماق)، یقمق (یاخماق)، طولنمک (دولانماق)، صچی (ساجی)، طپرق (توپراق)، چؤممک (جومماق)، بسمق (باسماق)، قپی (قاپی)، قلمق (قیلماق) - قلمه به ← قیلماق، قت (قات)، قانی؟ (هانی؟)، اولمق (اولماق).

بو باره ده ایکی نوکته به دیققت گره ک دیر:

(۱) تورک سؤزلرینین وزنه اویغون اولراق، سسلرینی دییشدیرمک و یا چکیم وئرمک. بونون اوچون: قارا قرا، باشیندا باشینده، جانیمدان جانیمدن و... اولموش. بو گندیش حتا سون عصیرلرده اله گلن ایره لیه ییشلره باخمادان، ایستر - ایسته مز، ساخلانیمیشدی، مثلن سیز «شهریار» کیمی دیله دیققت گؤسترن، اوستا شاعیرین ده آشاغیداکی بئیتینده «یاری» سؤزونو تورک دیلی سس قایدالارینا اویغون اولمایارق وزنی ساخلانماق اوچون «یاری» (چکیمی) اوخومالیسیز!

اولدوز سایاراق گۆزله میشم هر گئجه یاری

گئج گلمه ده دیر یار، یئنه اولموش گئجه یاری

(۲) عروض قالیبی نین آسیندیغی دیل (عرب / فارس) قاینایغیندان «مصالح» (کلمه) گتیریب، باشدان آیاغا بو «یاد» بینانی باشا وورماق! و... بئله لیکله اسکی دیوان شاعیرلری نین اثرلری همین «گلمه» مصالحن دولدور... و اورادان آز - چوخ یازی و خالق دیلینه ده آخین ائتمیش.

بؤیوک تورک شاعیری «فضولی» «نظم نازک» (عروض شعری / غزل) دئمهی «تورک دیلینده» «دوشوار» گۆرموش. بو موشکولو «آسان» ائتمک اوچون «مصالح» گتیرمیش. او و اونون کیمی کلاسیکلر، دوغرو یادا یانلیش، بو شیوه ایله موشکوللرینی (البته: نظم نازک موشکولو، دیل موشکولو دئیل!) آسان ائتمیشلر. آما بو گون اوزانلار، شاعیرلر باشقا جور دوشونور، معنادان اؤنجه و یا هئچ اولمازسا معنا قدهر «لفظ» مسله سینه ده باغلی و موعه هید اولدوقلارینا اینانیرلار.

۲- یئرلی - یئرسیز ایشلنیلن گلمه سؤزلره گۆز یومساق، دیوانین دیل باخیمیندان ایصالتلی اولدوغونو گۆروروک. بو زمینه ده نجه نوکته گۆز اؤننده دیر:

* دیواندا بوگون دیلیمزده ایشله ییشده اولمایان اسکی کلمه لر یئر آلمیش: ایرمک (چاتماق / یئتیشمک)، اوشانماق (سینماق / اوولماق)، ایلماق (سورعتله سئیر ائتمک / یوگورمک)، بنجیله یین (منیم کیمی)، ام (داوا / درمان)، قایماق ← قاییرماق (اوز دؤنדרمک / قاییتماق)، قات (یان / کنار / حوضور... قاتیندا: یانیندا)، قانماق (سودان دویماق، سیراب اولماق)، تونماق ← تونه مک (دون گئیدیرمک / بزه مک ... کۆک: تون ← دون)، سؤکو (خنجر / نئیزه) و...

است / هست. همین: استن / ایستادن مصدریندن گلیر. من. «است» ← استن، کۆکونو تورکجه نین اسمک: آياقدا اولماق، آنلامی ایله یاخین گۆرورم).

تورور ← دورور، علامتی (اکی) بیر زمان «دورور» اولموش، مثلن فضولی ده (نکته قابل دورور...) و بورادا، دیواندا، گۆرونور:

شؤیله لطیف و پاک و بی غل دورور (بی غل و غش دیر) کیم اولماسا بئلی، دئردیم (دئیهردیم): یوخدور تیننده بیر فل! سون اولاراق، فعلین «قئید» فورماسیندا «-جک» اکی «-ایجک» گلیمیش:

اول خسرو زمانه کیم عزم رزم اند ایجک (ائتجک / اندن کیمی) شبدیز جنبوشوندن عالم دولار زلازل

و...

دیواندان هم معنا، هم شکیل باخیمیندان آرتیق داد آلماق اوچون اونو دیققتله اوخوماغی تؤولیه ائدیپ، نظامی نین روحونا رحمت، ائل اوغلونون زحمتینه دیققت ایسته بیرم. والحمدلله رب العالمین!^{۲۴}

ایگیری ایله یاخین اولارکی نظامی گنجونین یارادیجیلیغینین اوزه رینده آردیجیل تدقیقاتلار آپاران عالیم دوکتور محمد رضا باغبان کریمی جنابلاری تورکجه دیوان نظامی گنجونین آراشدیرانلاردان اولموش و فیکیرلرینی چاپ ائتدیگیمیز تورکجه دیوان نظامی گنجونین مقدمه سینده درج ائتدیردیگیندن سونرا دا بیرچوخ مقاله و مصاحیبه لرنی درج ائتدیرمیشدی. او، تورکجه دیوان نظامی گنجوی نین چاپ اولماسینی بیر دؤنوش نقطه سی بیلیمیش و یازیر:

آذربایجان ادبیاتیندا دؤنوش نؤقظه^{۲۵}

حکیم نظامی گنجوی ایران ادبیاتی نین ان گؤرکملی شاعیرلریندن بیر، فارس ادبیاتی نین اساسلاریندان اولاراق، آذربایجان تورک ادبیاتی نین دا بانلریندن ساییلیر.

حکیم نظامی «خمسه» ادلی اثرلری ایله دونیادا شؤهرت قازانمیش و یوز ایللر بویو شاعیرلرین ایلهام قایناغی اولاراق، چوخلاری «نظامی» نی یانسیلماغا چالیشمیشلار

الیف: عئینی شیوه بو گون ده رایج دیر. یعنی بعضی قالین سسلی کلمه لر، باشقا یؤره لرده اینجه ایشله نیر، هابئله ترسینه!

میثال:

قارا ← قره، یاخا ← یخه، یاخین ← یخین، قارقا ← قرقه، قایا ← قهیه، اونا گۆره ← اونا گورا... حتا «علمدار» هنده ورینده: داغ ← دغ، یاغ ← یغ... (باخین: اسماعیل هادی - فرهنگ ترکی نوین، تاملاتی درریشه شناسی - مقدمه).

ب: یوخاری دا دئدییمیز سبیدن باشقا، نظره گلیر کی اسکی لرده «سس» و «تلفوظ» مسله سینی یازیدا گؤستریمک یئرینه اونا اوخوجونون تقدیرینه بوراخدیقلاری اوچون، قالین سسلی لری ده «علامتسیز» یازیب، ایشی اوخوجویا بوراخمیشلار. مثلن «بصدی» یازیب «باسدی» اوخوماسینی اوخوجویا تاپشیرمیشلار!

* دیواندا فعلین «آرزو» شکلی ایله «ایخباری» (خبر وئرمه) شکلی قاریشمیشدیر. ائله کی فعل آرزو شکلینده گلیب، آما «ایخبار» مقصود اولموش. مثلن اولا ← اولار، اولمایا ← اولماز، معناسیندا گنتمیش. نجه کی ترسی ده گۆزه دیر. یعنی ایخباردان آرزو شکلی قصد اولونموش. مثلن: ائیلرایسن (ائیلرسن - ایخباری) ← ائله سن (آرزو) معناسیندا ایشلنمیش. آشاغیداکی میثال لار دیققته دیره:

عز و جلال ایچینده سلیمان وقت اولا (اولار)

هر مور اوزره کیم سالاسان سایه، سن هما

* * *

حکمت جریده سینده ذهنین تامل ائتسه

سر قدر ایچینده قالما (قالماز) قیلجا مشکل

* * *

چون کی رایین اولدو شاه، قهرمانی عالمین

اولمویا (اولماز) شیمدن بری ظلمه گردون متحمم (موبتلا)

* * *

شهریارا قاندی لطفون قندینه چون خاص و عام

نولا (نه اولار؟) بیز قوللار، هم لطف ائیلرایسن (ائله سن) گاه گاه.

* * *

نجه کیم فراش چاپین شیوه لیل و نههار.

گه دؤشویه (دؤشر) فرش عنبر، گه توتا (توتار) چتر سیاه.

* * *

بو گونکو «ایسناد» علامتی (- دیر) اصلینده «دورماق» کؤکوندن «تورور / دورور»، ایمیش. (ایندی گوندوز تورور ← ایندی گوندوز دور، اولموش) (فارسجا بونون موعادیلی:

^{۲۴}: دیوان نظامی گنجوی (یئنی تاپیلان) / ناشر: اندیشه نو

پاپ: تهران ۱۳۸۲ / صفحه: ۱۹

^{۲۵}: دیوان نظامی گنجوی (یئنی تاپیلان) / ناشر: اندیشه نو پاپ:

تهران ۱۳۸۲ / صفحه: ۲۹

بیر تورک دیلی شاعیر اولاراق فارسلا رین استیفاده ائده جه یینی نظره آلیان بو داستانلاری اؤز خالقیندان آلیب فارسلا را ایتحاف ائتمه سی دیر.

ایراندا کئچن جریان بوتون احتیاط ایله بو موضوعیا توخونوردو. صمد بهرنگی بو مساله نی دقیق دوشونرک قیسا و داغینیق مقاله لرینده اونا اشاره لر ائندی، دوکتور صدیق، برتلسین کیتابینی فارسجا چئویردیکده بئله موضوعیا توخونموشدور.

بیز نظامی نین تورکجه دیوانی نین اولدوغونو، ایلك اؤنجه فارسجا دیوانیندان دوشونوروک. نظامی بیر تورک دیلی عایله ده دنیا یا گلیب بوی آتیب، یاشاییب و شاعیر اولموشدور. فارس ادیبلری ده بونو اینکار ائده بیلمه بییلر. نظامی فخر ائدرک اؤزونو تورک بیلیر و سسینی اوجالداراق دئیر:

پدر بر پدر مر مرا ترک بود

که هر یک به نیرو یکی گرگ بود

خسمة ده اؤزونون «اکدش» اولدوغونا ایشاره ائدیر:

نظامی اکدشی خلوت نشین است

که نیمی سرکه نیمش انگبین است

نظامی نین اکدش اولدوغونا، آناسی نین تورک اولدوغو یئتر؛ آنجاق آناسی نین کورد اولدوغو ادعا اولونموشدور. نظامی نین قادینی و حیات یولداشی دا تورک دور. آفاق یا آپباق. شاعیرین حیات یولداشی دربند حاکیمی طرفیندن بیر کنیز کیمی اونا گؤندر یلمیشدیر، آنجاق نظامی آفاقا کنیز گؤزو ایله باخمامیش، بلکه اوریین اونا تاپشیرمیش، نه یازیق کی تئزده الدن وئرمیشدیر. نظامی اؤز سؤگیلی سینی بئله تانیئتدیریر:

سبک رو چون بت قبچاق من بود

گمان افتاد خود کافاق من بود

هما یون پیکر نغز خردمند

فرستاده به من دارای دربند

پرندهش درع وز درع آهنین تر

قباش از پیرهن تنگ آستین تر

سران را گوش بر مالش نهاده

مرا در همسری بالش نهاده

چو ترکان گشته سوی کوچ محتاج

به ترکی داده رختم را به تاراج

و هر زامان نظامی ادیب لرین و شاعیر لرین دقت مرکزینده اولوب، بو گون ده تازا تاپینتی لار اساسیندا بوتون دونیا دقتی نی اؤزونه چکمیشدیر. نظامی نین تورکجه دیوانی نین الیازما نوسخه سی اله گلدیکده بو گون بو الیازما نوسخه نین یاییلماسی، دیوانین تدقیقی - تنقیدی متنین چاپ اولماسی آذربایجان تورک ادبیاتیندا بیر دؤنوش نؤقظه سینه چئوریلیر.

۲۰- جی یوز ایلین اول لریندن، نظامی نین تورکجه دیوانی نین وارلیغی ادعا اولونوردو. آما الهه بیر فاکت یوخ ایدی، الیمیزده اولان فاکتار یال نیز شاعیرین فارسجا اثر لرینده سپله ن بئیتلر ایدی کی، اونون تورکجه یازیب - یاراتماسینا ایشاره لر اولونوردو. روس مستشرق لری، برتلس کیمی آذربایجان فولکلورونون و کولتورونون، هابئله خالق دیلینین ائنگی لرینی نظامی اثر لرینده گؤستر مه به چالی شیر دیلار. بو آرادا پروفئسور حمید آراسلی نین نظامی دیوانیندا آراشدیردیغی آتالار سؤزلری و اونلارین تورک - آذربایجان کولتورونون آلیب فارس ادبیاتینا ایتحاف ائندی یینی اورتایا چیخاریر و آیری ادیبلر اوچون فاکتار الهه ائدیر. یئنی آچیلان بحث لره بو مثل لرین و دئیملرین نظامی دن اؤنجه هئچ فارس شاعیری نین دیلینده اولمادیغی و سونراکی شاعیر لرین نظامی دن آلدیقلاری نظریه لر طرح اولونور. آراسلی نین بو آراشدیرمالاری بوتون یازچی لاردا نظامی نین تورکجه دیوانی اولدوغو بیر گوجلو اینام یاراتدی و اوندان سونراکی ادیبلر و آراشدیرجی لار بو آراشدیرمالاری داوام وئررک، نظامی نین تورکجه دیوانی نین دالیجا گزمه به باشلا دیلار. بو آراشدیرمالار آراسیندا نظامی نین خمس ه سینده یازیلان کیچیک حیکایه لره یول آچیلدی. بونلارین خالق آراسیندا اولان حیکایه لره اوخشارلیغی یئنی بیر مرحله به دؤندو، سونرا دده قورقود بویلاری ایله خمس ه ده گلن حیکایه لرین بنزریلی آراشدیرما موضوعلارینا چئوریلدی و بو داستانلارین دده قورقود کیتابیندان آلیندیغی فیکر لر ایرکی سورولدو و تدقیقلر بو اینامی گوجلندیریر و دده قورقود کیتابی نظامی نین ایلهام قاینقلاریندان بیر ی اولدوغو فیکر اورتایا چیخدی. بورادا ایکی ایرلی لمه بیرگه قاباغا سورولدو: بیر ی نظامی دن اؤنجه دده قورقود داستانلاری نین یازیلیش مسله سی و نظامی دؤورونده بو داستانلارین خالق ایچینده یایغین صورت تاپماسی؛ ایکینجی بو کی نظامی

اگر شد ترکم از خرگه نهانی خدایا ترک زاده‌ام را تو دانی

نظامی‌نین فارسجا یازیلان خمسسه‌سینده «تورک» سۆزو و اوندان یارانان یوزلرجه ترکیبلر و دئییم‌لر ایشلنمیش، ترک، ترکی، ترکانه، ترکان، ترکناز، ترکوش و... یوزلرجه ایشه آپاریلیمیش و هامیسیندا شاعیرین هدفی تورک‌دن متانت، شجاعت، گۆزلیک، یاخشیلیق، قورخمازلیق، اورکلی‌لیک و... اولموشدور. شاعیر حتّا مدح ائتدییی شاهلاری تورک اولدوقلارینا گۆره اؤیور و پیسلیک‌لری اونلاردان اوزاق بیلیر:

دولت ترکان که بلندی گرفت

مملکت از داد پسندی گرفت

چونکه تو بیدادگری پروری

ترک نه‌ای هندوی غارتگری

عدالت قورماغی تورک‌لرین خصوصیتی ساییر. بو نظامی‌نین تورکلره آرتیق سئوگیسینی گۆسترمدکده‌دیر. نظامی حتّی پیغمبرین (ص) مدحینده بئله سؤیله‌بیر:

«زهی ترکی که میر هفت خیل است»

پیغمبر (ص)ین معراجا گئتمه‌سینی ترکنازی آدی ایله یاد ائدیر. نظامی‌نین بوتون قهرمانلاری تورکانه گئدیشرلی ایله تعریفله‌نیر، حتّا فرهاد، اسکندر، شیرین، لیلا، فارس، عرب، مقدونیه‌لی اولورسالار دا یاخشی اولدوقلاری زمان شاعیر اونلاردان تورک عونوانی ایله آد آپاریر.

ترکی صفتی وفای ما نیست

ترکانه سخن سزای ما نیست

چون حلقه شاه یافت گوشم

از دل به دماغ رفت هوشم

آیدینجا گۆرونور کی بئیت حکیم نظامی دیلیندن یوخ، بلکه آخستان دیلیندن دئیلمیشدیر. شاه شاعیردن ایسته‌میشدیر بو اثری فارسجا و عربجه قوشسون و تورکجه اولماسین. چوخ گۆزل گۆرونور کی، نظامی بو اثری تورکجه یاراتماغا جان آتیرمیش آما شاه بو ایشین قارشسی سینی آلیر. اودور کی، شاه ناراحت اولور:

چون حلقه شاه یافت گوشم

از دل به دماغ رفت هوشم

نظامی هفت پیکر (یئددی گۆزل) اثرینده ده تورکلری تعریف ائدرک «ترکانه اله قلم آلماق» دان اؤزونه اؤیونور. بو اثرده و «در ستایش سخن» عونوانی آلتیندا بئله یازیر:

ترکی‌ام را در این حبش نخرند لاجرم دوغبای خوش نخورند

همین بئیت گۆستریر کی، نظامی‌نین تورکجه اثرلری ده اولموش و اؤز دئدیینه گۆره اونون، دوغبای خوش و تورکجه اثرلرینده‌دیر آما نه یازیق کی، سارایلاردا بئله اثرلری خوشلامیرلار.

آما نظامی‌نین الیمیزه چاتان تورکجه اثری میصرین خدیویه کیتابخاناسیندا ساخلانیلیر کی، خانیم دوکتور فخر واعظی نوسخنه‌نین اوزونو دوستوم ائل‌اوغلو جناب‌لارینا گۆندرمیش و ائل‌اوغلو دا داینامدان آیلا بویو گنجه‌نی گؤندوزه، گوندوزو گنجه‌یه باغلایب بو الیازمانی اوخوبوب، آراشدیریب و نهایت چاپ اوچون حاضرلابیدیر. شوبه‌سیز بو اثرین یاییلماسی آذربایجان تورک ادبیاتیندا مهم بیرحادیته و بلکه ده دؤنوش نؤقطة‌سی اولدو. بیلیریک کی، هله ده چوخلو ذیرلی اثرلریمیز تانیلمامیش، آما یاخین گله‌جکده بو اثرلر گون اوزو گۆره‌جکدیر.

بیز بو ایلی نظامی‌نین تورکجه دیوانی‌نین تاپیلما خبریله باشلادیق و همین ایله قارا مجموعه، تورکجه «گلشن راز» و نئچه - نئچه آیری الیازمالارین تاپیلماسی ایله اوز - اوزه گلمیشیک؛ شوبه‌سیز بو تاپینتی‌لار اساسیندا آذربایجان ادبیاتی بؤیوک گلشیمه‌لر ایله اوز - اوزه گلیب و زنگین بیر ادبیات اوزه چیخاقدیر. بو اینامداییق کی، آنادیلیمیزین و ادبیاتیمیزین قارائلیق بو جاقلاری ایشیق‌لانیب و خالقیمیز آنی آچیق‌لیقلا گله‌جه‌یه ساری گئده‌جکدیر. نظامی‌نین بو اثری ایلك آدیمدیر کی، آردینجا یوزلر آدیم آتمالیییق.

اؤتن ایلرده ۸ جیلد آذربایجان ادبیات تاریخینی یازیب چاپا یئتیرن دیرلی عالیم دوکتور محمد رضا کریمی « ایران تورک ادبیاتی» کیتابینیند نظامی گنجوی یه عاید اولان بؤلومونده یازیر:

دوکتور محمد رضا کریمی دانیشیق لارینین بیرینده دئیر:

نظامی‌نین تورکجه دیوانی (دانیشیق)

قاهرده گنجه‌لی نظامی‌نین آدینا تانیان تورکجه دیوان الیازماسی الده‌دیر. بو الیازمادا قارامانلی نظامی‌نین دا شعرلری گلمیش و گنجه‌لی نظامی‌نین شعرلریله قاریمیشدیر. بونا گۆره بیر سیرا اؤزونو ایتیره‌ن و ساتان آذربایجان کیمی‌لر چالیشیرلار بو اثری بوتونلوکله گنجه‌لی

قویموشدور. یاشادیقلا محیطین کولتورو ده ائتکی سیز اولمایا جاقدیدر.

ایندی دیوانا دؤندوکده تاریخی اولایلاری بیر نئچه شعرلرده گؤروروک "نرگس" قصیده سینده آذربایجان دیلی نین اؤزه للیکلری، هابئله ایران و سلجوق شاهلاری نین ائتکیسی دانیلماز شکیلده گؤز قاباغیندا جانلانیر. بورادا فارس ادبیاتی نین دا تاثیر دانیلماز دیر.

علم و سنجا زرکش نه سبیدن گؤتوره

گر سریر چمنه اولمادی سرور نرگس.

علم و سنجا کلمه لری گنجه لی نظامی نین فارسیجا دیوانیندا دا بولو بولو ایشلنمیشدیر. بو سؤزلردن و شعرلردن فارس ادبیاتی و آذربایجان ایسی گلیر. آنادولو شاعیرلری نین هئچ بیرینین دیوانیندا سنجا کلمه سی علم و بیرق معناسینا ایشه گئتمه ییبیدیر. بو قصیده ده چوخلو فارس ادبیاتی نین اصطلاحلاری ایشه گئتمیش و گنجه لی نظامی نین سؤزلرینه داها اویغوندور. بورادا ایشه آپاریلان ترکیبلر، اصطلاحلار، دئییم طریزی آذربایجان شعرینه باغلی و فارس ادبیاتیندا دا نمونه لرینی تاپماق مومکوندور. حتا نجوم اصطلاحلاری، بنزتمه لر تماما گنجه لی نظامی نینکی- دیر. بو قصیده ده خسرو آفاق - محمدخان دان آد چکیلیر، بوتون مورخلر اونو جهان پهلوان سلجوق شاهلاریندان و امیرلریندن بیلیرلر. جهان پهلوان همان سلطان دیر کی گنجه لی نظامی خسرو - شیرین مثنوی سینی اونا پای وئرمیشدیر. پس بو قصیده قارامانلی نین یوخ، بلکه گنجه لی نظامی نین دیر.

باشقا بیر قصیده سلطان سنجر و ملک طغرل مدحینده یازیلیمیشدیر. بللی دیر کی بو سلطانلار ایران سلجوق سلطانلاری اولموش و قارامانلی اوچون تانیس بیر سیما دئییلدیرلر. شوبهه قالمیر کی بو قصیده گنجه لی نظامی- نین اولمالیدیر. بو بیته دقت بوپورون:

بو سنجر ایله طغرل وصفینی، ای نظامی،

جیزسان، مراد ائده رسن شاه قاپیسینا دوغرول.

بو قصیده ده قافیه ده چوخ اؤنملی دیر و حتا بونو دا اثبات ائتمک اولار کی بو قصیده هئج عنوانلا چئویرمه دئییلدیر.

نظامی نین الیندن آلیب قارامانلی یا منسوب ائتسینلر. بیز بو یانلیش فیکیرلری پوزماقدان اؤتور بو ایکی شاعیری تانیماق، اولارین دیل اؤزه للیکلرینی نظرده توتماغی لازیم گؤروروک. گنجه لی نظامی ایله قارامانلی نظامی آراسیندا ۲۴۰ ایل آرا اولراق، دیلر ده ده ییشیلیمیشدیر. ایندی بو دیوان گنجه لی یه یاخین بیر دیلده دیر، یوخسا قارامانلییا؟ بونا دوزگون جواب وئرلیرسه، بوتون چتین لیکلر حل اولموش اولور.

بونلاری حل ائتمک اوچون آشاغیداکی یوللاری هامبارلامالی بیک:

- (۱) گنجه لی نظامی و قارامانلی نظامی نی دوزگون تانیماق
- (۲) ایکی شاعیرین شعر دیلی و شعر اؤزه للیکلری
- (۳) ایکی شاعیرین دوشونجه دونیاسی و شعر مهارتی
- (۴) ۲۵۰ ایل عرضینده دیلیمیزین ده ییشیلیمه سی و دیل فرقی
- (۵) دیوانداکی شعرلرین بیر - بیر آراشدیرماسی و معیارلاماسی
- (۶) نهایتده شعرلرین هانسی زمانا و شاعیره عایید اولدوغونون بللنمه سی

بو مرحله لری کئچیرندن سونرا، دیوانین تکلیفی آیدینلاشار. البته هر بیر آراشدیرچی نین اؤز سبکی، علاقه سی و اونون سلیقه سی، هابئله معلومات دایره سی و ده برلری بو آلدیغی سونوجا اثر قویا بیلر. ادبیات ساحه سی ریاضیات و ایدمانلا فرقله نیر. بورادا یاریش یوخدور کی بیر داور ایکی قهرمانین غلبه گلدیگینی بللندیرسین. یا ریاضیات دا دئییل کی ۲ چیرپی ۲ همیشه ۴ اولسون. بورادا باخیش و گؤروش اؤز ائتکی سینی بوراخا جاقدیدر. بوندا شوبهه یوخدور.

گنجه لی نظامی ایله قارامانلی نظامی آراسیندا ۲۴۰ ایل فاصله واردیر. گنجه لی سلجوقلار زمانی آذربایجاندا یاشامیش و تاریخی اولایلار اونون شعرینی باشقالاریندان فرقلندیره بیلر. بیر حالداکی گنجه لی نظامی قوجالیغینا قده ر سارایین حؤرمتینی قازانمیش، آذربایجان و فارس ادبیاتی ایله یاخیندان یاشامیشدیر. قارامانلی نظامی ۲۴۰ ایل سونرا یاشاییب، گرمیان سارایی ایله باغلی اولموش و ۲۹ یاشیندا دونیاسینی ده ییشیمیشدیر. قارامانلی فارس ادبیاتینا علاقه بسله یه رک بیر زمان ایرانا گلمیش، بورادا طب اوخوموش و آنادولویا دؤنموشدور. تاریخی اولایلار و جغرافیا اؤز تاثیرینی بو ایکی شاعیرین اثرلرینده

باشقا بیر غزله نظر سالاندا گنجه‌لی نظامی‌نین
فارسیجا غزلرینی یادا سالیر. دیواندا بیر سیرا
لمع‌لر ده واردیر، یانی ایکی دیلده شعرلر واردیر. بو
شعرلر نظامی‌نین اؤزه لیکلریندن دیر.

بو دیوانین ترجمه اولدوغو دا باشقا بیر نظریه اولابیلر.
یانی گنجه‌لی نظامی بونلاری فارسیجا سؤیله‌میش و بیر
باشقا شاعیر، بلکی ده قارامانلی نظامی اونلاری
فارسیجadan تورکجه‌یه چئورمیشدیر. بورادا دئمک اولار
کی فارسیجا دیوانیندا بو شعرلر عینی صورته یوخدورلار.
آما مضمون یاخینلیغی داها آرتیق دیر.

بونلار ترجمه اولسالار دا، ده‌یرلی دیر؛ چونکی بوتون گؤزه-
للیگی ساخلانیمیشدیر و اؤزه‌لیکلری ده آرادان
قالدیریلما میشدیر. بونلاردا نظامی‌نین روحو دویولور. حتا
بونلار ترجمه اولسالار دا، دیوانین ده‌یری آزالما ییر، بلکه
گؤسته‌ریر کی بو عنعنه - تورکجه شعر و غزل یوزابیلر
بویو داوام تاپمیش و دیلیمیزین زنگینلیگینه سبب
اولموشدور.

بئله‌لیکله گنجه‌لی نظامی‌نین تورکجه دیوانی‌نین داها
بوندان دا زنگین اولدوغونا اینانیریق و گله‌جکده باشقا
یازمالارین تاپیلما سینی گؤزله‌یریک.

بورادا پروفئسور دوکتور نظامی خودیف ین نظامی کنجوی
نین ایلك دؤنه تهراندا (خدویه نوسخه سی اساسیندا)
چاپ ائتدیگیم « دیوان نظامی کنجوی » ده اولان قصیده
لرینه دیقتمیر یئرسیز اولماز بونا گؤره کی خدیویه
نوسخه سینده گلن قصیده لر « آیت الله گلپایگانی »
کیتابخاناسیندا ساخلانیلان ال یازما ایله عینی قصیده
لردیر و عالیمین علمی مئتودلا یازدیغی اینجمله مه سینی
گؤزدن کئچرمک داها دا یئترلی اولار.

« تاریخی قاینقلاردان گؤروندویو کیمی ۸ عصرده
آذربایجاندا خالق دیلی‌نین میلی کیملییین فورمالاشما
پروسئسی گئدیردی کی، بو سونراکی مرحله‌ده ادبی
دیلین یارانماسی ایله نتیجه‌لندی. ان اسکی یازیلی، ادبی
دیل نمونه‌لریندن بیر کی نظامی‌نین تورکجه دیوانیندا
او دؤورون دیل قانونلاری و اینکیشاف تئندتئسیالاری
اؤزونو گؤستریر:

سئحر ایله شعبده علمینده کمالی بوخ ایسه

بس نه حيله ایله آلیر اوو جونا آذر نرگیس

ساناسان دوشدو نجوم ایله فلک عکسی یئره

بیر سیرا عالیم و ادیب‌لر بونو ادعا ائدی‌لر کی بو دیوان
گنجه‌لی نظامی‌نین اولورسا دا سونرالار تورکجه‌یه
چئوریلیمیشدیر و اصلی فارسیجا اولموشدور. آنجاق بو
قصیده نین قافییه بحثینه گیریشیرسک، اثبات ائتمک
چتین دئییلدیر کی بو شعر چئورمه اولابیلمز. باشقا
شعرلره ترجمه یا چئورمه عنوانی وئریلسه ده بو قصیده
اونلاردان استثنا ساییلیر. بو بیت اؤزو بو ادعا یا شاهیددیر.
سلطان سنجر و سلطان طغرل دا گنجه‌لی نظامی‌نین
معاصرلریدیرلر و قارامانلیا هئچ باغلیلیغی یوخدور.

باشقا قصیده سلطان جمالین مدحینده دیر. بو
قصیده بئله باشلیق:

شکر کیم سلطان گردون، حشمت انجم حشم،

عز ایله باسدی بساط سلطنت اوزره قدم

رزم بهرام ایله یونان تختینی فتح ائیله‌یب،

قصر کیخسرودا دارا کیمی توتدو جام جم...

راوندی، راحه الصدور کتابیندا بئله گؤسته‌ریر کی
جمال‌الدین آی بیگ، همدان امیرلریندن اولاراق،
قیزیل ارسلانین اوغلو طغرلون وزیر اییمیش. بئله-
لیکله قارامانلی چاغیندان ۲۵۰ ایل اؤنجه‌یه
باغلیدیر. بوندان علاوه، دیل و آدلاری چکیلن
اسطوره‌وی ایران شاهلاری‌نین آدلاری گنجه‌لی
نظامی‌نین دیل و تاریخینه داها او یغوندور. بئله
قصیده‌لر گنجه‌لی نظامی‌نین دورونه عایید اولان
مدحیه‌لرده و فارس شعرینده داها چوخ واردیر. بو
قصیده گنجه‌لی اولدوغونا شوبه‌ه ائتمیریک.

باشقا قصیده بئله باشلیق:

خسرو مُلک مروت، داور عالم پناه،

آفتاب اوج دولت، سایه لطف اله

و آردیجا اوخویوروق:

نئجه کیم فراش چاپین شیوه‌ی لیل و نهار

گه دوشویه فرش عنبر، گه توتا چتر سیاه...

بو قصیده ده "چتر سیاه" اصطلاحی گنجه‌لی نظامی
زمانیندا عباسی خلیفه‌لرینه عاید دیر. نظامی فارسی
شعرینده ده بئله گتیریر:

"سبز بر تن و چتر سیاه بر سر"

بئله‌لیکله بو قصیده ده قارامانلیا هئچ باغلیلیغی
اولا بیلمز.

صحن باغ اولالی، سبزه یله سراسر نرگیس
 سلب و ساز ایله زین ائیلهدی هر بیر چیچگی
 چمن ایچینده چو عرض ائیلهدی لشگر نرگیس
 حوکم قیلدی کی جهانی تونادا باد بهار
 چون چمن ملکونه شاه اولدو مقرر نرگیس
 علم و سنجق زرکش نه سبیدن گو تورر
 گر سریر چمنه اولمادی سرور نرگیس
 آلدی خنجر الینه ائیله کی روستم - سوسن،
 قوبدو گورز اوموزونا نیته (نئجه) کی نوذر نرگیس.
 لاجوردی سیبری وئردی گول نیل الینه
 قوبدو اوژ باشینا آلتین سولو مغفر نرگیس.

گوروندویو کیمی دیل دوورون اجتماعی - سیاسی
 مضمونوندان میلی اتنیک ترکیبیدن، خالق
 معیشتی نین، حیات طرز نین سپئسیفیکاسیندان یارانیب
 فورمالاشان افاده فورماسی دیر. اوزون عصر لر بویو
 قونشولارلا قارشیلیقلى تأثیر و فایدالانما شرایطینده
 یاشامیش تورکلر. فارس دیلی منع لره تأثیر
 گوستر دیکلری کیمی تورکجه یارانان نومونه لره ده
 آدکتیو ایزلر مشاهدیه اولونور. نظامی نین تورکجه دیوانیندا
 واسیطه سیز شکیلده تقدیم ائتدییمیز نمونه لره نیسبتن
 نتیجه لری آیدینجا گورونمکده دیر.

۱۱-۱۳ عصر ادبی محیطی اوچون بو طبیعی پروسس
 سایلمالی دیر. لاکین فارس عرب سؤزلریندن فایدالانما
 چوخ واخت بو سؤزلری دیلیمیزین عمومی قانونلارینا تابع
 ائدیلمه سی ایله نتیجه له نیر (۲۰، ص ۱۷).

دوکتور جواد هئیت ده نظامی نین تورکجه دیوانی نین
 آذربایجان ادبی دیلی نین صنعت طالعی نین یوز ایل
 اسکی چاغلارا چکن اونیکال آبیده کیمی
 دیرلندیرک بوراداکى دیلین محض ۱۲-جی عصر
 آذربایجان دیلی اولدوغونو، نظامی نین اوژ
 زمانه سی نین دیلینده یازدیغینی قئید ائدیر. (۲۱، ص
 ۵۱۲).

۱۱ عصر دن ۱۶ عصره دک آذربایجان اجتماعی -
 سیاسی اتنیک مدنی پروسس لر اوچ اساس
 تاریخی حادثه - اوغوز سلجوق یوروشلری، تاتار
 باسقی نلاری و امیر تیمورون هجوملاری ایله
 فورمالاشیر. هر اوچ تأثیرین نتیجه سینده میلی

دیلین فورمالاشماسی، دوولتچی لییین قورولماسی و
 مؤ حکم لندیریلمه سی ایستیقامتینده ایشلر
 فعاللاشیر. آذربایجان تورکونون میلی لشمه
 پروسس سی اکتوواللاشیر. بو کئیفیت دیلیمه لری
 محمد جهان پهلوانا موناسیبتده نظامی
 یارادجیلیغیندا اوژ عکسینی تاپیر. اصلینده دولت،
 حاکمیت استروکتروندا باش وئرن میلی لشمه
 نظامی و اونون معاصر لرینه اوژ دیل لرینده اثر لر
 یازیب یاراتماق شانسی وئرمیش، ادبی دیلیمیزین
 شبکه سی نین گئیشلندیریلمه سینه شرایط
 یاراتمیشدیر. بو معنا دا محمد خانا عونوانلانمیش
 سئوگی نین پافوسونو باشا دوشمک اولور.

بیر خداوند جهان بخش سما قدر که اونون
 باغ قدرینده مه و مهر اولا کمتر نرگیس.
 کیم دیر اول خسرو آفاق محمدخان، کیم
 گرد راهیندن ائدر دیده منور نرگیس.

(کیم دیر او حاکمیت گونشی، محمدخان سؤالینا جاواب
 اولاراق بیلیریک کی، او جهانین آدلی پادشاهی
 محمدخان دیر کی، یولونون توز- تورباغیندان گؤزلریمیزه
 شفق لر ساچیلار).

خسروا گر نظر تربیتین داشه ایره

نئجه نا قابیل ایسه بیتیره مرمر نرگیس

(اونون شاهلیق نظری معناسیز داشا توشلانسنا بئله، همین
 داشی مرمره چئویرر) گوروندویو کیمی نظامی
 یارادجیلیغی نین ایلك معنا گوستر یجی لریندن
 بیرى فولکلورا ائپوس یارادجیلیغینا فعال مناسیبت
 ایده ایسه، نوبتی کئیفیت کیمی دوورون اجتماعی
 عنعنه لری نین یئنی مرحله ده بدیعی انعیکاسی،
 تورک ایداره چیلیک. سیستئمینده فئومئن
 یاراتماق ایستهی دایانیر. او ائله بیر ایدئال حاکیم
 گورمک ایسته بیردی کی، تورک - هون ایمپئراتور
 «مئتن» بن مشهور آندیندا سسله ندییی کیمی
 «گوؤی اوزونو مملکته چادیر، گونشی ایسه بابراق
 سئچه بیلسین». محض بئله بیر قودرتلی حاکیمی
 اویوب خالقا سئودیرن نظامی بدیعی سؤزون بوتون
 چالارلاریندا ایستیفاده ائتدییینه حئیف سیله نمیر:

اولمادی تشویش فیرعون حوادیدن امین،

هرکیمه کیم فرر عونون اولمادی پشت و پناه
(فرعون قضاآردان نتیجه چیخاریب عدالتلی
اولمادی و نتیجه ده بوتون دیرلرینی ایتیردی.)

سنه دوشمن اولانین اولسون لیباسی دایما:
تنده تصحیفی قبا، باشیندا مغلوبی کولاه.

(بو دا شاعیرین دوؤلت چیلیک موقعی: شاه، سنه
دوشمن اولانین قیسمتی مغلوبیت، اینینده کی
پالتارلاری قیروو، باشیندا کی مغلوبیت لجه یی
اولسون) موعین ایضاحلارینی وئردیییمیز نمونه لرله
یاناشی دیواندا تورک دوشونجه سی نین
اینجه لیینی، لیریک ایموسیونال چالارلارینی آز قالا
چاغداش پوئزییامیزین آنلادا بیله جه یی سبکده
عکس ائتدیرن نومونه لرین بوللوغو دا مارات
دوغورور. بو نومونه لرده کی اوبرازلارین اینجه لییی،
ایفاده و سؤزلرین ظریف لییی دیققتی جلب ائدیر:

تاج زر اورتوبن کئچدی زمره تخته،

اولیندن بورونسون خزه چاکر نرگیس

گنجه کیپرکیلی گوزون یومما بیبان صبحه ده کین

بیر آباق اوزره دوروب خدمتین ائیلر نرگیس

گوزو گورمز، اوزو اوتانماز ایا شاه جهان

اول سبیدن اوزمز قارشینا افسر نرگیس

نظامی شعرلری نین دیلی ساده، سئجیدی بدیی بدیی
اوبرازلارین تصویر اولسوبونا حسابلانمیش، حیاتی اینجه
مقاملارینا گوره دیرلندیریلن لئکسیک واحیدلردیر. سؤزدن
قناعتله ایستیفاده ائدن شاعیر جومله ده سؤزون
سیرالانماسیندا، حیس، هیجان چاتدیرا بیلن افاده لرین
مخصوص سؤز فورماسی نین تاپیلماسیندا همیشه مهارت
گؤستریر. میصراعلارین فیکیر، حیکمته یوکو ایسه بو
پوتیتیک لییی یکی قات آرتیریر، معنایی بیر دفعه لیک
یادداشا یازیر. زامانین آغریلارینا استییدادا بیر شاعیر
اعتیراضینی بیلدیرن فلسفی عمومی لشدیرمه لرینده ده
سؤزون ثمریندن، تأثیر گوجوندن عئینی درجه ده
یارارلانیر:

شاهها تو چو زمردی و خصم تو افعی،
افعی چو زمره بیند کور شود.

عئینی فیکیری تورکجه دیواندا دا دیله گتیریر.

حیرز ائتدیردی مگر سو بوغون افعی سیندن

کی زهرجددن ائدر بالیش و بستر نرگیس

(تورکجه دیوان نظامی)

نظامی یه گوره اینسانی اوجا ائدن کمیته دئیل،
حاکیمیته اوجالارا قالدیرانسا اینسان معنویته داخلی
گؤزلییی، صافلیغی دیر. بشریته یاراشیق اولان اینسان
داخلی کامیلشمه یولو ایله دونیادا ادبی راحتلیغینین،
دینجیلیغینی تاپمالی دیر.

تورک دیوانینا توپلاناتان نومونه لرین بیر چوخوندا بو معنی،
روحی صافلیغین، اوجالیغین یوللاری، مقاملاری
گؤسترلیر.

بؤیله لطیف و پاک و بی غل و غش دیر اول کیم،

اولماسا بئلی دئردیم: یوخدور تنینده بیر قیل.

بو صورتیله سنی گر گورسه ایدی لیلی،

مجنون کیمی اولاردی البتده عقلی زایل.

گؤستریلن نمونه ده نظامی نین اینسانین، او پاک وارلیغی
حاققیندا دوشونجه لرینین پوتیتیک سیستمی فورمالاشیر.
شاعیرین قناعتینه گوره، عشق اینسانین دلی لییی ایسه ده،
اونون ادبی آزادلیغی و خیالسی دا عشقده دیر. تانری نین
شریکسیر یاراتدیغی بو وارلیق، سئوگی نین سونسوزلوغو
شرایطینده یارانان عشق واسیطه سیله دونیانین معناسین
گوره بیله جک (حتّا اونو لیلی مجنونو ائتسه بئله) و اوزونو
بوتون بلالردن خلاص ائده جک:

اطباق آسمانی قهرین اودا یاخاردی

گر آرا یئرده لطفون اولماسایدی حایل،

نظامی نین تورکجه دیوانینا صیرف دیل چیلیک
باخیشیندان یاناشدیقدا آذربایجان ادبی دیلی نین ۱۲ عصر
اینکیشاف تئندنسینالارینی آیدینجا مشاهیده ائتمک
مومکوندور. بو، هر شئی دن اول کلاسیک پوئزییا
نومونه لرینده یئر آلان عرب، فارس اضافات لاری نین
پوتیتیک وسعتینی آرتیرماق واسیطه سی کیمی ایستیفاده
اولونوب (خسرو آفاق: نور منور؛ قند لطفون؛ اصلی لیلی
و س.): «دیوان»- دا تاریخی- اجتماعی شرایطی عکس
ائدیرمک باخیمیندان بیر چوخ دیل واحیدلری، سیلکی
آدلاری، (شاه، سولطان، خاقان)، مراجعت لر (خسرو، شاها

دوورون لغت فوندونو موغین لشدیره جک ایمکانی وئریر (اوله - اولاه؛ اوتنمز - اوتانماز؛ اؤرمک - هؤرمک؛ ایدر- ائدر) مثلن: «گر نظر اوله خداوند قدر قدرتن، گرد راهیندن ائدر دیده منور نرگیس»

نظامی شعرلرینده پوئتیک وسعت همیشه قهرمانلیق موتیولرینین بافوسو ایله پارالل ایشلرین (بیر خداوند جهانبخش سماقدر کانین؛ یا خود شهریارا قاندى لطفون قندینه چون خاص و عام و س.) اول فعلینی فونوتیک دییشمه لرله ایشلک واحیده چئویرن شاعیر اونو میصراعدا وورغونو، انتوناسیانی آرتیرماق واسیطه سینه چئویرمیشدیر. (اولمادی تشویش فیرعون حوادیدن امین). نظامی دوورونون ادبی دیلینده معاصر صافلیقدان، آیدینلیقدان صؤحبت گنده بیلمز. آما شعرین پوئتیک روحو ایله میلی روحو پاراللیمز عرب، فارس اضافات لارینین بوللوغوندا بئله اونو آنلاشیقلى ائدیر. (گاه دؤشه یه فرش عنبر گاه توتا چتر سیه). ائله بو میصراعدا نظامی پوئتیکاسی نین، دیل، پولیفونویاسی نین یئنی بیر رمزی ایله راستلاشیریق: چتر سیاه، بو افاده سلجوقلارین سای سیز- حساب سیز اوردولاری اوچون تیکلمیش قارا، کئچه اؤرتوکلو چادیرلارینا اشاره دیر. ماراقلی دیر کی، تورکجه دیوانین ال یازماسینین بیرینجی صحیفه سینده قارافون اوزرینه تورک سلجوق دامغاسی اولان آی- اولدوز تصویری حک اولونموشدور. گؤرونور، دیوانین ترتیبی سی اثرین تورک روحو بو تصویرلرله تصدیقلمک ایسته میشدیر. قهرمانلیغین، ایگیدلیگین، غلبه گونلری نین بوللوغونو اسکی تورک سایى تومنله افاده ائتمک ده میصراعدا فاكت سايدان - سانبالا چئویرمک ایسته ییندن ایرلی گلیر. (هر بیر ایلین تومن گون، هر بیر گونون تومن ایل). دیوانین هر بئیتینده ۱۲ - ۱۱ عصر ائپیک عالمینین پوئتیکاسی سس مئلودیاسی نین زنگین لیبی ایله اؤزونو گؤستریر. (عزت باشیندا افسر، دولت قاپیندا چاکر). بوراداکى ز، س سسلشمه لری دیگر میصراعلاردا موزیکال صامیتلرین بوللوغو ایله غیرعادى سس هارمونویاسی یارادیر، دیلین فونکوسییانالیغینی آرتیریر: «سنه دشمن اولانین اولسون لیباسی دایما» میصراع سیندا ل، م، س، ن صامیتلری نین بوللوغو دئدیکلریمیزه ثبووتدور. نظامی بعضن خالق معیشه تینه ائتمکله تیپیک دیل واحیدلریندن عرب، فارس

و س) تاریخی شخصیتلرین، شاهلارین شجره لری نین، هونر و قهرمانلیقلاری نین ایزله نیلمه سینه خیدمت ائدیر. (کیم دیر اول خسرو آفاق محمدخان، کیم؛ هر قول قاپیندا دارا: بو سنجر ایله طغرل وصفینی ائی نظامی) بورادا نظامی اؤز دوورونده حاکم مطلق اولموش اوچونجو «طغرل»-ا ایشاره ایله ملک سنجر و قیزیلارسلان آراسیندا اولان احوالاتی خاطرلادیر، دوورونون خاقانینین هونر و سخاوتده اونلاردان دا اوجادا دایناماسینا ایناندیغینی افاده ائدیر.

دیوانداکی قصیده لرین بیر چوخوندا اومونیم سؤزلرین اساسیاتیو ایمکانلاریندان مهارتله استیفاده نین ده شاهیدی اولوروق (هر قول قاپیندا دارا، هر قیل تینده هرکول) بوراداکى فونوتیک اوخشاتمالاردان علاوه هر سؤزون تکراری، دق.ر سسلری نین داخلی هارمونویاسی فیکرین سورعتی نین، معناین شیددتینی آرتیرماغا خیدمت ائدیر.

آشاغیداکی میصراعدا س.س آسوسویاتیو سسلشمه سی هم ده شعرین ریتمینی آرتیرمیش اولور. (بو عصره قلسه شاه، شه سنجر ایله طغرل) بیر سایى نین تکراری دا عئینی آسوسویاتیو ایمکانلار یارادیر (هر بیر ایلین تومن گون، هر بیر گونون تومن ایل) یاخود «خلقین دیلینده مدحین اولسون مدام اولسون» تکراری ده اینتوناسیانی آرتیرماسینا، فیکرین کونکرت عوناندا جمع لنمه سینه خیدمت ائدیر. تحلیلله جلب اولونموش نمونه لردن ده گؤرونور کی، نظامی عرب، فارس سؤزلری ایله بیر سیرادا سئچیب استیفاده ائدییبی قدیم تورک و اؤز دوورونون تورک (آذربایجان) سؤزلرینده گراماتیک علاقه لری مهارتله قورا بیلیر. عرب فارس سؤزلری نین بوللوغوندا بئله، تورک دیلی نین قانونلاری اؤز اوستونلویونو تصدیق ائدیر. (قوللر کیبی قپینده تابون ائدرلر ایدی). نظامی دیوانین تورک دیلی یازیلی ادبیاتیمیزدا ایلک نمونه اولدوغو ائله دیلین مرکب لئکسیک، سیمانتیک ترکیبی ایله ده موغین لیشیر. بعضن میصراعلارا ایشله نین بیر تورک لئکسیک واحیدی اؤز قانونلارینی ائتمکله فیکرین آنا دیلی دوزومونه ایمکان یارادیر. (نسبت یوزونه شمس و قمر مختصر چیراق). تورکجه سؤزلرین اسکی ایفاده طرزى، فونوتیک قابیغی چوخ واخت عرب، فارس سؤزلری ایله هارمونی یاراتماغا خیدمت ائتسه ده، اصلینده او

آختاریشلاری ساحه‌سینده خیدمت‌لرینی
 گؤسترمه‌یه چالیشا جاغیق. مثل: ایش (ائش) - تایی،
 برابر، بولداش، عورت؛ ارمیه - آرما؛ اریشر - چاتار،
 یئتیشر؛ ایلماق - سورعتله یئریمک، یورومک؛ ام -
 درمان؛ اوتنمز - اوتانماز؛ اوشدن، اوچون؛ اؤرمک،
 هؤرمک. اوروب - ووروب؛ اوقور - اوخور، اوخویور؛
 اوموز - چیبین؛ اویسر - اؤزلهمک - ایسته‌مک؛
 ایردی - چاتدی؛ ایروریر - قووشدورور؛ براغور -
 بوراخیر - برمغیندن - بارماغیندان؛ بنیز - اوز، تومن
 - اون مین: توتکم - یانماق، ایستیلنمک؛ چاپ،
 گوللو پارچا؛ چادیر، چوغیسه - چوخ ایسه؛ چمبر -
 دوغاناق، حالقا؛ چکزینر - دولانار، چئوره وورماق.
 سؤکو - نیزه؛ تابون - نؤکر - توغره، طغرا، امضاء،
 سلجوق سولطانلارینین فرمانلارینین دامغاسی؛
 توقوز - دوققوز؛ تونادا - بزه‌به؛ قات - یان؛ قتینده -
 یانیندا، قارشیندا؛ قلسه - قالسا؛ قومدی - قویمادی؛
 گیدیرمک - زایل ائتمک؛ ندکلو - نه میقدار؛ نه
 دانکلو - نه قدر، نیته کی - نئجه کی؛ هپ - تامام،
 بوتون؛ یوزی - اوزو، یوقرو / یوقری - یوخاری و س.
 بوندان علاوه خالق حیات، معیشت طرزینه، ائلین اینام و
 تجربه‌سینه اساسلانان مراجیعت، مناسیبت فورمالاریندان
 یئری گلدیکجه استیفاده نظامی شعرینی داها دا
 خلق‌لشدیریر. مثلن خسرو زمانه؛ فیکر باطیل؛ آلمیش
 الینه؛ قول قاپیندا، تربیبت گؤزو ایله خاک سیاهه
 باخسان؛ کس باشینی حسودون؛ یوز مینده بیر؛ وصفه
 گلمز؛ هر بیر ایلین تومن گون؛ هر بیرگونون تومن ایل.
 دولت قاپیندا چاکر. عیزت باشیندا افسر؛ یئر اوزونده،
 قالما یا یولونا باش قویمویانلار؛ قانونا قول اولمایانلا و س.
 بیر چوخ تدقیقاتچیلارین دا یئکدیله فیکریدیر کی، الده
 اولونان نظامی نین تورکجه یئگانه الیازماسی دئییل. ائله بو
 دیوانین جنوبلو آراشدیریجی صدیار وظیفه (اغل اوغلو)نون
 معلوماتلاریندا یئنی بیر آختاریش عونوانی اؤزونو گؤستریر...
 بویوک سؤز، فیکیر داهیسی نظامی گنجوی نین
 تورکجه (آذربایجانجا) دیوانی یقین کی، هله اوزون
 ایللر ادبیات‌شوناسلار، دیلچی‌لر، فیلسوفلار،
 پئسیخولوقلار، تاریخچیلر، ائتئوقرافلار طرفیندن
 گئنیش تحلیل اولوناجاق، ۱۲ یوز ایل لییین دولت،

اضافات‌لاری اوچون ده غیرعادی نیطق مودئلی یارادیر:
 «شاهه دوشمن اولانین اولسون لیباسی دایما»
 (دئییلیشین ساده‌لییی و آینالیغی گؤز قاباغیندادیر - خالق
 آنجاق بو شکیلده آرزوسونو یئتیره بیلر). ایکینجی
 میصرعدا ایسه نظامی قدرتی؛ «تنده تصحیفی قبا، باشیندا
 مغلوبی کولاه» کیمی قناعتی، فلسفی عمومیه‌شدیرمه‌نی
 یارادا بیلیر.

نیطقین ائستروکتوروندا تورک، عرب، فارس سؤزلرنین
 سیرالاماسی دیله موناسیبتیندن آسیلی اولمایارق تظاهر
 ائدیر. اصلینده او دؤور آذربایجان ادبی محیطینده
 آنلاشیلقلی ساییلان بو لئکسیک واحدلرین
 ایشلمه‌سینده میلی فرقدن داها چوخ اجتماعی ماراغی
 نظره آلمیشدیر. طبیعی کی، بو فولکلور دیلیندن
 جیددی فرقلرین، لاکین ۱۳ - ۱۱ عصرلرین آذربایجان
 ادبی دیلی اوچون اؤز نورماتیولییینی تصدیق ائدن دیلدیر.
 او دا یقین دیر کی، نظامی نین مؤوجود ادبی دیل
 چئوره‌سینده یازیب یارادان اسکی و یاشادیغی دؤورون
 تورک سؤزلرنین بول - بول استیفاده‌سینده مئیلیلی
 اولوب، فارس، عرب سؤزلرنی ده دیلیمیزین قایدالارینا
 تابع ائتدیریلدیییندن، اونلار واحد دیلین ترکیب
 حیصه‌سینه چئوریلیبلر. تورکجه دیواندا خالق افاده
 طرزیندن ادبی دیله محض نظامی نین گتیردیگی بیر چوخ
 ایفاده‌لر وار کی، زامانیندا نیطقین میلی لشمه
 ایستیقامتینده اوغور سایلا بیلر. بونلاردان اویسر،
 گیدرمک، کیمی افاده‌لرین میصرعدا یئرینه دقت
 یئتیرمک دئدیکلریمیزی ثبوت ائدیر:

حیکمت ایله دوشمین اول دم اویسر سانه کیم

حق قتینده بوله احمد حورمتینی بولحکم.

یاخود:

دیلدن اولونجه سوره نوری گیدرمه‌دی

تا مصحف جمالینا قیلدی نظر چیراق.

دیوانین سؤزلویونو ترتیب ائدرکن بورادا یوزلرله
 اسکی تورک، تورک سؤزونون سیستیملی
 سیرالانماسینی، عرب، فارس سؤزلری ایله جیددی
 رقابتده گئنیش اوستونلوک یارادیب، نیطقین
 میلی لشمه‌سی یؤنمینده آکتیو موقع توتماسینی
 مشاهدیه ائدیریک. ایندی همین دیل واحدلریندن
 بیر قیسمتینی نظر بنیزه چاتدیرماقلا نظامی نین سؤز

یثره قویوب "الله" سجده ائدن کامیل صوفی یه زاهیده دئییلردی. خلوته چکیلمه بین خصوصی قایدا قانونلاری وار ایدی. ۴۰ گون خلوته چکیلیمک، "الله" دعا ائتمک و دوشونمک، اوندان نیت دایله مک خلوتین ایجرا اولونما قایدالارینا داخیلدر. خلوت مقامیندا صوفیلرین مقصدی اؤزوندن کئچمکله، فنا یا اوغراماق و ابدی اولان "الله" قوشماق دیر. نظامی اؤزونون "سیرلار خزینه سی" نه ۵ خلوت داخیل ائتمیش، خلوتین خصوصیتلری حاققیندا سیمولیک ایضاحلار وئرمیشدیر. قئید ائدیم کی نظامین بعضی بئیتلرینین معناسی نه پوئتیک، نه ده فیلولوژی ترجمه لرده دوغرو وئریلمه میشدی. " خسرو و شیرین " اثرینده کی همن یئکدئش ("yıkdiş") سؤزو ایله باغلی بئیت لری نظردن کئچیرک:

نظامی یکدشی خلوت نشین است
 که نیمی سرکه نیمی انگینست
 ز طبع تر گشاده چشمه نوش
 بزهد خشک بسته باربر دوش
 دهان زهدم ارچه خشک خانیست
 لسان رطیم آب زندگانیست
 ترجمه:

((نظامی خلوت ده اوتورموش بیر یئکدئش دی(صوفی دی))

کی یاری سیرکه، یاری بال دی.

تر طبعیندن (ایلهمیندان) حلال چشمه آخیردی،
 قورو(سیرکه) زاهیدلیگیله یوخو ایچینده بار یئغدی
 زاهید(اوروج) آغزیم قورو بولاق اولسادا،
 خورما (کیمی) شیرین دایلم دیر بلیک سویودور.))
 نظامی بورادا اؤز زاهید لیینی اوزون مدت بیر قایدا
 ساکیت قالاراق، گلیشه ن سیرکه یه بنزه دیر.
 کامیل زاهید لیینین سیرکه کیمین توند، تر - تزه
 طبعیندن یارانان شعیرینین ایسه بال کیمی شیرین
 اولدوغونو سؤیله بیر^{۲۷}

دولتچیلیک عنعنهلرین علمی - مدنی محیطی نین حیات طرزین، عادت - عنعنهلرین اؤیره نیلمه سی ایشینده بو دیرلی منبع رولو اوینا یا جاقدیر.

ائله ایلك تانیشلیق و آراشدیرمالار دا بو میلی دیوان موالیفینین بوتون روحو ایله آذربایجانلا تورک ائتنیک وارلیغی ایله یاشایب نفس آلدیغینی، اونون بیر مملکت، میلی - ائتنیک وارلیق اولراق چیچکلنمه سینده چالیشدیغینی ثبوت ائدیر. سوندا نظامی نین تورکجه (آذربایجانجا) دیوانی نین تاپیلماسیندا خیدمت لری اولان دیرلی ضیالیلارا درین میننت دارلیغیمی بیلدیریر، نظامی شوناس عالیملری بو ادبی آبیده نین تدقیقی ساحه سینده یئنی آختاریشلار چاغیریرام.^{۲۶}

آذربایجان علملر آکادئمیا سینین نظامی گنجوی انستیتوتونون علمی ایشچیسی خانیم دوکتور اله وئردی یثوا زهرا عباس قیزی ۲۰۱۲ -نجی ایل چاپ ائتدیردیگی « اورتا عصر "خمسه" پوئتیک اوصلوبوندا تورک سؤزلری « آدی علمی آراشدیرماسیندا یازیر:

".... تورک قديم دیلینی و صوفی ایستیکینی یاخشی بیلمه یینده نظامی نین بعضی بئیت لرینی آنلاماق مومکون دئییلدیر. اوزون ایللر دیر کی، شاعیرین " خسرو و شیرین " اثرینده ایشلتدیگی تورکجه یئکدئش - ییکدیش ("yıkdiş" - "yıkdiş") سؤزونون ایفاده ائتدیسی معنالار دوغرو باشا دوشولمه میشدیر. بونون نتیجه سی دیر کی، ترجمه لر ده بئیت گو بود شکیلده تحریف اولونموشدور. اصلینده بو سؤز صیرف تورک صوفییزمینده عادی بیر ایفده دیر. سؤزون ایکینچی حیصه سی قديم تورکجه ده چوخ ساییلی معنالارا مالیکدیر. اونلارین ایچینده " دیز " و " دیش " "آلئن". ("alın" - "diz" və "diş") () معنالاریدا واردیر. عالیملر بو سؤزلری قئید اتمیشلر. یئکدئش ("Yıkdiş") خلوته چکیلرک، دیز قاتلایب، آلنینی

^{۲۷}: اورتا عصر "خمسه" پوئتیک اوصلوبوندا تورک

سؤزلری / دوکتور اله وئردی یثوا زهرا عباس قیزی / علم

و تحصیل نشریاتی / باکی: ۲۰۱۲ / صفحه: ۲۷

^{۲۶} نظامی خودیف / خالقین تاریخی حاققی / باکی ۲۰۰۳

/ آذربایجان نشریاتی / صفحه: ۲۹۹

یاغیش) گونش و آی هر ایکیسی طلوع ائدن = شاخن
 گۆرسه نن معناسینا گلیبدیر فارسجادا قمر(آی) گلیبسه
 خسروون باختینین توتغونلوغونو دوزگون آشیلا یا بیلیمک
 اوچون گلیب. تورکچ شعیرینده گونش گلیبسه مدح
 اولونانین اوزونو گونشه اوخشاتدیغیندان دولاییدیر. هر
 ایکی ایفاده ده بیرنوع اورتاق فضا گۆرونور منجه هر ایکی
 بییت یین یاراتدیغی فضالار عینی دوشونجه نین
 محصولدور تورجه غزله دیقت ائندده شعیرین کدرلی
 احوال - روحیه نی سرگیله دیگینی گۆروروک بئله کی
 توتقون و پریشان حال بیر فضانی گۆستریر. ایلمک مصرع
 دن:

" دلا بو یولده جهاندن سکا کذر کر نر

که عاشق اولنه یا صبر یا سفر کر نر

یزک خیالی کزنده عجبمی اغلرسم

که برج آبیبه کلسه کنش مطر کر نر "

دوکتور زهرا الله وئردی یئوا نظامی گنجوی نین تورک
 دیلینده یازیلان اثرلین تدقیلرینده یازیر:

" آذربایجانین مسقتل لیگی درورونده نظامی
 گنجوی نین تورک "دیوانی" نین الیازما نوسخه
 سینین میصیرین خدیوئه کیتابخاناسیندا شمس
 واعظی ترفیندن تاپیلاراق، صورتینین الده ائدیلمه
 سی و " دیوان " یین جنوبی آذربایجانلی تدقیقاتچی
 - عالیم صدیار وظیفه (ائل اوغلو) نون ترتیبی و
 دوکتور حسین شرقی سوی تورک طرفیندن
 حاضرلانماقلا باکی دا نشر اولونماسی آذربایجاندا دا
 بیر چوخ عالیملرین ماراغینا سبب اولموشدور.^{۲۸}

بو نشر لرده نظامی گنجوی نین تورکجه و فارسجا
 اوخشار ترکیبلی توتوشدورولور و شعرلرین نظامی
 یه مخصوص اولدوغو ثبوت یئتیریلیر. شاعیرین
 ممدوحلاری حاققیندا فیکیرلرینین " دیوان " دا
 عکس اولونماسی دا مهم فاکتورلاردان بیری دیر.

دیوان اوزه رینده آراشدیرمالار آپاران صدیار وظیفه
 (ائل اوغلو) داها سونرالار بئله بیر نتیجه یه
 گلیمشدیر کی، نظامی گنجوی نین شعرلی حقیقتا

ایستردیم بیرینجی دؤنه اولاراق ایشیق اوزو گۆره ن و
 چاغداش چاپ اوصولویله اوخوجولارا چاتدیردیغیم «دیوان
 شیخ نظامی» الیازماسیندا همین یئکدئش " ("yıkdiş")
 سۆزونون تورکجه یازیلان بیر دو دؤردلوکده عینی ایفاده
 سینی گۆزدن کئچیرک:

کلاسیک قترافیقادا:

کر جهانک بر یره جمع ایدلر نقاشنی

نه کزن رسم ایده لر بو شیوده نه قاشنی

یول طاشنه بصر آییغین بصر یزمه

یکداشندن آه کیم یکرک گُزر یل طاشنی

چاغداش الیفادا:

گرجهانین بیر یئر جمع ائده لر نقاشینی ،

نه گوزون رسم ائده لر بو شیوه ده نه قاشینی.

یول داشینا باسار آییغین، باسماز یوزومه (اوزومه)

"یئکداش" یندان آه کیم یئگره ک گۆره ر یول داشینی

من بورادا گلن "یئکداش" مفهومیونو خمه ده گلن

مفهوملا بیر-بیر یله اوست اوستده دوشمه ده گۆروروم

ائله جه ده خانیم دوکتور زهرا الله وئردی یئوا همین

کیتابیندا یازیر:

" فشاندا از دیده باران را سحابی

که طالع شد قمر در برج آبی

نظامی گنجوی خسرو و شیرین اثرینده هر رمز دن
 قاجیب آذربایجانا گلن خسرو ون طالعینین
 توتغونلوغونو " آبی گویلر بورجونده قرار تونموش
 قمر " ه بنزه دیر. احوالات، یعنی خسرو ون اؤز قملی
 طالعی و "قمر" سۆزونون سئمانتیک برابرلییی
 دیقتی جلب ائدیر:

گۆزلریندن قیرمیزی یاشلار ساچدی کی،

طالعی آبی گویلر بورجونده قمر اولدو "

الیمیزده کی « دیوان شیخ نظامی » ده یوخاریدا
 اوخودوغوموز بییت یین اوخشار مفهومیونو تورکجه یازدیغی
 بیر غزله گۆروروک باخ:

یزک خیالی کزنده عجبمی اغلرسم

که برج آبیبه کلسه کنش مطر کر نر

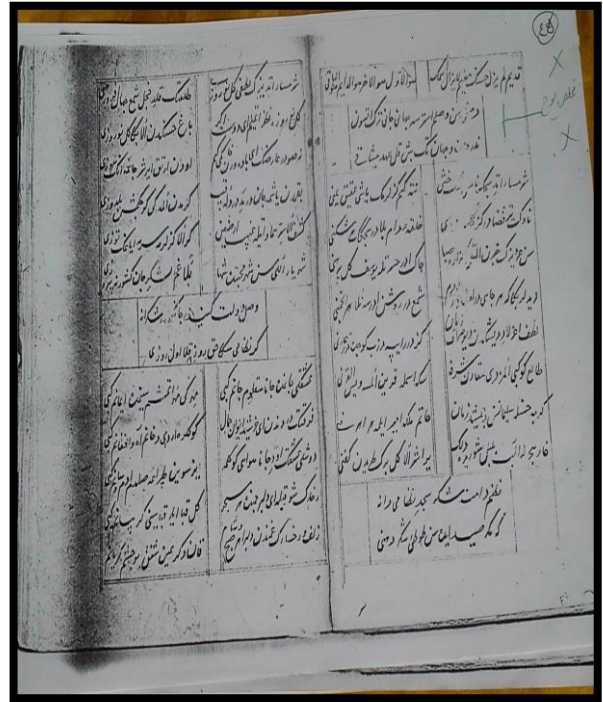
تورکجه و فارسجا یازیلان بییت لرده اورتاق سۆزو ایفاده
 طرز ی وار : آغلاماق، برج آبی، یاغیش (مطر= باران)=

^{۲۸}: « علمی ایش » بین الخالق علمی ژورنال // باکی: ۲۰۲۰ /

نظامی گنجوی نین " خسرو و شیرین " اثریندن
 آشاییداکي بئیت له اوست اوسته دوشور
 وگر بود او پری دشوار باشد
 پری بر چشمه ها بسیار باشد
 تورکجه " دیوان " دا:
 یزک خیالی کزنده عجمی اغلرسم
 که برج آبیہ کلسه کنش مطر کرنر
 آی ین سو بورجونه گلمه سیله یاغیشین یاغماسینی
 یعنی گوژ یاشینین توکولمه سینی بیلدیرن بو
 بدیعی اوبراز نظامینین فارسجا شعیرینده کی
 معنالاندریما ایله اوست اوسته دوشور:
 فشاند ازدیده باران را سحابی
 که طالع شد قمر در برج آبی
 ترجمه سی:

گوژلریندن قیرمیزی یاشلار ساجدی کی،
 طالعی آبی گوژلر بورجونده قمر اولدو
 بئله لیکله نظامی گنجوی نین تورکجه دیوانینین
 دقیق علمی آراشدیرمالارا احتیاجی وار . بو ساحه
 ده آراشدیرمالارین گئنیش لندیریلمه سی مقصده
 اویغوندور.

میصیر و ایران دا نظامی آدینی داشیان تورکجه شیخ
 نظامی دیوانلاریندا ایکی بوؤوک آخار چای آدی
 چکیلیبیدیر « آراز » (ارس) چایی نین آدی بیر دؤنه و»

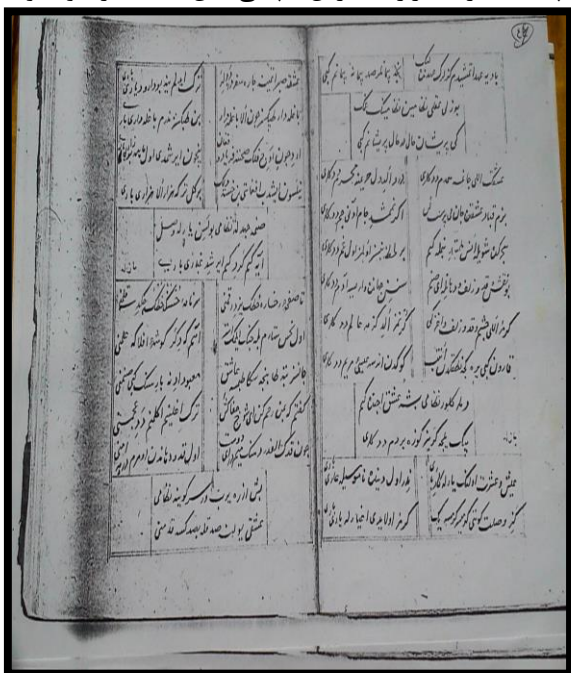

ده قارامانلی نظامی نین شعیرلرینه
 قاریشدیریلیمیشدیر و اونو ۲۰۱۴-جو ایلهده یئنی دن
 " دیوان نظامی گنجوی قارامانلی نظامی نین
 شعیرلرله بیرگه " باشلیقلی آدی آلتیندا تهراندا
 چاپ ائتدیریمیشدیر. تدقیقات گوستریر کی، نظامی
 گنجوی نین لیریکاسی حقیقتا ده قارامانلی نظامی
 نین شعیرلرینه قاریشدیریلیمیشدیر. بئله کی "
 دیوان " داکي شعیرلرده موجود اولان بیر سیرا
 پوئتیک اوبرازلار نظامی گنجوی نین فارسجا
 شعیرلرله اوست - اوسته دوشور.^{۲۹}

دوغرودور، تورک عالیملرینین نظامی قارامانلی " دیوان "
 نی آدی آلتیندا نشر ائتدیکلری کیتابلاردا صیرف نظامی
 قارامانلی یه عاید شعیرلرده واردیر.

بونونلا بئله دیواندا ائله اوبرازلار واردیرکی، نظامی
 (گنجوی) قلمیندن چیخماسینا شکک - شوبهه
 یوخدور. مثلا قارامانلی نظامی نین تورکجه
 دیوانیندان بیر بئیت:

پری لر یئری دئرلر چشمه اولور
 گوژومدن گئتمه بیر دم ای پریزاد

^{۲۹} : « علمی ایش » بین الخالق علمی ژورنال // باکی: ۲۰۲۰ /

۱۹- جو عصرین ایکینجی یاریسی، ۲۰- جی عصرین اوللرینده باکی ادبی

موحیطی آذربایجاندا ادبی پروسئسین اؤزونه مخصوص مرحله لریندن بیر کیمی

XIX əsrin ikinci yarısı, XX əsrin əvvəllərində Bakı ədəbi mühiti

Azərbaycanda ədəbi prosesin özünəməxsus mərhələlərindən biri kimi

دکتر صبیحه احمدووا

Səbinə Əhmədova

چئویرن : صدیار وظیفه ائل اوغلو / تانای شرقی

یونوس ایمره و س. حاقیندا ملاحظه لر سؤیله میش، اونلارین اثرلرینی تحلیل ائتمیش، بعضی حاللاردا معاصرلری اولان عثمانلی شاعرلری نین "حریت نامه" لری نین تاثیرى ایله نفیس اثرلر مئیدانا گتیرمیشلر. مثلا "مجمع الشعرا" نین عوضوو میرزه عبدالخالق جنتی مهشور عثمانلی شاعیری نامیق کامالین:

"عثمانلی لاریق، جان وئربین نام آلیریز بیز" شعیری نین تاثیریه "فخریه" یازمیشدیر: آمالیمیز، افکاریمیز ایقبالی وطندیر، سرحد بیزه، قله بیزه، خاکى وطندیر، داعوا گونو ینکسر گؤرونن قانلی کفندیر تورانلیلریز، صاحیبی شان و شرفیز بیز،

اصلاقیمیزین نایی، خئیرالخلفیز بیز. " [۴، ص، ۳۸۰]

۱۹نجی عصرین سونوندا، ۲۰ عصرین اوللرینده فعالیت گؤسترن ادبی مجلیسلرین عوضولری کلاسیکلریمیزدن میراث قالمیش عنعنه نی بؤیوک جوشقو ایله داوام ائدییر، تخیلونو ایشه سالاراق خالقا خیر گتیره بیلن هر شئی شعیر دیلی ایله خالقین قارشیسینا قویوردو. طبیعی کی، باکی شاعرلری ده بو یولو لیاقتله داوام ائدییردیله و محض ۱۹نجی عصرین سونلاریندا اوتوموبیللرین اولمادیغی ۲۰نجی عصرین اوللرینده چوخ آز اولدوغو واختلاردا هفته ده ان آزی ایکی دفعه بعضا فایتونلا، بعضا قازالاغلا، بعضا ایسه پای-پایادا اوتوز، قیرخ کیلومتر یولو، ینی باکی کندلریندن شهره، بعضا باکیدان اوزاقتا یئرلشن بوزونابا، مشه دی آدرین یا خود هاشیم بی ساقیب ین ائوینه، قیرخ کیلومتر یول دف ائده رک بیر یئره یئغیشیر، بیر سکان پوررنگ چای ایچندن سونرا خالقین سیخینتیلاری، پروبلملری، آغری-آجیلاری حاقیندا صؤحبتله باشلایر، سونرا ادبی حیصه یه کئچیر، تزه شعیرلرینی، نذیره لرینی، تخمیسلرینی اوخویوب تحلیل ائدییر، فضولی نین ادبی مکتبی نین ان اعلاچی طلبه لری کیمی بیر-بیریندن اؤیره نیر، عئینی زاماندا آذربایجان

گیریش: "مجمع الشعرا" نین بوتون عوضولری یوخاریدا قید ائدیلمیش کیمی بوتون موسلمان شرق ادبیاتی نین قایناغی اولان موقدس قرآن کریمه مکمل صورتده بلد ایدیلر، عرب دیلینی یاخشی بیلیردیله و محض یئنیئتمه واختلاریندا عالی روحانی مدرسه لرده عرب دیلینه موکمل صورتده بییلندیکلریندن بیر چوخو اؤز مالیکانه سینده قرآن کورسلاری آچیب اوشاقلارا تمناسیز اولاراق موقدس قرآن کریمی اوخوماغی، اونون تیجودینی، قراعتینی، بلاغتینی اؤیرتدیکلریندن باشقا کلاسیک عرب شاعرلری ابولقاسیم محمد ابن هانی (۹۷۲-۹۳۸)، معتبد ابن عباد (۱۰۹۲-۱۰۴۰)، ابن زید (۱۷۰۱-۱۰۰۳)، بها الدین ظهیر (۱۲۵۸-۱۱۸۶)، بیسرور (۱۲۹۴-۱۲۱۲)، ابن عربی (۱۱۶۵-۱۲۴۰)، الشرنای (؟-۱۳۶۵)، ابن نیهات (۱۳۶۶-۱۲۸۷) و س. اثرلری حاقیندا معلومات وئریر، اونلاری موقدس قرآن کریمین تفسیری، تجویدی حاقیندا یازدیغی اثرلردن سیتاتلار گتیریردیله.

۱۹نجی عصرین سونوندا، ۲۰نجی عصرین اوللرینده آذربایجاندا عثمانلی شاعرلری، صنعتکارلاری حاقیندا ریساله لر یازیلیمیش، اونلارین کلیاتی تحلیل و تدقیق ائدیلمیشدیر. "مجمع الشعرا" دا بو باخیمدان فعاللیق گؤستریمیشدیر. منبعلر گؤستریر کی، "مجمع الشعرا" نین ییغینجاقلاریندا آذربایجان متفکیرلری نیظامی، نسیمی، خطایی، فضولی ایله یاناشی فارس شاعرلری عمر خیام، سعدی، حافظ، و س. حاقیندا، عئینی زاماندا عثمانلی متفکیرلری مؤولانا جلالالدین رومی، احمد یسوی،

بونو دا دئییب و همین غزلین سون ایکی میصراعسی دا
بئله دیر:

تفاخور آذر ایله ائيله ساقیب، آذرستاندا،
تملق رنگی یوخ منده، غزل سمتینده سولطانیدیر.
و یاخود عبدالخالیق یوسیف حاقیندا:
دئدیم: ساقیب، نئچین شعرین بئله پئیوسته شربتدیر؟
دئدی: یوسیف کیمی اوستاده دربان اولدوغومداندیر!

یوخاریدا آدلارینی چکدیگیم شاعیرلردن باشقا بوزوونا
کندی نین اولما و روحانیلریندن آیت الله آخوند شیخ
غلام حسین، آخوند شئیخ جاوید، آخوند شیخ موللا
کامیاب، آکتیورلاریمیزادان صدیقی روح الله، حسنقلی
سارابسکی، تارزن لردن میرزه منصور منصوروو، سونرالار
قوربان پیریموو دا آتاملا چوخ یاخین ایدیلر، واخت آشیری
اؤیمیزده توپلاشیردیلار. " [۸، ص. ۵۲-۵۳]
اونو دا نوربه خانیم پئتیبورقدا سمولنی اینسیتوتونو
بیتمیش و دؤورونون ان ضیالی قیزلاریندان بییری
اولموشدور.

نوربه خانیمین خاطیره لریندن ده معلوم اولور کی، "
مجمع الشعرا " نین عوضولری مترقی فیکیر جبهه سینده
دورور، چار روسیاسی نین بوتون تضیققرینه باخمایاراق
قورخو بیلمه دن خالق اوچون یاشاییب-یارادیر، لازیم
کلنده هر جور مشقت لره دؤزور، بونون موقابیلینده
خالقدان هئچ بیر موکافات گؤزلمیر، عئینی زاماندا خالقا
معنوی خیرلر گتیرن قدرتلی سؤز اوستالارینا
چئوریلیردیلر. بونا رغماً " مجمع الشعرا " نین چوخ
گؤرکملی نوماینده سی، بیر چوخ مکمل اثرلره ایمضا
آتمیش، عئینی زاماندا فارس شاعیرلریندن، او جومله دن
شئیخ سعدی شیرازی نین " بوستان " اثرینی اولدوقجا
نفیس شکیلده آذربایجان تورکجه سینده ترجمه ائتمیش
سید زرگر (۱۹۲۰-۱۸۸۰)، همین اثرین اؤزونه آید اولان
" دیباچه کیتاب " آدلانان موقدمه سینده یازیر:

" هر حالدا میلتنین طرقیسی باغلبیدیر قغلمی ادابایه،
هیمت اغنیاپه، ایبتیفاق علمامیه. مقتضی زمانه یه گوره نه
اینکی تک علما و ادبا و اغنیاپه، بلکه عموم-ی مسلمانا
واجبیدیر کی، الیندن گلدیگی قدر اؤز میلتنه، اؤز تکیه
گاهینا خیدمت قیلسین. و ائتدیگی خیدمتین نظرینده
تکبرنه دوتوب گرنگشلیک ایله افتخار و کیبر ائتمه سین.

دیلی نین صافلاشماسینا، گؤزلشمه سینه خیدمت
گؤستیردیلر. بعضا اثرلرینده اوستادلاری فضولی کیمی
سئوگیلی نین دردیندن " آه- ناله " چکیر، بعضا دؤورون
کدرینی- غمینی خاراکتئریزه ائدیر، بعضا ده حاقی
ناحاقدان آیران اثرلرله بیر نوو یاریشا گیریدیلر.

بونون تصدیقی اولاراق هاشیم بی ساقیب یین بؤیوک
قیزی نوربه خانیم یازیر:

" ۱۸۸۰-جی ایللردن ۱۹۱۵-جی ایله قدر باکیدا
فعالیت گؤسترمیش " مجمع الشعرا " ادبی- موسیقیلی
(اساساً شعر و موعام) مجلسی نین میلی مدنیتمیز
تاریخینده توتدوغو یئر، اونون مؤوقعی چوخلارینا -
خصوصیله باکیلیلار یاخشی معلومدور. لاکین بو
مجلسین فعالیت گؤسترمه سی نین و ایشتیراکچیلاری،
نه ده اونو گؤرمه دیگیمدن بو حاقدا بیر سؤز دئییه بیللمرم.
" مجمع الشعرا " حاقیندا ان چوخ آتامدان، خصوصیله
بیر چوخ شاعیرین اوستادی، معنوی آتاسی حساب ائدیلن
مشهدی آذر دن ائشیتیمیشم، اولاری دینله میشم. بو بیر
حاقیققدیر کی، آتام همین مجلسین ان قدرتلی،
جوشقون طبع لی شاعیرلریندن اولوب، اونون ان یاخین
دوستو "مشدعیسی آذری"، "صمد منصور" و، "آغاداداش
منیری" نی، "عبدالخالیق یوسیفی"، گنج دوستلاریندان
"العباس مژنب" ی، "جعفر جاببارلی" نی، " میکاییل
مشفیقی"، "آغاسلیم فدای" نی اؤیمیزده گؤرموشم. آتام
منه همیشه دئیردی کی، "مشهدی آذر" بؤیوک
شاعیردیر، ادبیات تاریخیمیزده اونون قدر درین ذکالی،
معلوماتلی و محصولدار شاعیر آز اولوب. "مشهدی آذر" ی
آتام غزل ژانری نین حؤکمداری، سولطانی کیمی
تانیبیردی. آتام اؤز یازدیغلاریندا، همچینین بیر غزلینده

مجلس عضورون مختصر ده اولسا ترجمه حالینی وئرمیش و ان باشلیجاسی، اونلارین اثرلریندن صحیح نومونه لر تقدیم ائتمیشدیر.

منبعلرده گؤستریلدیگی کیمی، "مجمع الشعرا" نین ایلك ییغینجاقلاری محمدآغا جرمی نین ایچری شهرده کی منزیلینده کئچیریلیمیشدیر. سونرا بو ییغینجاقلار نؤوبه ایله مجلسین دیگر عوضلری نین ائولرینده، یای آیلاریندا ایسه آبشرونداکی باغلاریندا باش توتارمیش. مقاله و خاطیره لردن اؤیره نیریک کی، سونرالار مجلسین بیر نئچه ییغینجاغی باکیدا حکیم قنی نین، نارداراندا حاجی مایلین، کوردخانیدا باکی رادیسونون دیکتورو سولطان نجف اوف ون منزیلینده کئچیریلیمیش. ۱۹۸۰-جی ایله مجلسین فعالیتی برپا اولوندوقدان سونرا اونون ییغینجاقلاری بیر مدت روستم صامیتین کئشله ده کی منزیلینده کئچیریلیمیشدیر (اونون کیچیک قارداشی، شاعر-تدقیقاتچی، فیلولوگیا علملری نامیزه دی سولیمان روستمزاده منیم اونیورسیتت یولداشیم و دوستوم ایدی. دفعه لرله اونلارین منزیلینده اولموش، ایماملارین شرفینه وئرلن تعزیه مجلسلرینده، فضولی احسانلاریندا ایشتیراک ائتمیش، "مجمع الشعرا" نین بیر سیرا عضولری ایله ایلك دفعه اورادا تانیش اولموش، اونلارلا اونسیت تاپمیشدیم). آذربایجان مدنیت فوندونون صدری، پروفئسسور کامال عابدوللایین دعوتی ایله مجلس ۱۹۹۰-جی ایلدن اؤز ییغینجاقلارینی او.حاجی بی یو کوچه سینده کی قرارگاهیندا کئچیریمیشدیر. حاضریدا مجلس فعالیتینی شیروانشاهلار ساراییندا، اونون اوچون آیرلمیش خصوصی سالوندا منتظم اولاراق داوام ائتدیریر.

باره سینده معلومات و اثرلریندن نومونه لر وئریمیش مجلس عوضولری نین بیر قیسیمینی چاغداش اوخوجولار نسلی گؤرمه ییب سه ده، پوئزیامیزین تاریخینده اونلارین هر بیرى نین اؤزونه مخصوص مؤوقئی، آدلاری-سانلاری، یادیگارکلاملاری واردیر. بونلاردان "مجمع الشعرا" نین ایلك صدری محمدآغا جرمی نی، کاتبی آغاداش ثریا نی، عوضولریندن عبدالخالق جنتی، آغاداش منیری، میرزه محمد موسوی، مشهدی آذر بوزونالی، هاشیم بی ساقیب، آغاکریم سالیک، عبدالخالق یوسیف، مشهدی خانیم لیلی، مختار بی سواد و باشقالاری نین آدلاری

هرگاه بو پاک آرزو، بو مقدس نیت ایله هر بیر مسلمان اؤز وظیفه میلییه سینی ایجرا ائتسه، بیز مسلمان میلترلرند گیئری قالیب "صراط المستقیم" دن کناردا قالمایق. " [۱۳، ص. ۲۴-۲۵]

سید زرگرین ایلامالار اینسیتوتوندا یوزدن آرتیق غزلی و نؤحه لری اولان آ-۴۶۷/۲۴ شیفری آلتیندا ایلامالاری ساخالنیلیر.

آذربایجاندا تذکیره چیلیک صنعتی ایله چوخ آز صنعتکارلار مشغول اولموشلار کی، بونلار لطفعلی بی آذر، سئید عظیم شیروانی، م.مجتهدزاده، میر محسن نؤاب، حسین افندی قایب اوو، جعفررمزی دیر. زامانمیزده بو صنعتله، ینی ادبی فیکرین داشئجیلاری نین دوغوم، اولوم تاریخی، یارادیجیلیغی، حیاتی حاققیندا معلومات وئرن بو چوخ واجب صنعتله جعفررمزی، نصیرالدین قاراایو، سونا خیال و شاهین فاضیل مشغول اولموشدور. شاهین فاضیلین "تذکیره شاهین" آدلی تذکیره سینده محض "مجمع الشعرا" عضولری نین یارادیجیلیغی حاققیندا چوخ گنیش معلومات واردیر. مرحوم آکادئکیمیز بکیر نبیغو یازیر:

"بو اثر تذکیره چیلیک تاریخینده ایندییه قدرگؤرونمه میش بیر اؤزللییه مالیکدیر. او، بیزیم ایلك تذکیره میزدیرکی، بیر اؤلکه نین، بیر ادبی نسلین، بیر اولوبون یوخ، پوئتیک مجلسین عضولری نین حیات و یارادیجیلیغینی عکس ائتدیریر. بو ژانردا بیزیم هله لیک سون اثریمیز اولان "تذکیره شاهین" ۱۹ نجی عصرین سکسنینجی ایللرینده تاسیس اولونوب ۴۰ ایلدن چوخ ثمره لی فعالیت گؤسترن، سووئت حاکیمیتی نین ایلك چاغلارینداجا "تاواریش" لارین طلبلرینه جاواب وئرمه دیگی اوچون یاساقلانان، ۱۹۸۰-جی ایلجه ایدئولوژی موحیطده اؤزونو گؤسترن نیسی یوموشالما زامانی فعالیتینی برپا ائدن و بو گون ده اؤز عنعنه لرینی داوام ائتدیرن "مجمع الشعرا" عضولری نین یارادیجیلیغینی احاته ائدیر. بو موناسیبتله شاهین فاضیل بیر چوخ مهم تاریخی، ادبی قاینقلاری اوخوموش، مجلس عوضولری نین ایستیشناسیز اولاراق هر بیرى باره سینده ماتئریاللاری توپلاییب آراشدیرمیش، مجلسین تاریخینه دایر مکمل مونوقرافیک معلومات وئرمیش، اونون دیگر ادبی مجلسلرله علاقه سینی تحلیل ائتمیش، ۹۰-آ یاخین

" باکی شاعیرلر مجلسی نین تاریخینه دایر آیریجا خلاصه وئریلمه سی، دئییلدیگی کیمی ایلك تشبوسدور و مقبولدور. چوخ یاخشیدیر کی، اوچترک مؤلیفی فاکت و سندلره اساسلانیر و یئری گلدیکجه لابود مقایسه لر اساسیندا اونلاری دقیقلشدیریر. تاسف کی، بو متنده بیر قدر لزومسوز تفررواتچیلیغا یول وئریلمیشدیر. بئله حساب ائدیرم کی، اوچترکده سؤزو گئندن مجلسین تاسیس اولونما تاریخی حاقیندا جعفر رمزی، روستم صامیت، حکیم قنی و دیگر معتبر ملولیلفلرین یازدیقلارینی بوتون تفصیلاتی و ستنوگرافیک دقیقلیگی ایله وئرمه یه احتیاج یوخ ایدی. تذکیره چی بو منبعلرده بیر-بیری نین تکراری اولان مقاملاری ایختیصار ائدیپ ایزله دیگی مقصد مووافق موتولری سئچسیدی، تفررواتچیلیغا یئر قالماز و یئغجاملی، کونکرئتلیک (کسینلیک) تامین اولوناردی. بو ناقیص لیک تذکیره چی نین سونا خیاللا موصاحیبه سینی عکس ائتدیرن صحیفه لره ده عاید اولوب. متنه سانبال یوخ، بیر آرلیق گتیریر. "

[۳، ص. ۱۹۲-۱۹۳]

باکی ادبی موحیطینده یوزلرله سؤز-صنعت اوستالاری یئتیشمیشدیر. بونلارین جمعیسی بیر نچه سی نین آدینی سادالماق کیفایتدیر کی، باکی ادبی موحیطی نین پوئزیا عمانین اوچو-بوجاغی گؤرونمه یه ن اوفوقلرینه پرواز ائتدیکلری نظره گلین. سئید حسین میرمحسن زاده، میرزه هادی سابیت، علی حیدر آسف، سئیدمهدی عریان، علی آغا شرقی، پنجهلی شیدا، داداش واصیف، علی اکبر حاکمی، علی آغا بیباک، بالاقارداش مرشد، میرحسن منصیف، شیخ آغاعلی توتی، بدری سیدزاده، میرزه بابا مصطفی یئو، ممدکاظیم پرتو، آغاحسین رسولزاده، آغاشریف، حسین وحدتی، نعمت بسیر، علیمحمد رجایی و س. داهی بسته کاریمیز اؤزئیر بی حاجیبیلی نین ۱۹۱۰-جو ایله قلمه آلدیغی " او اولماسین بو اولسون " موسیقیلی کومئدیاسیندا " حامبال " رولوندا چیخیش ائدن احمد آئاتوللو (۱۸۹۴-۱۹۷۳)، (ونو دا قئید ائدک کی، احمد آئاتوللو ۱۹۵۶-جی ایله حسین سیدزاده طرفیندن انکرانلاشدیریلان " او اولماسین بو اولسون " فیلمینده " حامبال " رولونو ایفا ائدن آکتیور دئییل، همین آکتیور آکتیور احمد روملودور) موسیقیلی کومئدیانی داها دا رؤونقلندیرمکدن اؤترو اوینادیغی "

ادبیات تاریخلرینده، مختلف تدقیقات اثرلرینده دؤنه-دؤنه خاطرلادیلمیشدیر. اونلارین اثرلری نین دادی-دوزو باره ده تصور اوپاتماق اوچون عبدالخالق یوسیفین تذکیره سیندن آلدیغیم " اولسون " ردیفلی غزلیندن بیر نچه بیئتی بورایا کؤچورورم:

راضی اولدون کی، کؤنول، هیجر ایله بر باد اولسون،

اولدو بوندان سورا ائی مه، اورگین شاد اولسون.

یاخشی بیخدین ائویمی، گئت، ائوین آ باد اولسون.

بؤیله بیر دردی-غمی-فیرقته، ائی شیرین لب،

بیسوتون تاب گتیرمز، او کی، فرهاد اولسون!

[۲، ص. ۱۸۹-۱۹۱]

بو مقاله نی مرحوم آکادئکیمیز بکیر نبیئو ۲۰۰۶-جی ایلین اوقوست آییندا قلمه آلمیشدیر. شاهین فاضیلین " تذکیرئی-شاهین " تذکیره سی حاقیندا خوش تصوراتا مالیک اولان آکادئکیمیز گؤرونور کی، هم " مجمع الشعرا " نین عوضولری، هم ده عومومیتله ۱۹-نجی عصرین ایکینجی یاریسیندا، ۲۰-نجی عصرین اوللرینده یازیب-یارادان باکی و آبشرون شاعیرلری نین بوتؤو بیر تذکیره شکیلنده اولماسا دا، آیری-آیری مونوگرافیا لاردان عیبارت ترتیب ائتدیگی کیتابلاردان یا خبری اولمامیش، یا دا اونلاری اوخوماغا واخت تاپمامیشدیر. لاکین قدرتلی ادبیات شوناسلاریمیزدان بیری اولان بکیر نبیئو شاهین فاضیلین " تذکیره شاهین " تذکیره سی نین نوقسانلاردان دا خالی اولدوغونو نظردن قاچیرتمامیشدیر:

" درین تأسوف دوغو ایله قئید ائدیرم کی، سون یوز ایله آذربایجان پوئزییاسی نین سماسیندا بؤیوک غزلخان کیمی پارلایان و غزل شاعیرلیمیزه، او جومله دن ش.فاضیله بو گون ده پیشرولوق ائله ین اؤلمزعلی آغا واحیدین اثرلرینه تذکیره ده یئر وئریلمه میشدیر. حالبوکی بیر چوخ یازیلی منبعلر، او جومله دن ده روستم صامیت و حکیم قنی دؤنه-دؤنه تدقیق ائدیملر کی، ع.واحد " مجمع الشعرا " نین عوضو اولموشدور. شاعیر حاقینداکی مقاله لرده بونا دا ایشاره وار کی، واحد تخلصونو اونا واختیله همین مجلسین تانیمیش عوضولریندن عبدالخالق یوسیف وئرمیشدیر "

[۳، ص. ۱۹۲]

بوندان علاوه ده بکیر نبیئو بو باره ده یازیر:

صدرلیک ائتدیگی معلوم دئییل. بلکه ده بو عبدالخالق یوسف ین صحتی ایله علاقه دار اولموشدور. لاکین آکادئمیک بکیر نبی یئوین سؤزلری نین تصدیقی اوچونعلی آغا واحدین "ایلشمیش" ردیفلی غزلی نین مقطع بئیتینی گؤز اؤنونه گتیرمک کیفایت ائدر کی، اونون "مجمع الشعرا" نین مجلسلرینده ایشتیراکی ثوبوتا یئتسین. لاکین بونو دا نظره آلماق لازیمدیر کی، علی آغا واحد بو غزلی میرزه عبدالخالق یوسف ۱۹۲۴-جو ایله الله رحمتینه قوووشاندان سونرا قلمه آلمیشدیر:

باکی شاعیرلریندن، واحدا، یوسف دی رحمتلیک،
او گئتدیسسه، اونون ایندی یئرینده آذر ایلشمیش.

[۶، ص. ۱۵۵]

باکیدا ۱۸۶۰-جی ایله تاسیس اولونموش "مجمع الشعرا" ادبی مجلسی نین محمدآغا جومری (۱۹۰۰-۱۸۳۵)، ابولحسن واقیف (۱۸۴۵-۱۹۱۴)، کربلایی مختار بیسواد (۱۸۴۷-۱۹۳۸)، آغا کریم سالک (۱۹۱۰-۱۸۴۹)، آغاداداش ثریا (۱۸۵۰-۱۹۰۰)، میرزه عبدالخالق یوسف (۱۹۲۴-۱۸۵۳)، میکایل سیدی (۱۸۶۲-۱۹۱۶)، میرزه عبدالخالق جنتی (۱۸۵۵-۱۹۳۱)، عبدالحمید مینا (۱۹۲۶-۱۸۵۵)، بی قلم (۱۸۶۰-۱۹۳۰)، واهاب وهیب (۱۹۰۷-۱۸۶۲)، آغاداداش منیری (۱۹۴۰-۱۸۶۳)، ابراهیم زولالی (۱۸۶۹-۱۹۰۳)، میرزه هادی سابیت (۱۹۲۲-۱۸۶۸)، سلیم سیاح (۱۹۳۷-۱۸۶۹)، مشهدی آذر (۱۹۵۱-۱۸۷۰)، میرزاغا دیلخون (۱۹۱۲-۱۸۷۰)، صمد منصور (۱۸۷۹-۱۹۲۷)، هاشیم بی ساقیب (۱۸۷۰-۱۹۳۱)، نوروز نیر (۱۸۷۰-۱۹۴۸)، سید زرگر (۱۸۸۰-۱۹۲۰)، حاجی علی پریشان (۱۸۷۶-۱۹۴۴)، علی عباس مزنب (۱۹۳۸-۱۸۸۲)، علی پاشا صبور (۱۹۳۱-۱۸۸۵)، حسن سیار (۱۹۳۶-۱۸۹۱)، و س. کیمی عوضلری اولموشدور.

اونلارین اکثریتی، داها دوغروسو باکی شهرینده دوغولان شاعیرلرین بؤیوک بیر قیسمی ایلاهیات و دونیوی علملره دریندن یئیلنمیش، کلاسیکلریمیزین اثرلرینی و مسلمان شرقی نین ان گؤرکملی صنعتکارلاری نین ادبی ایرسینی ایلرله مطالیعه ائتمیش، بو سببدن ده هم ایلاهیاتچی عالییم، هم ده حافیظ لیک درجه سینه یوکسلمیش میرزه حسیب قدوسی دین (۱۹۲۸-۱۸۴۸) شایردلری اولموش، بیر چوخ واجیب علملری و موقدس قرآن-ی کریمی

حامبال "رولونا گؤره ایکی مئیخانا قوشموشدور. بیرینجی مئیخانا ۱۹۱۷-جی ایلین تاماشاسیندا دئیلمیشدیر:

وئرمه دی حماماللیغیم بو ائوی برباد کیشی،

توف گله ساققالینا مشهدی عیباده کیشی!

توی حمامیندا دئدین، گل وئریم حماماللیغین،

نه وقتدیر وئرمه ییب سن، بو ایتمیش اینسانلیغین،

باشینا دگسین بو جور مسلمانلیغین!

تفوگله ساققالینا، مشه دی عیباده کیشی!

ایکینجی مئیخانا ۱۹۱۸-جی ایل تاماشاسیندا

دئیلمیشدیر:

دئمه یین کی، حماملام، آنلاییرام مسئله نی،

لوتولار مشدعییادا یاخشیجا قوردو تله نی.

گلدی اولجه کلک مشدییه روستم بی اؤزو،

آلدی بئش مین ماناتی، سونرا دگیشدیردی سؤزو.

ایکی مین آلدی قوچو عسگر اؤتوردو او یانا،

ائشیدیب فیت سسینی سونرا توپوردو دابانا.

دوشدو فورصت آداما اوخشاماز حسنقلی یا،

وئردی بئش مین ماناتی باخ بو لوتو بامبیلییا.

رضا بگ: شیمدی، ناسیل، شوْیله، افندیم دئییه رک،

بو دا بیر لهجه ایله مشدعییادا گلدی کلک.

بو حسن: ایشتو تاکوی، مشدییه مئیمون دا دئدی،

سودا وئرمک لیله توتوب اللی مانات آلدی یئدی.

بی وئج اوغلو مشه دی تیکدی گؤزون عباسیما،

هامویا پایلادی پول، سالمادی بیر شئی تاسیما.

[۱۴، ص. ۳۱۱]

(اونو دا قئید ائدک کی، احمد آتاتولو "مجمع الشعرا" نین عضو مرثیه خان شاعیر کربلایی مختار بیسوادین اوغلودور).

"مجمع الشعرا" نین فعالیتیندن خبری اولانلار یاخشی بیلیرلر کی، مجلس گؤرکملی شاعیری سید عظیم شیروانی نین تشبوسو ایله یارادیلیمیش و مجلسه محمداغا جرمی باشچیلیق ائتمیش، جرمی تخمین ۱۹۰۰-جی ایله رحمته گئندن سونرا مجلسه میرزه عبدالخالق یوسف رهبرلیک ائتمیش، لاکین سونرالار مجلسه مشه دی آذر صدرلیک ائتمیشدیر. یوسف هله ساغ ایکن مشد آذرین مجلسه هانسی سببدن اؤترو

اوپر نىمىش، بئله ليكله ده زامان كىچىدىن سونرا اوزلىرى پونژىيا عالمى نىن سولطانلارينا چئوريلمىشىدلىر. لاکين شورا حۆكومتى نىن حاقسىزلىقلارنى، عدالتسىزلىكلرىنى گۆروب بولشئويزمه بويون آيمىن، لئىنى، شاميانى، اوكتيابر اينقىلابىنى ترنوم ائتمه ين بو صنعتكارلار ۱۹۲۰-جى ايلدىن اعتيبارن ادبى مجلىسلره خيتام وئردىلر و بونولا دا شاه خطايل دن قايناقلانان ادبى مجلىسلر سوقوت ائتدى.

اونو دا قئيد ائدك كى، مرحوم آكادئكىمىز بكير نىي يئوین سؤيله ديگينه رىغماً " مجمع الشعرا " اؤز فعاليتىنى حاجى مایلىن باشچىلىغى ايله ۱۹۹۰-جى ايلدىن اعتيبارا داوام ائتدیرمه يه باشلامىشىدى. بو باره ده ده يئنه سونا خيالىن حاجى مایله حصر ائتدیگى " فضولى ادبى مجلىسى " و حاجى مایل كىتابىندان گئنىش معلومات وئرىر:

" ادبیات تاریخیمیزه نظر سالساق، ادبى مجلىسلرىن تا قديم زاماندىن مؤوجود اولدوغونو گۆره رىك. آذربايجان ادبیاتى نىن " قىزىل دؤورو " وندە دە، شاه اسماعیل خطایى زامانىدا دا شاه سارايلارىندا ادبى مجلىسلرىن فعاليتى حاقىندا الە اولان معلوماتلار، بىزده بوتون شاهلارىن سارايلارىندا بئله مجلىسلرىن اولماسى احتمالىنى يارادير. سارای شاعىرلىرى ايله سارايدان کنار محیطده يازىب-يارادان شاعىرلر آراسىندا نه قدر فرق اولسا دا اونلارى بىر نقطه ده بىرلشدىر جەتلىر وار. گۆزل شاعىرىمىز رامىز رۇوشه نىن دئدىگى كىمى " شاعىرلر هامىسى بىر آهدان كئچىر، بو آهين بىر اوجو آلاهدان كئچىر ". بلكه ائله مقدس قرآن كریمده آیریجا " شورا " سوره سى نىن وارلىغى دا بونا ثوبوتدور. شاعىر موحىطىندن آسیلى اولماياراق هم هامىنىن دىر، هم ده هئچ كىمىن..

تارىخاً فورمالاشان شعیر مجلىسلرى نىن ۱۹ نچى عصر تامام باشقا شكىل آلدیغىنى گۆروروك. " دیوان حىكمت " (۱۸۲۵-۱۸۲۰)، " گولستان " (۱۸۳۵)، " انجمن الشعرا " (۱۸۳۸)، " بیت الصفا " (۱۸۵۰)، " مجمع الشعرا " (۱۸۶۰)، " مجلس اونس " (۱۸۶۴)، " مجلس فراموشان " (۱۹۷۲) كىمى ادبى مجلىسلر ۲۰ عصرىن اوللرىنه كىمى فعاليت گۆسترمىش، سووئت حاكىمىتى ایللرىنده بعضىلرى فعاليتىنى دايندیرمىش،

اوخوماغى، آنلاماغى اوندان، بىر قىسمى اىلاهیاتچى عالیم میرزه مهدى دن، باشقا بىر قىسمى ايسه دؤورون ان گۆركملى آخوندلارىندان مكمئل درسلىر آلمىش، طبعى كى، بو درسلىر ده اونلارىن شعورونون ایتىلشمه سینه، ذهنى نىن اینكىشافىنا، درراكه لرى نىن گوجلنمه سینه تكان وئرمىش و زامان كىچىدىن سونرا اونلارىن هر بىرىنى عالیم درجه سینه يوكسلىتمىش، بو جور مزىتلر الە ائتدیكدن سونرا اونلار هم ده قودرتلى شاعىرلره چئورىلىپ آذربايجان ادبیاتى خزینه سینه قىيمتى اؤلچويه گلمه ين گۆهرلر بخش ائتمىشلر.

واى. لئىن نىن گۆسترىشى ايله ۱۹۲۰-جى ایل آپرئل آيى نىن ۲۸-ده ۱۱-جى قىرمىزى اوردو گئئئرال پانكراتوون باشچىلىغى، باقراميانىن، باقداسارىيانىن، مىكويانىن رىكارلىغى ايله آذربايجانى ایشغال ائله رك " آذربايجان خالق دئموكراتىك جومهورىتى " نى دئويدى. بولشئويك حۆكومتى نىن ایلک ایللرىنده بولشئويكلر گویا اینسانلارى خوشبخت ائده جكلرىنى، هر كسىن شاهانه بىر عؤمور سوره جكلرىنى سؤيله دىلر. لاکين آز زامان كىچىدىن سونرا ايسلام دىنىنه قارشى هوجوما كئچرك مسجىدلرى، عىبادتگاھلارى، زيارتگاھلارى سؤكوب يئرىنده دونوز فئرمالارى تىكدىرلر، دىنى مؤوضودا يازيلان اثرلرى بىر يئره تۆكوب اود ووروب ياندىردىلار، عئىنى زاماندا آذربايجان كلاسسىكلرى نىن بىر چوخ اثرلرىنى اينصافسىز جاسىنا آلوون ايچینه آتیب كوله دؤندردىلر.

چوخونا معلومدور كى، آذربايجانىن بىر نئچه بؤلگىسىنده ادبى مجلىسلر فاليت گۆستىردى و بو ادبى مجلىسلرىن، او جومله دن باكىداكى " مجمع الشعرا " ادبى مجلىسى نىن كلاسسىك صنعتكارلارىمىزىن گله جك نىسللره اؤتورولمه سىنده موستثنا خىدمتلىرى وارايدى. هله يئنىيئتمه واختلارىندان ادبى مجلىس عوضولرى عالى تدرىس اوجاقلارىندا تحصيل آلاركن اوستادلارى طرفىندن كلاسسىكلرىمىزىن كلىاتى ايله تانىش اولموش، اونلارىن ادبى ايرئىنى دؤنه-دؤنه مطاليعه ائتمىش، اونلاردان شعىرىن قانونلارىنى، پوتتىك قىلىلرى، بدىعى ايفاده واسيطه لرىنى اخذ ائتمىش، عئىنى زاماندا مسلمان شرقى نىن ادبیاتى ايله تانىش اولموش، اونلارىن دا يارادىجىلىغىندان لفضى اينجه ليكلر، معنا گۆزللىكلرى

۲۳-۲۴ دە ایلک یئغینجاغی اولدو. ییغینجاقددا هله لیک جمعیهسی بئش نفر توپلاشمیشدی: حاجی مایل، شاهین فاضیل، سودابه جلیل، ناطیقه یوسف قیزی و سونا خیال. لاکین آز کئچمه میس مجلسی عضولری نین سایى خئیلى آرتدی، بئله کی، بو مجلسی حاقیندا ان گورکملی ژورنالیهستلر مقاله لر درج ائله دی، تئلتویزیا کاناللاریندا مجلسین فعالیتی ایشیقلاندیریلدی و بو مجلسیه حتى ایران ایسلام رئیسوبلیکاسیندان، عراق دؤولتیندن قوناقلار گلدی. لاکین اولوم حاق دیر دئییب لر، زامان گلدی و چوخ اینسانلارین قلبینده اؤز عالیجنابلیغی، ادب ارکانی، مدنیتی، مغفیرتی ایله کؤک سالمیش حاجی مایل ده آلا ده رحمتینه قوووشاراق تورپاغا تاپشیریلدی، بئله لیکله سونونجو ادبی مجلسین ده فعالیتینه سون قویولدو. لاکین ۱۹ عصرین ایکینجی یاریسیندان شورا حؤکومتی نین یئنی یارانان واختلارینا قدر داوام ائدن و ۱۹۹۰-جی ایلرده آذربایجان یئنیدن مستقیل لیگه قدم قویان ایلک زامانلاردان برپا اولونان ادبی مجلس آرتیق فعالیت گؤسترمه سه ده، گله جک نسیللر اوچون بو صنعتکارلار چکیسی چوخ آغیر اولان ادبی ایرت، میراث قویوموشلار. بو ائله بیر ایرتدیر کی، آذربایجان خالقى نین قدیم تاریخینی، مدنیتینی، عادت-عنئنه لرینی، میلیلی و دینی دیرلرینی، معنوی کئیفییتلرینی، باشینا گلن آغری-آچیلاری، خئییرینی-شرینی، عئینی زاماندا اوره ک آچان علامتدار حادیثه لر، مؤمین اینسانلاریمیزین تقواسینی، عالیملریمیزین کشفلرینی، نظریه لرینی، ایگیدلریمیزین قهرمانلیقلارینی و باشقا فضیلتلرینی اؤزوندە عکس ائتدیریر، عئینی زاماندا یئددی-آرخا دؤنه نی نین، اجدادی نین، سوی-کوکونون کیم اولدوغونو اونا تانیتدیریر، بوندان علاوه آییق اولماغی، دوستو ایله دوشمینینی تانیماغی، حاقلا-ناحاقی آیرماغی آنلادیر، وطنی، تورپاغی، بایراغی جانیندان آرتیق سئومگی اؤیره دیر.

اینانیریق کی، صنعتکارلاریمیز، عالیملریمیز، متخصص لریمیز، تدقیقاتچیلاریمیز بو باره ده فیکیرلشه جک، بو اولدوقجا واجیب ایشی داوام ائتدیرمکدن اؤترو ایشیق یاندیراراق ادبی مجلسلرین برپاسی اوچون وار گوجلری ایله چالشاجاقلار. چونکی بو مجلسلر بیزیم میلیلی و دینی دیرلریمیزی اؤزوندە عکس ائتدیرن ایرتدیر، بو

بعضیلری گیزلی فعالیتته کئچمیش، بعضیلری ایسه سونرالار ادبی درنکلر، پوئزیا کلوبلاری کیمی فعالیت گؤستریمشدر.

۲۰ عصرین سونوندا آب و هوا ده ییشیله رکن هر ساحه ده اولدوغو کیمی پوئزیا دا بیر جانلانما اؤزونو گؤستریمیش، دایم قاداغلارلا اوزلشن عروض وزنلی شعرین نوماینده لری همین مجلسلری برپا ائتمیشلر. باکیدا " مجمع الشعرا " نی برپا ائتمیشلر. باکیدا " مجمع الشعرا " نین برپاسی مثله سینى ان اول حکیم قنى قالدیرمیش، حاجی مایلین دئدیگینه گوره، حکیم قنى بو تشبوئونو کمال عبدالله یا بیلدیرمیش، او ایسه اؤز نؤوه سینده حاجی مایله مراجیعت ائتمیشدر. او زامانلار مدنیت فوندو تعمیرده اولدوغو اوچون موقتی یئر آختاران بو اوچلوك، چوخ یئرلری گزندن سونرا حاجی مایلین ناردارانداکی ائونه گئتمیش، کمال عبدالله ایسه ائله مجلسین بورادا کئچیریلمه سینى تکلیف ائتمیش، حاجی مایل ده بونو کؤنول خوشلوغو ایله قبول ائتمیشدر. شاعیرلره خبر وئرلمیش و " مجمع الشعرا " نین تاسیس ییغینجاغی کئچیریلیمشدر "

بوندان سونرا ادبی مجلس اطرافینا حکیم قنى، علمدار ماهیر، جعفر رمزی، یاشار جاهید، غضنفر خان طالب، شفای صامیت، عامل ملیکزاده، ائلناره عسگرزاده، حیکممت محمدآغا اوغلو، میرزه مشتاق، ابوالفضل وفا، کربلایی ایدریس قور، ایلههام و س. شاعیرلری یئغاراق فعالیتته باشلادی. لاکین بیر قدر کئچندن سونرا تک نارداران کندی نین دئیل، بوتون باکی کندلری نین آغساقالی ساییلان، درین حؤرمت و نفود صاحیبی، مؤمین بیر مسلمان، یوکسک کئیفیترلره مالیک بیر شخصیت اولان حاجی مایلین پاخیلیغینی چکنلر جوربجور ریاکار اوسوللارا ال آتیب اونو " مجمع الشعرا " مجلسی نین سدرلیگیندن اوزاقلادیردیلار. لاکین تومریس، سارا خاتون، ناتوان و باشقا تاریخیمیزده آدلاری فخرله چکیلن قادینلاریمیز کیمی عزم کار و قطعیتلی بیر قیز اولان سونا خیال حاجی مایله قارشى اولان بو عدالتسیزلییه اؤز فیتری ایستعدادی، قابیلیتی ایله جاواب وئره رک یئنه آغساقالییمیز حاجی مایلین سدرلیگیله ادبی مجلسین " فضولی مجلسی " آدی ایله برپا اولونماسینا نایل اولدو. تزه یاردیلیمیش مجلسین ۱۹۹۴-جو ایل دئکابر آیی نین

سیرادا اؤن جرگه ده گنديردي و اونون ياراديجيلىغي نين بؤيوك بير قولونو ساتيريك شعرلر، اؤز ديليني، دينيني، ديرلريني بينمه يه ن، ميللي، ديني ديرلره ريشخندله باخان آنتيپودلاري گوجلو ساتيرا آتشيئه توتان فعلئيتونلار، ايجتيماعى مضمونلو شعرلر اوستونلوك تشكيل ائديردي. دين پرده سي آلتيندا گيزلنه رك عوام خالقي آلداديپ پولونو-پاراسيني آلان، مين فيريلداقلا آتالاريني آلداديپ كيچيك ياشلى فيزلاري اله كئچيرن، قارسدا، اردهاندا، عرضورومدا، ساريقاميشدا داشناك-منشئويك نيئوفاشيست حربى بيرلشمه لرى طرفيندن قتله يئتيريلن اون مينلرله تورك-مسلمانين فاجيئه سيئه هئج بير موناسيبت گؤسترمه يه ن، ضياليلاري گؤزو گؤتورمه يه ن، بير كيمسه سيزه، احتياجى اولان بير تيكة قورو چؤرك وئرمه يه ن مونافيقلره قارشى اولدوقجا كسكين موناسيبتى اولان ساتيريك شعرلرى نين بيرينده همين فيريلداقچيلاري جانلى لؤوحه لرله ايفشا ائدير:

گلدی رمضان، عرشه مئيدان بيزيم اولسون!
بیر آی باشا-باش سوفره الوان بيزيم اولسون!

ایللرجه موریدین یاشاسین، جان سنین اولسون!
هر ایل رمضاندا بنله احسان سنین اولسون!
جئننده هامی حوری، قیلمان سنین اولسون!
آنجاک گئجه لر دولما، فیسینجان بنیم اولسون!
اون یاشلی، قارا قاشلی توکوزبان بنیم اولسون!

گئتسین اوخوموشلار یانار اودلاره قالانسین،
قارص، اردهانین کندلری اغیاره تالانسین،
آجلار دوشه لر دوزلره، آواره دولانسین،
چیلیپاق قالالار توزلارا، تورپاغه بولانسین!
سرگفته ده یانیمده موریدان بنیم اولسون!
هر کیم بانا ایراد ائده، قرآن قنیم اولسون! [۱۵]

آذربایجان ادبی محیطینده ایسلام دینینه، مقدس قرآن کریمه باغلیلیق ان اؤنملی یئر توتوردو و باکی ادبی محیطی ده طبیعی کی، بوندان کناردا قالا بیلمزدی. بو دا طبیعی کی، اونلارین یاراديجيلىغیندا اؤزونو پارلاق

یيغینجاقلارينداکی اوخودوغو شئیرلرده، ایسترسه ده دؤوری مطبوعاتداکی چيخیشلاريندا یالنیز بونا خیدمت ائله ییردیله. تصادوفی دئیل کی، "مجمع الشعرا" نین ان فعال عضولریندن اولان علی عباس مزنیب یازیردی:

ائى تور کلوگون نيشانه سى، یوکسل سمالره،
یوکسل، سنينله یوکسله جکدير عملرين.
یوکسل، باشين تماس ائله سین عرش-ی اکبره،
یوکسل، حضوری-حقه ایريشسين عملرين.
زیرا نبی - یبی - مقصدیمین جبرئیلی سن،
اولوی ديلکلرین ابدی بیر ديليسن.[۱]

آذربایجاندا ادبی مجلسلرین مئیدانا گلمه سی آذربایجان ادبیاتى نین دینی-فلسفی-عیرفانی، اخلاقی-دیداکتیک ایدئولوگییاسی کیمی تاریخی، یاییلما جوغرافیایاسی، مدنی مضمون و موندیجه سی، میللی تظاهر فورمالاری اعتباری ايله اولدوقجا علامتدار حادیثه دیر.

بوردا باکی ادبی محیطی خصوصی اهمیت کسب ائديردي، چونکی اونلارین اثرلرینده تورکچولوک، ایسلامچیلیق مؤوضوعو باشقا ادبی محیطلره نیسبتاً داها قاباریق شکیلده اؤزونو بروزه وئریردی. اونلار باشقا ادبی محیط شاعیرلری کیمی کلاسیکلریمیزه، خصوصیه مؤولانا فضولی یه نظیره لر، تخمیسلر، تضمینلر یازسالار دا، خالقین اؤز سویونو-کؤکونو، یئددی آرخا دؤنه نینی آنلاتماق، میللی شعوردا دیرچه لیش، میللی اوپانیش اونلارین یاراديجيلىغي نین بؤيوك بير قولونو تشكيل ائديردي و بو دا اونلاری باشقا ادبی محیطلردن فرقلندیریر، سپئسیفیکاسینی موعینلشدیریردی.

باکی ادبی محیطینده ساتیرا دا اؤنملی یئر توتوردو و ۱۸۹۰-جی ایلدن اعتبارن یاراديجيلىغا باشلایان شاعیرلر آراسیندا صمد منصور ساتیرا ژانریندا آذربایجانین داھی شاعیری م.ع.صابیرین تاثیرى ايله نفیس ساتيريك شعرلر مئیدانا گتیرمیشدی. باکی ادبی محیطی نین ان دیندار شاعیرلری نین فيريلداقچی، دين پرده سي آلتيندا گيزلنمیش موللالار، حج، کربلا، مشهد زیارتلرینه سادجه تیتول داشیماق مقصدیله گئندلره قارشى موناسيبتى اولدوقجا منفی ایدی و بونو زامان-زامان اؤز یاراديجيلىقلاريندا اکس ائتديريرديلر. صمد منصور بو

یه باشلامیش و آرتیق ۷-نجی عصرین سونلاریندا بوتولولکلہ مسلمان اولموشدور. مسلمانلارین ایسه مقدس کیتابی قرآن-یکریمدیر کی، اونون مبارک آیه لری اؤز ائمیوسونال تاثیر و بدیعی نیظامی باخیمیندان شاعیرلرین یارادیجیلیغینا اؤز مثبت تاثیرینی گؤسترمیشدیر: " ایسلامین مقدس کیتابی اولان قرآن ین شرقین سؤز اوستادلاری نین یارادیجیلیغیندا یئری مؤحکم، تاثیر ایسه چوخ اؤنملیدیر. " [۱۲، ص. ۵]

سوسیالیزم دؤنه می زامانیندا آذربایجان شاعیرلری نین ان آزی سکسن فایزی آذربایجان ادبیاتی تاریخیندن سیلینمیش، تخمیناً اون فایزی ایسه بولشویزمین دوشمنی کیمی قلمه وئریله رک مرتجع، سخولاستیک پوئزیا ایله مشغول اولان گئریده قالمیش، قفلنلرده یاتمیش اینسانلار کیمی قلمه وئریلمیشلر. لاکین آتالاریمیزین چوخ گؤزل بیر ضربی- مثلی وار؛ " حاق اینجه لر، اوزولمز " . سوسیالیزم ایدئولوگییاسی نین قیلینجی نه قدر ایتی، عئینی زاماندا آذربایجانین غئیرتلی اینسانلارینا " خالق دوشمنی " دامغاسی یاپیشدیران، اصلینده ایسه اؤزلری خالقین ان بؤیوک دوشمنلری اولانلار، توتالیتار رژیمه یالتاغلانماقدان و بونولا اوردنن، مندل، شهرین مرکزینده بئش اوتاقلی منزیل، یاغ ایچینده اوتوموبیل، دنیز کناریندا باغ قازانان اثرمنی سودو اممیش حرمازادالار عدالتی نه قدر بوغماغا چالیشسالار دا، خالقین عزمکار، قطعیتلی ضیالیلارینا باتا بیلمه میس و بو ضیالیلار آذربایجانین اصل صنعتکارلاری نین قدرینی بیلدیگی اوچون، اونلارین حیات و یارادیجیلیقلاری حاقیندا معلومات توپلامیش، اثرلرینی چوخ چتینلیکلرله اؤزلشمه لرینه باخمایاراق تاپیب اوزه چیخارمیش و آنتیزم ایدئولوگییاسی نین سرت طلبلرینه اوغون اولاراق دینی موتیولری اونلارین اثرلریندن چیخاراراق خالقا تقدیم ائتمیشلر. البتده، بو صنعتکارلارین بدیعی ایرثی، ماتریالیست، آتئیست دونو گئییندیریلن صنعتکارلاریمیزین اثرلری قدر شوپهه سیز کی، آباق توتوب یئرینه بیلمه میشدیر. لاکین هر شئی اؤز سیاسی ماراقلارینا گؤره حلّ ائله ین اوزده ن اوراق سوسیالیزم قورولوشو داغیلاندان و آذربایجان مستقیل اولاندان سونرا بو صنعتکارلار دا زامان-زامان وطنپور، میلّت سئور اینسانلار طرفیندن اوزه چیخاریلماغا باشلامیشلار.

شکیلده بروزه وئریلدی. باکی ادبی موحیطی نین ان گؤرکملی نوماینده لیندن اولان عبدالخالیق یوسف مقدس قرآن-ی کریمه اولان سئوگیسینی بو شکیلده یظهاردیردی:

**روی-ی گولرنگینده زولفی، زولفی-شبرنگینده رو،
" وڈهء واللئی یفشی " آیسى مزمرده دیر.**

**یوسیف تاریخی - مین اوچ یوز اوتوز اوچ پرده سی،
آلتی صحنیندن جهانین آخیرینجی پرده
دیر.** [۱۰، ص. ۹۷]

احتمال ائله مک اولار کی، میرزه عبدالخالیق یوسف بورادا " **وَالضَّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ** " آیه سی مزمرده دیر " **دئیرکن مقدس قرآن-ی کریمین ۹۳-جو سوره سی " وَالضَّحَىٰ** " سوره سی نین " **وَالضَّحَىٰ** " (اند اولسون (گونشین دوغدوغو واخت هر طرفی ایشیقاندیردیگی) سحره " ایلک آیسى ایله ۹۲-جی سوره سی " **وَاللَّيْلِ** " سوره سی نین **وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ** " (اند اولسون جاهانل بوروین گنجه یه ") ایلک آیه سینى، " **يَا الْمُرْمَلُ** " دئیرکن " **گیزلی** " ، " **اؤرتولو** " ، مقدس قرآن -ی کریمین ۷۳-جو سوره سی " **الْمُرْمَلُ** " (اؤرتولوب بورونن) سوره سی نین ۱-۲-جی " ای لیباسینا بورونوب یاتان پیغمبر، گنجه نین آز بیر حیصه سی ایستیشنا اولماقلا قالخیب ناماز قیل " آیه لرینی، " یوسیف تاریخی-مین اوچ یوز اوتوز اوچ پرده سی " دئیرکن ایسه مقدس قرآن-ی کریمین سئوگیلی پیغمبریمیز حضرت محمدّه نازل اولدوغو ایلی نظرده توتور.

سووتلر دؤنمینده آذربایجانین اصل تاریخی ساختالاشدیریلدیغیندان ائله فیکیر فورمالاشمیشدی کی، گویا آذربایجاندا ایسلام دینی ۸-نجی عصرین آخیرلاریندان یاییلمغا باشلامیش، داها دوغروسو " عباسی لر " زور گوجونه آذربایجان خالقینا ایسلام دینی قبول ائتدیرمیشدیر. لاکین سئسری دئییلن بیر اؤلکه داغیلاندان و آذربایجان مستقیل لیک قازاناندان سونرا بیر چوخ باغلی قیفیلار آچیلدی و آرتیق هامی یا معلوم اولدو کی، آذربایجان خالقى هله ایسلام پیغمبری حضرت محمدین واختییندان ایسلام دینی قبول ائتمه

سؤیکه نیر کی، بو شعر نؤوعلری زامان-زامان دیلدن دیله، آغیزدان-آغیزا کئچیب ایستعدالی اینسانلارین واسیطه سیله سوزگجلردن کئچه-کئچه، تنظیملنه-تنظیملنه زامانیمیزا قدر گلیب چیخمیشدیر و هنج زامان دا اؤز قووه سین، زنگینلیگینی، گؤزلیگینی ایتیرمه میشدیر. غزل، قصیده پوئزیاسینا گلینجه قصیده زانری عربلرده اونلار ایسلام دینینی قبول ائله یندن سونرا بو زانر اؤز عومومی سپئسیفیکاسینی تامامیله دییشسه ده، هله جاهلیت دؤورونده مؤوجود اولموشدور.

" جاهلیت دؤورو آدلانان ۷ عصره قدرکی عرب پوئزیاسینداکی قصیده، خصوصیله بورداکی طایفا و قبيله قصیده لری زانرین سونراکی اینکشاف مرحله لریندن اساسلی شکیلده فرقله نیردی. اول او سینتتیک سجییه داشییر، چوخ ادبی تئفورمالارین باشلانغیجلارینی اؤزونده بیرلشدیریردی. سونرا محبت و خصوصاً پئیزاژ لیریکاسی - نصیب و وصف بورادا دوغوردان توتوملو ایدی، بوتؤولوکده قصیده نین اساس وورغوسو چوخ زامان مؤتیولرین اوزرینه دوشوردو. قدیم عرب شعیری نین گؤرکملی نماینده لری ایمرالکيسون (۵-۵۰۰ عصرین اورتالاری) و امره ابن شددادین (۵-نجی عصر) یارادیجیلیقلاری بو جهتدن ماراقلیدیر. " [۱۱، ص. ۲۲۷-۲۲۹]

" عرب ادبیاتیندا ایلک مستقیل غزل نومونه لری ایسه ۵ عصرین اورتالاری-۷ عصرین اوللرینده یارانیر و عربلرین ایلک غزلخوان شاعیری ده عمر ابن ابوریه ساییلیر. " [۱۶، ص. ۱۹۹]

او زاماندا غزلین اساس مؤوضوعو محبتین ترنومو ایدی کی، بو دا اؤز نؤوبه سینده ایکی ایستیقامتده آپاریلیردی. محبت - سعادت، حض، خوشبختلیک، محبت - قم، کدر، بلا، درد کی، عربلردن ایسلامی قبول ائله ین تورک عالمینه کئچن بو زانر ایندین اؤزونه قدر اساس مؤوضوعونو ایتیرمه میش، آذربایجان کلاسسیکلری هر زامان بو زانرا مراجعت ائدرکن اساساً عاشیقانه غزلر مئیدانا گتیرمیشلر. بو دا چوخونا معلومدور کی، بو زانرا آن چوخ مؤولانا و فضولی مهارت گؤسترمیش و اوندان سونرا گلن خلغلر اساساً اوندان بهره لنه رک ایلک باخیشدا چوخ ساده گؤرونن، لاکین درین فلسفی مضمونا مالیک اولان بو زانرا قلملرینی سینامیشلار کی، باکی ادبی محیطی نین ده یارادیجیلیغین اساس قولو غزل یازماغدان

سوؤتتین نجه دئیرلر، بوی-بوی دئین دؤنمینده ایسه باکی ادبی محیطی نین شاعیرلری حاقیندا اولدوقجا واجیب سند کیمی مئیدانا گلن " دئیلن سؤز یادگار دیر " کیتابینی اذیتلر باهاسینا ترتیب ائله ین جعفر رمزی ۱۹۰۵-جی ایلده باکی نین مردکان کندینده آنادان اولموش، ایلک تحصیلین دوغما کندینده آلمیش، ۱۹۲۲-۱۹۲۷-جی ایللرده باکی دارالمعلیمده اوخویوب اورانی بیتیرمیش، سونرا تحصیلینی آذربایجان پئدوقوژی اینستوتونون دیل-ادبیات فاکولته سینده داوام ائتدیرمیش (۱۹۳۲-۱۹۲۹)، ۱۹۴۱-۱۹۴۲-جی ایللرده تاریخ فاکولته سینده اوخوموش، لاکین ۱۹۴۲-جی ایلده ائوینده قارداش تورکیه یازیچیلاری نین یکی رومانینی ساخلادیغینا گؤره یازیچیلار ایتتیفاقی نین مسؤل ایشچیلریندن بیر طرفیندن اله وئرلمیش، بیر قیز گئجه سی "نکود-نین" امکداشلاری طرفیندن حبس ائدیله رک سوپوق قازاخستان چؤللرینه سورگون ائدیلمیش، ۱۹۵۶-جی ایلده قدر هنج بیر گوناھی اولمادان سورگونده مشققتلر چکمیش، یالیز ۱۹۵۶-جی ایلده مینلرله گوناھسیز اینسانلار کیمی او دا برات آلمیش و دوغما وطنه قاییتیمیشدیر. ۱۹۵۸-جی ایلدن اعتباراً آذربایجان علملر آکادئمیاسی نین شرقشوناسلیق اینستوتوندا چالیشمیشدیر. " آذربایجان کلاسسیک ادبیاتیندا ایشله دیلن عرب و فارس سؤزلری لوغتی " اولدوقجا دیرلی و واجیب بیر کیتاب یازان جعفر رمزی، عئینی زاماندا پوئتیک لؤوحه لرله زنگین گؤزل شعیرلر یازمیش و ترجمه چیلیک فعالیتی گؤسترمیشدیر. لاکین صنعتکار ان چوخ باکی-آبشرون شاعیرلری نین تدقیقاتچیسى کیمی تانینمیشدیر کی، ایکی حیصه دن عبارت " دئیلن سؤز یادگار دیر " کیتابیندا یوز سکسن یئددی شاعیرین حیات-یارادیجیلیغی حاقیندا قیسا معلومات وئرلمیش و شعیرلری، غزللری سالینمیشدیر.

بیر سؤزله مرحوم جعفر معلیم آذربایجان ادبیاتی خزینه سینه لعل-جواهراتلارلا دولو بیر تؤحفه تقدیم ائتمکله آذربایجان ادبیاتینا میثلسیز خدمت گؤسترمیشدیر.

چوخونون بیلدیگی کیمی آذربایجان پوئزیاسی شیفاهی خالق پوئزیاسیندان و ایسلام دینی آذربایجاندا یاییلاندان بیر نجه عصر سونرا غزل، قصیده پوئزیاسیندان عبارتدیر. شیفاهی خالق پوئزیاسی چوخ قدیم عصرلره

ادبیاتداکی ستاتوسونون معینلشمه سی، ایجتتماعی مضمون، عئینی زاماندا ساتیرا، هجو، نیفرین و شعرین باشقا فورما، شکیللری ادبی محیطین سپئسیفیکاسینی احاطه ائدیر. ان اهمیتلیسی ایسه خالقین میلی اؤزونودرکلینده مُستثنی رول اویناییر.

آچار سؤزلر: " مجمع الشعرا " ، قرآن کریم، تذکیره، غزل، نؤوحه، ادبی مجلس.

۱۹ عصرین ایکینجی یاریسی، ۲۰نجی عصرین اوللرینده باکی ادبی محیطی آذربایجاندا ادبی

پروئسئسین اؤزونه مخصوص مرحله لریندن بیر کیمی

خلاصه:

آذربایجانین بیر نئچه بؤلگه سینده ادبی مجلسلر فعالیت گؤستریدی و بو ادبی مجلسلرین، او جومله دن باکیداکي " مجمع الشعرا " ادبی مجلسی نین کلاسیک صنعتکارلاریمیزین گله جک نسیللره اؤتورولمه سینده مُستثنی خیدمتلری وار ایدی. هله یئنیئتمه واختلاریندان ادبی مجلس عضو لری عالی تدریس اوجاقلاریندا تحصیل آلارکن اوستادلاری طرفیندن کلاسیکلریمیزین کلیاتی ایله تانیش اولموش، اونلارین ادبی ایرثینی دؤنه-دؤنه مطالعه ائتمیش، اونلاردان شعرین قانونلارینی، پوئتیک قه لیبلری، بدیعی ایفاده واسیطه لرینی اخذ ائتمیش، عئینی زاماندا مسلمان شرقی نین ادبیاتی ایله تانیش اولموش، اونلارین دا یارادیجیلیغیندان لفظی اینجه لیکلر، معنا گؤزللیکلری اؤیرنمیش، بئله لیکله ده زامان کئچندن سونرا اؤزلری پوئزیا عالمی نین سلطان لارینا چؤوریلیمیشدیلر.

لاکین شورا حؤکومتی نین حاقسیزلیقلارینی، عدالتسیزلیکلرینی گؤروب بولشویزمه بویون ایمین، لئنینی، شامیانی، اوکتیابر اینقیلابینی ترنوم ائتمه ین بو صنعتکارلار ۱۹۲۰-جی ایلدن اعتیبارن ادبی مجلسلره خیتام وئدیله و بونولا دا شاهلار شاهی شاه خطایی دن قاینقلانان ادبی مجلسلر سوقوط ائتدی.

Səbinə Əhmədova

Əlyazmalar İnstitutu Farsdilli əlyazmalar şöbəsi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, aparıcı elmi işçi
ehmedova3@mail.ru

عیبارت اولموشدور کی، کئچیردیکلری پوئتیک مجلسلرده ده مدنی شکیلده غزل یاریشینا چیخمیش بحثه گیرمیشلر. یالنیز بو یاریشلاردا قالب، مغلوب اولمامیشدیر، سادجه اولاراق هر کس بو یاریشلاردان آنی آچیق، اوزو آغ چیخسین دئییه فضولی باشدا اولماقلا تکرار-تکرار سلفلرینه مراعت ائتمیش، اونلارین اولدوقجا موکمل شکیلده بیجیلیمیش اثرلرینی مطالعه ائتمیش، عئینی زاماندا اونلارین مقدس قرآن-ی کریمدن قاینقلانان پوئتیک قه لیبلردن ایستیفاده قایدالارینی ایمکانلاری داخیلینده اؤیرنمه یه چالیشمیشلار.

نتیجه: ۱۹-جو عصرین ایکینجی یاریسی، ۲۰نجی عصرین اوللرینده ده باکی ادبی محیطی نین شاعیرلری بیر یئره توپلانارکن، ادبی مجلسلر کئچیررکن نؤویه ایله گاه یئنی یازدیقلاری اثرلری سؤیله میش، گاه دا سلفلری نین یاراتدیقلاری غزلره یازدیقلاری نظیره لری اوخوموشلار. بو دا بوتون آذربایجانداکی پوئتیک مجلسلرده اولدوغو کیمی اونلارین اینکیشافینا تکان وئرمیش و زامان-زامان اونلارین اصیل شاعیر کیمی یئتیشمه سینه وسیله اولموشدور.

گؤرؤندویو کیمی وطنین باشی اوستونده نه قدر قارا بولودلار اسسه ده، باکی ادبی محیطی مۇولانا، فضولی نین پوئزیا گونشی نین پارلاق شفق لری آلتیندا خالق اوچون چوخ واجیب اولان شعر خزینه سی نین قیيامته قدر برق ووراجاق گؤهرلرینی گله جک نسیللره اؤتورمکدن اؤترو وار گوجلری ایله چالیشیردیله.

۱۹نجی عصرین ایکینجی یاریسینی، ۲۰نجی عصرین اوللرینی احاطه ائدن یارادیجیلیق ائپوخاسیندا (دایاناجاق) ادبی محیط آنلایشی آذربایجان ادبیاتینداکی بوتون مومکون پوئتیک ترانسفورماسیالاری بیر آرایا گتیریر. دینی- فلسفی- عیرفانی گؤروشلر، ایلاهی عشقین

Literary parties acted in several regions of Azerbaijan, and these literary parties, including the "Majmaush Shuara" literary party in Baku, have made an exceptional contribution to the movement of our classical creators to future generations. From adolescence age, members of the literary party had acquainted with the collection of our classics, by their masters, while educating at universities, have repeatedly read their literary heritage, appropriated from them the laws of poetry, poetic patterns, means of literary expression, at the same time, he got acquainted with the literature of Muslim East, learned the verbal subtleties and of the beauty of the word meanings in their creativity, thus, over the time, they themselves became the sultans of the world poetry.

But, seeing the injustice and dishonesty of the Soviet regime, these artists, who did not submit to Bolshevism and did not glorify Lenin, Shaumyan and the October Revolution, stopped holding literary parties in 1920, thereby collapsing literary parties, which were sourced from the shah of all shahs - Shah Khatai.

Ədəbiyyat:

1. "Azərbaycan" qəzeti 6 nisan 1919-cu il.
2. Bakıda yayımlanan "İstiqlal" toplusundan alınmışdır. "İstiqlal" 1918-28 mayıs-1919. B. 2014. S.82.
3. Bəkir Nəbiyev. " Hərənin öz yolu" AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakı-"Çinar-çap"-2008. səh 192-193.
4. Cənnəti Əbdülxəlil Qafarzadə. "Fəxryyə" "Füyuzat" jurnalı. 1907-ci il. 7 avqust № 24. səh 380.
5. "Deyilən Söz Yadıgandır" Bakı-2019 A.M.E.A Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Toplayan Cəfər Rəmzi. Nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi Sona Xəyal səh 275-276.
6. Əliağa Vahid "Əsərlər" AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Bakı-2016. Toplayan Əliabbas Müznib. Translilerasiya edib nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi Sona Xəyal. səh155.
7. "Əliağa Vahid". Tərtibçi Məmməd Nuroğlu. Bakı-Şərq-Qərb" 1995, səh 135-136.
8. Haşım bəy Saqib "Kim-kimədir" "Boz Oğuz" nəşriyyatı Bakı-1995. səh 52-53.
9. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə "Azərbaycan Cumhuriyyəti". Bakı-2015. Enidən işləyib çap edən Yadıgar Türkel. səh 46.
10. Mirzə Əbdülxəlil Yusif "Qəzəllər" AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi Sona Xəyal. Bakı-2012. səh97.
11. Литература Востока в средние века ч II стр 227, 229.
- 12.Seyid Əbdülhəmid Heyrət Səccadi. "Qozideyi əz təsiri-Quran bər nəzmi farsı" Müqəddimə).
13. Seyyid Zərgər. "Mizanül-ədalət" Tərtib edən, nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi Sevər Cabbarlı. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Bakı-"Elm və təhsil"-2018. səh 24-25.
14. Üzeyir Hacıbəyov. "Əsərləri" On cildə I cild. Bakı-1964. səh 311.
15. "Tuti" № 28, 4 iyul 1915
16. R.Azadə "Mənəvi dünənimiz bu günün işığında" A.M.E.A. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Bakı-"Elm"-2011. Səh 199.

Ключевые слова: «Маджмауш-шуара», Священный Коран, повествование, газель, элигия, литературное вечеринка.

РЕЗЮМЕ

Бакинская литературная среда как один из своеобразных этапов литературного процесса в Азербайджане второй половины XIX - начала XX веков

Сабина Ахмедова
Институт рукописей. Отдел персидских рукописей,
доктор философских наук, старший научный сотрудник.
ehmedova3@mail.ru

Литературные вечеринки действовали в нескольких регионах Азербайджана, и эти литературные вечеринки, в том числе литературная вечеринка «Маджмауш шуара» в Баку, внесли исключительный вклад в передвижение наших классических творцов будущим поколениям. С подросткового возраста члены литературного совета знакомятся со сборником наших классиков своими мастерами во время учебы в вузах, неоднократно читали их литературное наследие, переняли у них законы поэзии, поэтические образцы, средства литературного выражения, одновременно они познако-мились с литературой мусульманского Востока, познав таким образом, со временем они сами стали султанами мировой поэзии. Но, видя несправедливость и нечестность советского режима, эти художники, не покорившиеся большевизму и не прославившие Ленина, Шаумяна и Октябрьскую революцию, прекратили проводить литературные вечеринки в 1920 году, тем самым рухнули литературные партии, которые исходили от шах всех шахов - Шах Хатаи.

Key words: "Majmaush Shuara", Holy Quran, narration, gazelle, eligia, literary party.

SUMMARY

Baku literary environment as one of the peculiar stages of the literary process in Azerbaijan at the second half of

XIX - and in the beginning of XX centuries

Sabina Ahmedova

Institute of Manuscripts. Department of Persian Manuscripts,

Doctor of Philosophy on Philology, Senior scientific reseacher.

ehmedova3@mail.ru

شرح اشعار ترکی مولانا

درس گفتارهای دکتر صدیق
(جلسه ی اول)

غرایب شعارلاری ایله ظاهر اولان گرامی صیفاتلاری بعضی فصحا جمع و تحریر ائدیب، اول جماعت ذکری ایله اؤز کیتابلارینا زیب و زینت وئرمیشلر. اما ابنای تورکده اولان دردمندلری کم تر یاد قیلیمیشلار.

بو جهتهده شیمدیکی حالدا اوشبو بنده غریبی، روم ولایتینده شعرای ما تقدم و ما تأخردن اهل ایمان یعنی محب خاندان آنلایان، بولبولان قافیه سنج سرابستان سخنوری و غزلسرائی شکرستان نظم گستری کی بعضی نین خیدمتینه ایروب و بعضی نین خیدمتینه ایرن و احوالاریندان خبردار اولان گئرچکلر نقلیندن ائشیدیب، من آنلارین داخی نامی آدلاری و گیرامی صیفاتلاری زامان صحافییندن و جهان صفایحیندن محو اولونماییب اهل دللر ذکرییندن محروم قالماسینلار اوچون اوشبو گوشن غریب ضیمیننده شرح اطوار و اشعارلاری ایله اظهار و اسطار اولونور و بو نسخه ی غریب اتمامینا اول حسنیات حقایق صیفاتی وجهی ایله زیب و زینت وئرلیب حضرت نواب کامیاب ابقاء الله تعالی الی یوم الحساب دوغاسی ایله ختم کلام قیلینیر، اول جمله دن اولا اعلم المحققین و افضل العارفین فرید الملة والدین:

مولانا جلال الدین

قدس سره دورور کی عجم ولایلرینده ملای روم و روم اقلیمینده مولانا خونکار دئمک ایله مشهور و معروفدور.

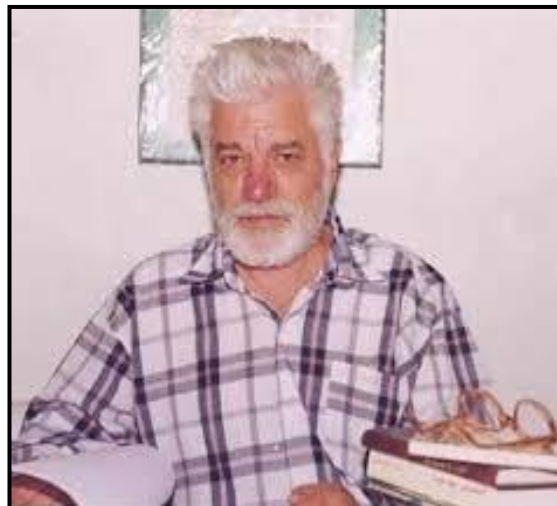
بشنواین نی چون حکایت می کند،

وز جدایی ها شکایت می کند.

اولدورور سر دفتر اهل علوم،

سیرر گفتاریندا عاجیزدیر فهموم.

قارمان ولایتلرینده، قونیه شهرینده، واقع اولموشلاردیر و مرقد پرنورلاری همان آندادیر،

درباره ی اشعار ترکی مولانا نخستین بار غریبی منتشا اوغلو، در کتاب «تذکره ی شعرای مجالس روم» سخن گفته است. وی در زمان شاه تهماسب صفوی شیعه ی ساکن اراضی تحت سیطره ی حکومت عثمانی بود که به دربار شاه صفوی پناهنده می شود و آثار ارزنده ی ادبی، مذهبی و فلسفی از خود بر جای می گذارد. یگانه نسخه ی منحصر به فرد آثارش به خط نستعلیق جلی و زیبا در کتابخانه ی مجلس شورای اسلامی نگهداری می شود که شامل دیوان کامل، کتاب چهار فصل، ترجمه ی رساله ی الزام النواصب و کتاب تذکره ی مجالس شعرای روم است. وی بعدها معروف به غریبی تبریزی شد و در همین شهر فوت کرد. او در بخش دیباچه از کتاب خود گوید:

چون کیم ثمره ی شجره ی آفرینش و شجره ی ثمره ی دانش و بینش سؤز ایمیش، بس شعرای حقیقت شعار، عزیز قوم و شریف طایفه ایمیشلر، اول سببدن بوندان اول، عرب و عجم ولایتلرینده واقع اولان بلغا و فضلا جمعی نین نامی آدلارین و اشعار

رند جهان، اول، یورو، توخونما کئچ!

اما تاریخ معلوم شدن سروده های ترکی مولوی به جهان علم به سال ۱۳۱۶ هـ. برمی گردد که مرحوم نجیب عاصم برای نخستین بار در باب ابیات و قطعات شعری ترکی باز مانده از او بحث کرد و نمونه هایی را هم انتشار داد.

سپس در سال ۱۹۰۹ م. مرحوم ولد چلبی اوغلو که خود را از احفاد مولانا می نامید، در کتاب «سلطان ولد حضرتلری نین تورکجه شعرلری» به تدوین اشعار ترکی مولانا نیز پرداخت.

چند سال بعد مارتینو ویتز^۲، پژوهشی در سروده های ترکی مولانا را به فرجام رسانید و متون انتقادی آن ها را نیز منتشر ساخت.

در سال ۱۹۳۴ م. در نشریه ی «تورکیات مجموعه سی» مرحوم شرف الدین یالت کایا.

این جانب در سال ۱۳۶۹ در ایران کتاب «سیری در اشعار ترکی مولوی و مولویه سرایان» را انتشار دادم. چند سال بعد توانستم «دیوان کامل ترکی جلال الدین مولوی» را منتشر سازم و در سال ۱۳۹۵ شرح اشعار دیوان ترکی را به ضمیمه ی کتاب «سلطان ولد، فرزندی زیر سایه ی پدر» به چاپ رسانیدم.

پاسخ این سؤال که چرا مولوی اشعار خود را اغلب به فارسی سروده است این است که در آن روزگار در مکاتب و مدارس شهری، آثار ادبی فارسی آموخته می شد و شاعران و نثرنویسان اغلب آثار خود را به فارسی می سرودند و می نوشتند و از سوی دیگر لهجه ی ترکی خاقانیه ی مولوی دوری نسبتاً زیادی با لهجه ی ترکی آناتولو داشت.

در آن زمان اختلاف میان دو ترکی خاقانیه و ترکی اوغوزان بسیار بود. برای درک فرق میان ترکی خاقانیه ی شرقی با ترکی اوغوز غربی، ترکی آشنایان ایران به ابیات زیر از خواجه احمد یسوی توجه کنند:

مولویلر خانقاهی و موایلیر زیارتگاهیدیر. آنلارین روتبه ی عالیلری درجه ی تعریفدن اعلی و درجه ی والیلری روتبه ی توصیفدن معلادیر. اما چون حقایق اداسیندا اهل دللر آنلارین نظمیری گووهرلری ایله رشته ی جانلارینی مگوهر و خاطر عاطرلرینی اولارین اشعار دقایق شعارلاری فحواسی ایله معطر و منور قیلیرلار، بو مختصر اول طوطی شکرستان حقیقت اسم شریفی ایله ابتدا قیلیندی و ابتدای کیتاب مثنویلریندن یئددی بئیت کتب اولوندو، نورالله مرقد و زین الله روضه.

مثنوی

بشنو این نی چون حکایت می کند،

وز جدایی ها شکایت می کند.

از نیستان تا مرا بپرینده اند،

از نفیرم مرد و زن نالیده اند.

سینه خواهم شرحه - شرحه از فراق،

تا بگویم با تو شرح اشتیاق.

مرحبا ای عشق خوش سودای ما،

ای طبیب جمله علت های ما.

ای دوای نخوت و ناموس ما،

ای تو افلاطون و جالینوس ما.

آتش عشق است کاندر نی فتاد،

جوشش عشق است کاندر می فتاد.

آتش است این بانگ نای و نیست باد،

هر که این آتش ندارد، نیست باد.

و تورکو اشعاربندان بو مطلع و حسن مطلع دوازده امام علیهم السلام اوصافین یازدیغی بندلردندیر:

اولار کیم بنده ی خاص خدادیر،

محب خاندان مصطفادیر.

حقیقت کعبه سی نین قبیله گاهی،

امام و پیشوامیز مرتضادیر.

و بو بیت تورکو داخی درویشلر پندی اوچون اول بولبول گولوستان ارم نوظق جانبخشیندن وارددیر کی اهل گفتار اشعارلارینا بو بیت ایله رونق وئرب ترجیع بند قیلیمیشلاردیر:

دینمه گوژت، باخما، چالیر قونما هئچ،

Martineau Weitz^۲

اوسانگ (بانون غنه): غافل و تنبل و بی قید. در ترکیب های اوسانگ اولماق، اوسانگ توتماق در معنای بی قیدی و غفلت به کار رفته است. اوسانگلیق نیز از همین ریشه به معنای غفلت، بی اعتنائی و اهمال ساخته شده است.

اوس در این جا، در حالت اضافی صرف شده است. در زبان ترکی اسم و ضمیر مانند فعل صرف می شود و حالت پذیری دارد. حالت های اسم در ترکی چنین است:

۱. حالت آزاد: که در آن اسم بدون پی افزوده در جمله ظاهر می شود و فاعل یا مسندآلیه جمله است.

۲. حالت مفعول به: در این حالت به اسم پی افزوده ی دو شکلی a/e می چسبند. مانند: ائوه/ دیوارا.

۳. حالت اضافی: آن است که اسم مضاف واقع شود. صرف کلمه ی اوس در این حالت چنین است:

اوسوموز	اوسوم
اوسونوز	اوسون
اوسلاری	اوسو

هر یک از پی افزوده های فوق که بر کلمات مختوم به صامت افزوده شود، به اعتبار قانون هماهنگی اصوات در زبان ترکی، چهار شکل می پذیرد.

۴. حالت مفعولی: که اسم در آن حالت، مفعول واقع می شود. نشانه ی آن در واژه های مختوم به صامت، حرف با صدای «ی» و در کلمات مختوم به صائت، «نی» است. مانند: اوسو، بابانی.

۵. حالت مفعول عنه: در آن حالت اسم از فعل انفکاک حاصل کند و نشانه ی آن پی افزوده ی دو شکلی دن/ دان است. مانند: اوسدان، ائودن.

۶. حالت مفعول فیه: در این حالت اسمی در داخل اسم دیگری قرار می گیرد و علامت

**Riyazetni Katıg tartıp kanlar yutup,
Miri defteri sanı sözding açtım manga,
Min defteri sani aytım sizgə yadigar,
Ervahimdin meded tilab okung zinlar.**

پیداست که افراد عادی از ترک زبانان کشور ما، که محروم از تحصیلات و تحقیقات زبان و ادبیات ترکی هستند، فقط چند کلمه از دو بیت فوق را در خواهند یافت. در روزگار مولانا نیز چنین بود. ترکان آناتولی و قونیه و سوی های آن با ترکی بلخ و بخارا و سمرقند و بدخشان نا آشنا بودند. اشعار ترکی مولانا، مانند اشعار فارسی او شورانگیز و عارفانه است. تنها غزل تعلیمی را که از وی باز مانده است، امروز برای شما می خوانم:

بیت ۱:

اوسسون وارسای غافل آلدانماغیل زنهار مالا،
شول نسنه یه که سن قویوب گنده رسن اول بوندا
قالا.

اوس: عقل، خرد، اندیشه و فکر. املا ی آن در نسخ خطی بازمانده از قرون گذشته در اشکال اوس، اوص، اص، اس دیده شده است. اکنون به همین صورت نوشته می شود. از این ریشه، ترکیب های زیر را داریم:

اوسال: غیر مهم، غیر قابل اعتنا.

اوسانچ: دلتنگی، ملال. اوسانچ گتیرمک و اوسانچ وئرتمک در معنای ملال آوری و ایجاد دلتنگی به کار رفته است.

اوسانماق: به تنگ آمدن، به جان آمدن و سیر شدن مثلاً در این بیت از فضولی:

منی جانندان اوساندیددی، جفادان یار اوسانمازمی؟

فلکلر یاندی آهیمدن، مورادیم شمعی یانمازمی؟

مصدر متعدی: اوساندیدرماق و مصدر متعدی در متعدی: اوساندیدرتدیرماق و مصدر مشارکت: اوسانیلماق نیز از همین ریشه ساخته شده است و مصدر همراهی آن نیز اوسلانماق است.

اوسا وورماق: نیک اندیشیدن در موضوعی خاص. نکته ای را در ذهن تحلیل کردن.

«ا» پی افزوده ی دو شکلی دا/ ده است. مانند: اوسدا، ائوده.

۷. حالت مفعول معه: در این حالت اسم همراه اسم دیگری ظاهر می شود و علامت آن پی افزوده ی دو شکلی لا/ له است. مانند: اوسلا، قلمله.

اوسچو: عقل گرا، کسی که به عقل اعتبار دهد. خردگرا، خرد پیشه، عاقل و خردمند.

اوسچوق: خردگرایی، عقلیه، راسیونالیسم.

اوس دیشی: بی عقلی، نابخردی، آنچه دور از خرد باشد.

اوسلو: باعقل، مؤدب، متین، باوقار. این ترکیب در عصر ما نیز در آذربایجان رایج است. مثلاً در تعبیر: اوسلو اوتوروب - دورماق یعنی مؤدب و متین بودن.

اوسوق: متناسب و لایق. این ترکیب نیز در روزگار ما در تعبیر: اوسوق بوی یعنی اندام موزون و متناسب به کار می رود.

اوسول: کسی که به کمال رسد. آنکه به رسایی عقل نایل شود.

اوسوالو: شخص کامل، راهدان، پیر و مرشد.

وار: اسم است. اصلاً در معنای وجود و هستی و دولت و دارایی است. وقتی با فعل بی قاعده ی ایملک صرف شود، نقش فعل ربطی پیدا کند و در معنای «هستن و داشتن» آید: واران، وارسان، واردیر، واریق، وارسینیز، واردیرلار در سوم شخص مفرد بدون «دیر» نیز به کار رود و معنای «دیر» در آن مستتر باشد. در این جا نیز چنین است.

اوسسون وار: یعنی عقل داری، عقلت هست.

سا: مخفف ایسه ادات شرط، تقابل و مقایسه. این ادات از شکل شرط مصدر «ای» ساخته شده است و سوم شخص مفرد از آن است. البته این ادات وقتی عملکرد شرطی دارد که صرف شود. مانند: من ایسه م، سن ایسه ن، او ایسه، بیز ایسه ک، سیز ایسه نیز، اونلار ایسه لر. که در صورت تخفیف به شکل «سا، سه» در می آید. اما ادات تقابل ایسه قابل تصریف نیست.

آلدانماغیل: فریب نخور، آلوده مشو. فعل نهی از مصدر آلدانماق (= فریب خوردن) با پی افزوده ی دو شکلی نهی می سازد. پی افزوده ی دو شکلی غیل/گیل نیز معنای تأکید می دهد و از ویژگی های بارز ترکی شرقی است و در زبان مولوی گاه به صورت گیلن/گیلان نیز دیده می شود. مانند: گلگیل، گئچگیلن اوغلان، قاچیغلان و جز آنها.

شول (şol): صورت کهن شو (şu) است که در ترکی رایج در آذربایجان غربی و آسیای صغیر و اروپای شرقی، در عصر ما رایج است و دو کاربرد دارد:

۱. موصوفی: که در مکان، زمان و یا در زنجیره ی کلام اندکی دورتر از بو (= این) و نزدیک تر از او (= آن) قرار گرفته باشد، شو توصیف می کند. مثال: شو ائوین اؤنونده.

۲. همچنین اشاره به چیزی می کند که اندکی دورتر قرار گرفته و یا اندکی پیش یاد کرده شده باشد. مثال: شونو بیر داهای سؤیله!

اکنون در ترکیب های شو - بو (= این و آن)، شو گونلرده (= در همین روزها)، شو حالدا (= بنابراین)، شو قدرکه (= با این همه)، شونا باخ! (= اینو باش، که در مقام سرزنش و تحقیر به کار می رود)، شونجا (= همین اندازه)، شوندان - بوندان دانیشماق (= بیهوده سخن گفتن) و جز این ها به کار می رود.

نسنه: به صورت های نسنه، نسه و نسته نیز دیده شده است. در معنای: (۱) شیء، چیز. (۲) یک چیز، هیچ چیز. اصطلاح نسنه نی دویماق (= چیزهایی فهمیدن) اکنون رایج است.

قویوب گئده سن: تعبیر از بر جای گذاشتن و دست از آن شستن. جزء اول از مصدر قویماق و جزء دوم از مصدر گئتمک آمده است.

قویماق: در ترکی معنای زیر را دارد: (۱) چیزی را در جایی رها کردن، در جای مشخص گذاشتن. (۲) شخصی را به کاری گماردن. (۳) فرو نشستن و از دست دادن. (۴) افزودن و آمیختن. (۵) ایجاد و ابداع. (۶) تأثیر کردن و کارگر شدن.

اولکه، اولکیم = او که.

در فارسی کهن گویش های مختلف گبری دوره ی ساسانیان، لفظ او (o) به جای واو عطف امروزی به کار می رفته است. زبان فارسی دری دوره ی اسلامی، واو عطف را مدیون عربی و ضمیر و صفت اشاره ی «او» را مدیون ترکی است.

گئرو: در ترکی معاصر ایرانی به صورت گئری به کار می رود. معانی رایج آن

چنین است: (۱) عقب، پشت، متضاد جلو. (۲) دیگر، جز آن، غیر آن. مثال: قاش ایله گوژ، گئریسی سوژ. (۳) انجام، نتیجه، (۴) بخش فرجامین هر چیز. (۵) گذشته، ماضی. (۶) عقب مانده مثال: گئری دوشونجه، گئری آدم. (۷) ارتجاع، (۸) احمق، نادان. (۹) میراث، مرده ریگ، یادگار، بازمانده.

در این بیت معنای اخیر مراد است.

در ترکی غربی به ترکیب های فعلی زیادی با این کلمه برمی خوریم نظیر: گئری باسماق (= به عقب راندن)، گئری چکیلیمک (= عقب نشینی کردن)، گئری چئویرمک (= اعاده کردن)، گئری دؤنمک (= بازگشت به مبدأ)، گئری گئتمک (= کند شدن)، گئری وئرمک (= به صاحبش یا جایش برگرداندن).

اما در نسخه های معتبر به جای گئرو، بوندا (= این دنیا) آمده است.

قالا: بماند، از مصدر قالماق در معانی: (۱) نشستن، زیستن. مثال: ایللر اوزونو غربنده قالدی. (۲) محافظت از مقام و موقع و استقامت و پایداری در موضع و موقعیت خود. مثال: زنداندادا اؤز مرامیندا قالدی. (۳) تأخیر کردن. مثال: هاردا قالدین. (۴) مردود شدن در امتحان. (۵) عقب نشینی کردن، (۶) در محاصره افتادن. (۷) به ارث رسیدن. مثال: بو ائو اونا دده سیندن قالمیش.

در بیت حاضر معنای اخیر مراد است.

از معانی متعدد مصدر گئتمک نیز می توان موارد زیر را برشمرد: (۱) به سوئی روان شدن. (۲) از جایی و یا از کاری کنار کشیدن. (۳) وصل شدن، مثال: بویول هارایا گئدیر؟ (۴) متناسب بودن و برازنده بودن. (۵) کفایت و بسنده بودن. (۶) فانی شدن و از بین رفتن. مثال: مال گئندی، هئچ شئی قالمادی. (۷) مردن. مثال:

من گئده رسم ده مرامیم یئنه دئیادا دورار.

میرزا علی اکبر صابر

قویوب گئتمک ترکیبی در معنای «گذاشتن و گذشتن» است.

اول: شکل کهن صفت اشاره ی او (o) که در فارسی نیز با اسقاط صامت انجامین وارد شده و اکنون رایج است. صفت و ضمیر اشاره به دور است؛ دورتر از شول. در معنای آن یکی، دیگری و نیز به جای ضمیر سوم شخص مفرد به کار می رود. در متون کهن و نیز در شعر مولوی و پیرامون او، به ترکیب هایی با این واژه بر می خوریم که برخی از آن ها را با معادل های امروزی در ترکی غربی می دهیم:

اولا = بلکه، شاید، احتمالاً.

اولا که = شاید که، احتمالاً که.

اول آراجیق = اوراجیق.

اول آرادا = اورادا.

اول آرادان = اورادان.

اول آرانی = اورانی.

اول بیری = او بیری، اؤبور.

دادن، ۳) رفتار کردن (مثال: یاخشی ائله دین گلدین)، ۴) دادن (مثال هدیه ائندیم) است. در اینجا به عنوان فعل معین با اسم ترکیب یافته، فعل مرکب ساخته است.

آنمیالار: صیغه ی سوم شخص جمع مضارع روایتی از مصدر آنماق در معنای به خاطر آوردن و یاد کردن و یاد آوردن. از همین مصدر صفت فاعلی آنار ساخته شده است و به عنوان اسم شخص رایج است.

در اینجا ضمیر دوم شخص مفرد در حالت مفعولی نیز مستتر است. یعنی: تو را یاد نیارند.

زهی: ادات تفجع؛ افسوس! آه! دریغا!
برگردان فارسی: تو، رنج بر خود هموار سازی، دارای این جهانی گردآوری، آنان خرج کنند و [تو را] یاد نیارند، وامصیبتا!

در این جا غفلت، در معنای بد رفتاری، بدون آینده نگری و بی اعتنائی به حقایق دین و دنیای آخرت است غفلت آدمی را به تباهی می کشد و استمرار آن موجب تکبر و انحراف است.

در این بیت، مولانا اشاره ای به آیه ی ۷ از سوره ی روم دارد:

يَغْلُمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

خداوند در جایی می فرماید: وَ لَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ وَ از غفلت نهی می کند و یا:

وَ أَنْ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ مِنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ
حضرت علی^(ع) می فرماید:

برای غفلت انسان، همین بس که عمر خود را در چیزی که مایه ی نجات او نیست ضایع کند.

مال دنیا: حضرت علی دنیا را سایه ای زوال پذیر می داند و می فرماید: دنیا و مال دنیا نزد عاقل به اندازه ی سایه ارزش دارد.

و شاعری گفته است:

هیچ اگر سایه پذیرد منم آن سایه ی هیچ،

که نه از هیچ نشانی و نه از سایه ی هیچ.

حافظ گوید:

برگردان فارسی: ای غافل اگر خرد ورزی پیشه کرده ای، فریب مال دنیا را مخور، چیزی که خواهی گذاشت و خواهی گذشت.

بیت ۲:

زحمتینی گورو بنگ، دوره سن دونیا مالینی،

خرج ائدوپ سنی آنمیا زهی بلا، زهی بلا.

سن: ضمیر دوم شخص مفرد منفصل. مثال: سن آغا من آغا، قویونلاری کم ساغا؟

زحمتینی: (= زحمت + ی + ن + ی) پی افزوده ی «ی» پس از کلمه ی زحمت، نشانه ی حالت اضافی و دومین «ی» نشانه ی حالت مفعول اسم است. صامت «ن» حرف کمکی است که برای تبدیل حالت اضافی به حالت مفعولی بین دو صائت واقع می شود.

گوره سن: صیغه ی دوم شخص مضارع روایتی از مصدر گورمک دارای معنای: (۱) دیدن، (۲) دریافتن، (۳) استنتاج، (۴) دنبال کردن، (۵) انجام دادن، (۶) تحمل کردن و بر دوش کشیدن. در این بیت معنای اخیر مراد است.

دوره سن Düresen: صیغه دوم شخص مفرد مضارع، روایتی از مصدر دورمک Dürmek در معنای گرد آوردن، جمع کردن، فراهم آوردن، اشیائی روی هم انباشتن، تا کردن و بستن، مثال: کاغاذی دورمک (= تا کردن کاغذ)، قالینی دورمک (= تا کردن قالی).

آنلار: ضمیر منفصل سوم شخص جمع (آن + لار). جزء اول، آن در ترکی غربی امروزی به صورت او (o) تلفظ می شود. سیر دگرگونی ابدال و اسقاط در آن چنین بوده است:

آن - اون - او.

ضمیر «آن» در فارسی دری نیز ترکی الاصل و دخیل است.

قالیرلار: صیغه ی سوم شخص جمع مضارع، روایتی از مصدر قالماق، رک. بیت اول.

ائدوپ: صیغه ی وجه وصفی از مصدر ائتمک. در ترکی معاصر به صورت های ائپله مک و ائله مک نیز رایج است. دارای معنای: (۱) ایجاد کردن، (۲) انجام

چون خسی آمد بر چشم رسول. (دفتر اول)
یا جایی گوید:

زر به از جان است پیش ابلهان،

زر نثار جان بود نزد شهان.

می شتابیدند نغت از حرص زر،

عقلشان می گفت نه آهسته تر.

حرص تا زد بپنده سوی سراب،

عقل گوید نیک بین کان نیست آب.

حرص غالب بود و زر چون جان شده،

نعره ی عقل آن زمان پنهان شده.

تا که در چاه غرور اندر فتد،

آن گه از حکمت ملالت بشنود.

مال دنیا دام مرغان ضعیف،

ملک عقبی دام مرغان شریف.

مولوی مال پرستان را، هم تحقیر می کند و هم راه
رهایی برایشان نشان می دهد. این است که می
فرماید اوسسون وارسا ...

ملاصدرای شیرازی در تقلید از همین شعر ترکی
مولانا و اندریافت مضامین مشترک بینا متنی ترکی
و فارسی فرماید:

از وجود خود در اول پاک شو،

وانگه از خواهی سوی افلاک شو.

با دل و جانی به صد وابستگی،

کی توانی از جهان وارستگی.

هست دنیا همچو گور و تو کفن،

شغل تو دائم کفن وصله زدن.

تا به کی جان می کنی ای تن پرست؟

این کفن هرگز نمی گردد درست.

تو کز سرای طبیعت نمی روی بیرون،

کجا به کوی طریقت گذر توانی کرد.

جمال یار ندارد نقاب و پرده، ولی

غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد.

در قرآن دنیا و مال دنیا، دارالغرور و متاع الغرور
نامیده شده است.

واعلموا انما اموالکم و اولادکم فتنه

در قرآن آمده است که :

وَلَا تَخَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ: فریفته شدن به
مال سبب می شود انسان از حال گرسنگان بی خبر
بماند (فجر / ۱۸)

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ
وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ
كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ
بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ: (ای رسول ما
امت را) بگو که اگر شما پدران و پسران و برادران و
زنان و خویشاوندان خود و اموالی که جمع آورده‌اید
و مال التجاره‌ای که از کسادی آن بیمناکید و منازلی
را که به آن دل خوش داشته‌اید بیش از خدا و رسول
و جهاد در راه او دوست می‌دارید منتظر باشید تا
خدا امر خود را جاری سازد (و اسلام را بر کفر غالب
و فاتح گرداند و شما دنیاطلبان بدکار از فعل خود
پشیمان و زیانکار شوید) و خدا فساق و بدکاران را
هدایت نخواهد کرد. (توبه / ۲۴)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا
أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ: ای کسانی که ایمان آوردید،
زنهار (در کار دین) با خدا و رسول و در امانتهای
خود با یکدیگر خیانت مکنید در صورتی که
می‌دانید. (انفال / ۲۷)

مولوی در جاهای مختلف از همین موضوع حرف زده
و فعل و عمل آدمیان اصیل را بری از دنیاپرستی می
داند: مثلاً در مثنوی:

جهد پیغمبر به فتح مکه هم،

کی بود در حب دنیا متهم،

چون که مخزن های افلاک و عقول،

شعریمیز - شاعیریمیز
Şeirimiz- şairimiz

نریمان حسن زاده

ایلهام جنگیسی

İLHAM CƏNGİSİ
NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ

آرازین او تاییندان قلم دوستوم حسین شرقی دره جک سوی
تورک اوستاد آشیغیمیز چینگیز مهدی پورون ساز آنسامبلی
نین لئننت یازیسینی منه گؤندریب.

دئیین من حیرانام آشیق چینگیزه،
اورگیم سوپومور تکجه " ساغ اول! " لا.
آپاردی گتیردی منی تبریزه او سسله
او سیملر آراسی یوللا!

قالادان-قالایا یوروشمو گئدیر،
ایگید قیبیاسی وار، آت کیشنرتیسی.
ایستیقلال یولوندا دؤبوشمو گئدیر؟
شهید سینه سییمیش سازین سینه سی.

سازدا آراز آخیر، سازدس کور داشیر،
قویما، سئل آپاریر سارامی، آشیق.
یئنه گؤزلرینده شیمشک اویناشیر،
قایتار بو دونیایا، دونیامی، آشیق.

بیر ساری سیمه اسیردی دنیا؟
جان قوشو اوچدومو قفسده قالمیر.
من ایندی بیلدیم کی، بیر سیردی دنیا،
هئج کسین قیصاصی، هئج کسده قالمیر.

آرزدان بو یانا - " ایلهام جنگیسی "
سینمه سیخدیغیم ساز توهفه سیدی گون.
۴۴ گون تاریخین ایلک سالنامه سی،
قدیم دونیامیزین، مؤعجیزه سیدی.

گزیر سنگر-سنگر شرفلی آدی،
اوردا سر کرده دی، بوردا دیپلومات.
او دا بیر عشق ایله سئویر حیاتی،
" پاشینیان نوولدو؟! " ، بو دا ظارافات!

" ایلهام جنگیسی " نه کؤکله هاوانی،
اوخویاق، ایلاهی بیر ائهتیراسلا.
یئنی آذربایجان اینتیباهینی، -
من بوردا قلمله، سن اوردا سازلا.
اوخویاق، ایلاهی بیر احتیراسلا.

۴۴ گون سنگرده بیرینجی عسگر،
قیزغین موصاحیبه: دؤرد دیلده، دؤرد گون!
اوغلوم، تبریک دوشور سنه ده، بیلر،
قالدیر آغ باشینی قوی هامی گورسون.
فلسفه نین ریاضیاتی

کتاب دا بیر عمرون وثیقه سیدی،
گاه سئوینج بورویر، گاه کدر منی.
آهیم طالعیمین تول پرده سیدی،
هر نفس آلدیقجا یئلله دهر منی.

سیزه سعادتدی آرزوم، نیتیم،
غم ندیر بیلمگین بیر عمر بو بو.
منیم گؤزویاشلی بو محبتیم
آخدی آراز بو بو، گئتدی کور بو بو.

یاناشی گئتمگیمیز
اصل عادت ایمیش.

اوشاغا آنا گرک،
کیشینینکی قادیندی.
یول گئتنسن - او، قووتین،
اوچسان - او، قانادیندی.

باشیندا توفان اولسا
کیشینین قادین دویور.
فلاکت اونو قوورور،
ایلدیریم اونو وورور.

کؤوره لیرم آرابیر،
گوج ائله بیر غم-قوبار.
او قدر گولدوروبسن،
بیر آز آغلات، نه اولار!

کیشیلر آغلامازلار،
کیمسه دئییب بیر زامان؛
محروم اولوب او بلکه
محبت دویغوسوندان.

نریمان حسن زاده

" کیمین سوالی وار "

یازمیشدیم او واخت، جاوابی اؤزومدن ایستیردیلر
بیر وظیفه لیه

ائشیتدیم، " صبرله "، سن دینله ییبسن،
او جاوابی، گؤزله ییب او دمده سندن.
آما سویوق باخیب قلبه دیبسن،
بونو گؤزله مزدیم عمرومه سندن.

عهده، صداقته او، بئل باغلایب،
اونا تسلیگییدی سنله بو گوروش.

نریمان حسن زاده
یاناشی گئتمگیمیز ائله سعادت ایمیش

سن بوردا، من شهرده،
هاوا سویوق، یول اوزاق .
اؤیمیزدن عزیزدی
سنین یاتدیغین اوتاق .

درمانلار - خورکلرین،
خالات - تزه پالتارین .
حکیملر - عزیزلرین،
خسته لر - قونشولارین .

سنه خیدمت ائلمک،
بوردا - خسته خانادا،
آلنیما یازیلیبمیش،
قیسمتیم اولوب او دا.

ساچلارینی داراماق،
سونرا پالتونو توتماق .
بیر آز قولونا گیریب
تمیز هاوایا چیخماق .

منه سوال وئرسه لر،
دئیردیم، حیات ندیر .
حیات - حیاتدا دئییل،
سنین گؤزلرینده دیر .

قالخاندا یورولورسان،
یئریش سنینکی دئییل .
اؤزگه نین یئریشینی
اؤیره نیرسن ائله بیل .

سعادت آختارمیشیق،
(ائنه، او دا بیر درد ایمیش)

فیلانکس، فیلانکس، فیلانکس، بیر ده فیلانکس،
هله فیلانکس ده اوردایدی، غرض.

یانینا گلمیشدی سنین، آ ظالم!
آیاغا قالخایدین گرک او دمده.
ملتین ان گۆزل قیزییدی گلن،
فیلان وظیفه ده – سن ده بیر گده!

اوندا باشیم اوستن یئلر اسیردی،
اوندا چکلمیشدی چوخو قینینا.
آرخا آختاریردی، کۆمک گزیردی،
او دمده گلمیشدی سنین یانینا.

اوزون گنجه لرده قالمیشدیم اوباق،
منی بوداق کیمی برک آبیردیلر.
" کیمین سوالی وار " – یازمیشدیم او واخت،
جاوابی اوزومدن ایسته بیردیلر.

۱۹۸۳

نریمان حسن زاده

یاسین

گۆرکملی عالییم دوستوم رستم علی یئو
سارایا " یاسین " اوخودو.

مؤلف

" یاسین " اوخویوردون، ای سینه دفتر ...!
یا زانا مین رحمت، دئینه احسن.
سنه سوفره آچان او ظریف اللر چنگلتک
تورپاغا دوشدو سوفره دن.

کۆهنه قبرستانین یئنی بزگی
جان دئییب، یاندیغیم جان سیرداشیدی.
بیرینجی هدیه یم – نشان اوزویو،
سونونجو هدیه یم – بو باش داشیدی.

ندیر بو دنیانین گیزلی اویونو،
کیمدیر بایس اولان بو گۆز یاشینا؟

او دئییب سۆزونو، سونرا آغلاب،
قادین اورکیددی، اوزون باشا دوش.

اوزون گنجه لرده قالمیشدیم اوباق،
منی بوداق کیمی برک آبیردیلر.
" کیمین سوالی وار؟ " – یازمیشدیم او واخت،
جاوابی اوزومدن ایسته بیردیلر .

فرح ایسته بیردیم، سیندی ووقاریم،
تک قالدیم صحرادا، یول قیراغیندا.
قوردو محکمه می " قلم دوستلاریم " ،
او واخت یازیچیلار ایتتیفاقیندا.

قالخدی کورسوسوندن بیر لاورئات،
اؤز دوغما دلینده یازمایان ادیب.
اثر گرکلیدیر، آما گل آنلات،

بیرینجی کاتبیدی بورداکی هدف.
قالخدی او بیرى ده، آیاغی شیکست،
سونرا شعر یازدی آلت – آلتدا، سربست!
ماوی اکراندا دا تعریف دئدیلر،
اؤلنده ائویندن گۆتورمه دیلر .

اتفاقدا رهبر... بو منم حکما،
کاتبه قوهومام آرواد طرفدن .
" آلدیغی آروادا اره گئدنلر،
سیزه کیچیک اولسون، بیزه ده رهبر
".

بو منم، منیمدی بورداکی صورت...
دئییردیم، یوزمایین، باشقادی صحبت!
" بو ندیر، بس بو نه؟ " ...سواللاری چوخ،
اوستومه یاغیردی استهزا، گولوش.

او زامان یاخشی کی، اوتوز یئددی یوخ،
یا سکسن ایکیدی، یا دا سکسن اوچ.

اۋز گورلويون يولوندا
 آسيلاجاقدى اۋزلم
 كۈلگەسىنە سونرالارا
 سيغينا جاقدى عالم.

\$\$\$

قارسىمىش درد اۋدونا ، سئوگىيە سيغىمىش ياغىشام،
 آغلايىب گۈز دولوسو، جان جانا يىغمىش ياغىشام.

بىتمىسن بىر لالا تك، داغلى اورك تارلاسىنا،
 ھر بىر آن گۈز ياشىمى باغرىنا سيخىمىش ياغىشام.

ھىجرانين غملى اودو، ياندىرىبان وار - يوخومو،
 شاختا وورموش چىچىم، اۋزلمى تىخىمىش ياغىشام.

كل ياشاد قويما سولوم، عۋمرومە ياي، ياز چاغىنى،
 قولى سانىم من دە ورام، شاختانى يىخىمىش ياغىشام.

من نىچە آغلامايم، گۈز ياشىما ائل يويونور،
 نىچە داغلار دولانىب ، زىروەبە چىخىمىش ياغىشام.

(اۋزلمىن) سئوگىسى دىر عۋمرونە وئرمىش اوجالىق،
 سۈكۈلن دان اورەيى ھەرگىچە بىخىمىش ياغىشام.

حدیث " دلی قیز "

يوخويام بوردا جانىم، قولى اويانىم تىللىرىنە،
 قولى اۋلوم سئودامىزى بىر دايانىم تىللىرىنە.

ساچلارىندا گونشېن سئوگىلىسى تىك ياتمىش،
 اود اولوم داغلارينا بلکہ يانىم تىللىرىنە.

ئىيلە يە يىدىم ائىلە مەدىم -
 سندن كۈنۈل آلىنجا من؟!

ايندى كى گىتتىدىن قايىتما،
 قولى حسرتىندىن آلىشىم
 سن سىزلىك لره گۈز يوموم،
 اونودماغىنا چالىشىم

ھەر نە قدر چالىشىسام دا،
 سىلىنمەدىن اۋرگىمدىن
 دىلەگىمە سيغىنيردىم
 آسىلىردىم دىلگىمدىن

آلىن يازىم اولمالىدى
 غنىم اندىب منە اۋزون
 زامان - زامان درد بورويوب
 اۋزلمىن گىچە - گوندوزون
 @@@

اۋزولور دىنىز قولوم
 گەدىك اليم باغلانير
 داغلاريمدى دئشلىير
 جىيرىمدى داغلانير

اوووى گلېن قىزىم اوووى
 بىر پارچا داددى، دوزدو
 گلېن ليگى قان اولدو
 گلېن عۋمرون اودوزدو

عابىدەلر داغىلدى
 ايشىغىمىز دا سۈندو
 وطن لہ گوۋدەمىز دە
 ھىجالارا بۇلوندو

دوزدو سىرلى وطنىم
 بىر اولدوزدو، بىر آيدى
 نىيە گۈزل دونيانىن -
 سىمگەسى اولمايىدى؟!

کیمه نه؟! آخ کیمه نه؟! آخ کیمه نه؟!
یای، قیش اوغلانلی چاغام من کیمه نه!؟

کیمه نه دوشموش آخی من (دلی قیز)
قوجایامسا اوشاغام من کیمه نه!؟

+++

حدیث "دلی قیز" "گله رم"

یازلارینی اؤزگه لری یاشادی
سرت قیشینا چاغیر منی؛ گله رم
قارانقوشون، یاد قولاغی اوخشادی
بايقوشونا چاغیر منی؛ گله رم

یاناغیندان بیر دیش، آلما درمه دیم
ساجلاریندان بیر رویالیق هورمه دیم
من کی سندن خئییر-دوعا گورمه دیم
قارغیشینا چاغیر منی، گله رم

یوللاریمی کسه بیلمز ساختا قار
گله جه یم، آنجاق گنجی-تئزی وار
مین الی نن یاغسا گویدن قیلینج لار
یاغیشینا چاغیر منی؛ گله رم

من اوغلانام، سن قاین آنا اولورسان
بو دونیانین ایشی ترس دی دوغرودان
اوغلون اوچون ائلچی گتتسه ز هر زامان
خئییر ایشینه چاغیر منی؛ گله رم

غلامرضا پور محمد

بو گنججه باشقا بیر حال ایچینده یم
بیلیمیرم یوخودو؛ رویادی؛ نه دی ؟
منیم اوتاغیمدا، الینده قلم-
بو آدم اؤزومم یوخسا اؤزگه دی؟

بیلیمیرم هارداسا گورموشم بونو
گوزونده گیزله نن قم، تانیس گلیر

گوزلرین زیتونو هر یئرده آیاقدان سالمیش،
قوی یاغیش قافیله سینده سولانیم تئلرینه.

تئلرین سئودالی کؤنل فمده قوران آیه سی دیر،
نه اولار توت الیمی میخجالانیم تئلرینه!

سن گوویون تانریچاسی بلکه ده تک تانریم سان...!
نه بیلیم، آخ نه بیلیم گل دولانیم تئلرینه.

نه گوزل واردی سو تؤکمکده دی گؤل اللرینه،
بیر شاراب رنگی اولوم بیر بویانیم تئلرینه.

تئلرین سئودالی بیر آیه دی بو قرآن دا،
یام یاشیل سؤزجوی فئم دور دارانیم تئلرینه.

س قزقلم داملالارین دالداسینا دالدالانیم،
سؤز دئمه دینمه یاوشدان جالانیم تئلرینه!

من بوتون قیزلار ایچینده دلی یم بیر "دلی قیز"
هوروک هورمکده تئلیندن یارانیم، تئلرینه...!

@@@

حدیث "دلی قیز" "کیمه نه"

قایا اولسامدا داغام من کیمه نه!؟
اؤزلویومدن قاچاغام من کیمه نه!؟

یاغیشام ایسته بیرم من جاهانا
گورشاد اولدوقدا یاغام من کیمه نه!؟

بیر شورانلیقدکی عطشان چیچه یه
آه... بو آخشام قوناغام من کیمه نه!؟

بو منم قانلی آراز قوینوندا
صمد آدلی واراغام من کیمه نه!؟

ایکی حسرتده اولان سئوگیلرین
اللرینه آراغام من کیمه نه!؟

"اوغلوم گه ل شام ائله " آنام چاغیریر
 دیسگینیب اوزومه گلیرم بیردن
 باخیرام میز اوسته: قلم .. کاغاذ .. چای
 یئنه ده حیرته بویانیرام من

بیر شعر یازیلیب کاغاذین اوسته
 چاییم بوم-بوز اولوب؛ چوخدان سویوموش
 جوهری هله یاش سطیرلر اوسته
 قلمیم اوزانیب؛ سس سیز اویوموش

کاغاذا باخدیقجا حئیرتیم آرتیر
 منیم می شعریمدی بو شعر گوره ن؟
 باشلیرام اوخویام؛ آنام چاغیریر
 آی الله! آنام دا نه دئییر گوره ن!!

بو گئجه باشقا بیر حال ایچینده یم
 بیلیمیرم یوخودو؛ رویادی؛ نه دی؟
 منیم اوتاغیمدا، الینده قلم -

بو آدام اوزومم یوخسا اوزگه دی؟؟...

"نوریه لوح"

دیالکتیک بیر گوروش ایدی
 زیر کئفلی بیر اوغلان سایغی
 گوزلریمین یاشینی آنلادیغیندا
 دیل آجدی جانسیز دالغالاری
 چالیدی چئوبردی

اوزونو دوز یاتاغینا چیرپاراق
 منی قوجاغینا آلماق
 من اوندا

او منده راحتلاشماق ایسته دیک
 چیلپاق جاسینا توخوندوم شور دانسیته سینه
 گونشی دوشلریمین اوجونا آلاراق
 آجی بیر اؤپوش بوراخدیم شور آل لیغینا
 یالادی دوزلو دیلی ایله گوؤده مین وطن دادینی
 پیچیلدادی قولاغیما قیتلیقدان

قوربتده تاپیلان شهرداش کیمی
 سس سیز باخماسی دا منه خوش گلیر

یاشیددی ائله بیل منیمله؛ آنجاق
 نیسگیل لر، اوزونه یامان ایز سالیب
 قوللارین سؤیکه ییب میزین چیگنینه
 فیکیره جوموبدو؛ خیاله دالیب

گزیر کایناتین سونسوز لوغونو
 دوغودان باشلاییر باتی دان چیخیر
 قوزئی-ی گونئی یه قاتسادا، یئنه
 داریخیر ... بیر آغری اوره بین سیخیر

گاه یاز یاناغیندان آخان چای کیمی-
 کوکره بیر، داغ داشا چیرپیر اوزونو
 گاهدا ملول-موشگول سوسور یئرینده
 بیلینمز بیر یئر تیکیر گوزونو

یازدان یایا کئچیر؛ پاییزدان قیشا
 بیر دیقه ایچنده حال با حال اولور
 بیر آن باخیشلاری جوم جولوق سئوینج
 بیر آندا گوزلری حسرتدن دولور

کلمه لر داغیلیب میزینین اوسته
 دوزور یان با یانا هامیسین بیر بیر
 سونرا بیر پوک وورور سیگارئتینه
 گوْتوروب یاواشدان توزلارین سیلیر

گئدیرم بیر فینجان چای گتیریرم
 گلیب، ایله شیرم اوز به اوزونده
 ایلاهی نه قده ر تانیس گلیر بو
 سانکی من باخیرام اونون گوزونده

ائله بیل روحومون بیر پارچاسی دی
 بیر آن دئیرم بس یکی آدامام
 دونموشام حیرتدن، سندلیم اوسته
 من "او" یام یا "او" من؟ اوزومده ماتام

آغلادی ایچیمه تالانمیش وارلیقدان
یاندیم یاخیلدیم

ائله کی یانیب یاخیلار باکیره دوداقلار
دنیزسیز ساحیل لر
و سئوداسیز اورک لر

سونرا بیر شئی چابا ووردو بطنیمده

بو یلو بیر قادین سایاق

اوریم آغزما گلله گلله

چیمدیردیم قارا یارالاری

قورتارا بیلمه یه جکسن یاخامدان

آدینی «دنیز» یاپ قیزی میزین سؤیله دی

ایلر سونرا اورینی دلن همن بو یئرلرده

ماوی گوی دلن لر قووزا یا جاقلار

گوی دلن بونوزوندا اوتوردوقدا

دفترینده قاییق قویموش

دوزلو یارالاریمیزی

آچیقلا یا جاق اوخوجولارا

تاریخ یا جاق

دنیزینی ایتیرمیش فیلامینگولارا...

اکسپرس قاتارلار چکیله جک اوریمین باشیندان

تبریزین بئلی بوکوب

اورمونون بیر چک لری آغار جاق شورانلیغیمدا

عثمان یوموروغونو شوشله یه جک تانری یا

دوز اوسطوره سینه چئوریله جک آرتما

یاسیمدا ساجینی یولاجاق

شرفخانانین گونشی

باری اورمونون من سیز گئجه لرین باغیراجاق آیا

رحمانلی اولدوزلارین آخیدیراجاق

کاظیم داشینین یالنیز لیغینا...

++++

اوخو شعریمی

سینله گۆز - گۆزه تیکیلن شعریم

یارانیب گۆزومون یاغیشلاریندان

اوخو منیم کیمی حسرت قالماسین،

میصراعلاریم دوپسون باخیشلاریندان

اوخو کلمه - دکلمه باخ سطر - سطر

او گول نفسیندن سپیلسین عطیر

گل شعر دونیاما بیر نظر یئتیر

بزه نسین گۆزونون ناخیشلاریندان

هر کلمده اوره بیمدی دؤیونور

بو گۆروشدن لذت آلیر اؤیونور

چالما کیپی ریگینی باغیریم اویولور

بیر دفعه یانمیشام چاخیشلاریندان.

بو جانیمدی یاپراق - یاپراق اوزولوب،

دویغولانیب میصراعلارا دوزولوب

هئی بودره ییب، هئی بیخیلیب آزیلیب

یورولوب حیاتین یوخوشلاریندان.

عؤمرومون سارالماس گولودور شعریم

کؤنلومون گوهری، لعلی دیر شعریم،

دیندیر "قایتماز" ین دیلیدیر شعریم،

محبت دیله بیر باخیشلاریندان.

حسین اتابک "قایتماز"

یانمیشام

یئرلی یم غریبم حله بیلمیرم

گونلریم سوورولوب یئله یانمیشام

ائتحتیاج اؤنونده یابانجیلارا،

سیغینیب قول اولان ائله یانمیشام.

حایات یوللاریم تیکان قالانیب

عؤمروم - گونوم درده، غمه جالانیب،

موفته سینه هئیم - گوجوم تالانیب،

بوش یئر بوکولن بئله یانمیشام.

یاشییش آردینجا دوشوب سورونوب،

سئوینج آختارارکن غمه بورونوب،

منیم تک اودلانان هاردا گؤرونوب،

گؤزلریمدن آخان سئله یانمیشام.

علی طلبی

aliTalebi (kövräk äli)

"یول چکیر"

سنی گۆزله مک دن اوسانمیر بیر آن
دئدین گله جه یم ، گۆزوم یول چکیر
زامانا سیغمایان واختا سیغمایان
صوحتیم یول چکیر ، سۆزوم یول چکیر

هیجرانین یئییب دیر قلبیمین ایچین
سن گلسن چاتاجاق آبریلیق کؤچون
سنین له بیر روممان یاشماق اوچون
حسرتیم یول چکیر ، دۆزوم یول چکیر

سئوگیمیزی اوره ک لره سوزمه یه
بیرلشدیریب بیر ماهنی یا دوزمه یه
آل آله یاپیشیب داغلار گزمه یه
آیاغیم یول چکیر ، ایزیم یول چکیر

گۆزومده گونش سن گۆزومده آی سان
حیات دا منیم چون آن شیرین پای سان
منسیز کئچن گونو قایدیب سای سان
بیلرسن دوخسانیم ، یوزوم یول چکیر

سئوگیمیزی گونش کیمی ساچماغا
قانادلانیب خوشبختلی یه اوچماغا
عشقیمزدن شیرین داستان آچماغا
سینه م اوسته کؤورک سازیم یول چکیر

علی طالبی قایاباشی پاییز ۹۹

گونوم آیدینلیغا چیخماز
سنه گون آیدین دئمه سم
حیاتیم اوزومه باخماز
سنه گون آیدین دئمه سم
سئوینج یئرین کدر آلاز
اولماز اویونلارا سالار

"قاییتماز" وفالی ائل ایتیرمیشم
صفالی، صفالی چؤل ایتیرمیشم،
قورقود امانتی دیل ایتیرمیشم
اریمیشم گیله گیله یانمیشام

خزر سلیمانلی

یوخومو گۆزومدن اوغورلایان قیز
آغ گوننه چیخدیمی قارا گۆزلرین؟
ائله آغلادیم کی آرخانجا سنین
یویولدو یوللاردان ایاق ایزلرین...

داها توکنمیشم داها بیتیمیشم
سنین نه خبرین راحت یاتیرسان
من سنه حاققیمی حلال ائتمیشم
سن نییه یوخوما حارام قاتیرسان

قاییتماز او گونلر بیلیرم ایندی
قویاردین باشینی سینه مه هردن
گئجه نی ایکییه بؤلورم ایندی
اویانیندا سن یات بویانیندا من

نه دئسن حاقلیسان، منم گوناھکار
اوزونه باخماغا اوتانیرام من
نییه آند ایچیرسن، نه احتیاج وار
سن یالان دئسن ده اینانیرام من

دئمه کی خوشبخت اول چات آرزو_ کاما
چیغین گنج لییمین سؤنن دمی دیر
بو سان کی گۆزو کور اولان آداما،
"گۆزون آیدین اولسون" دئمک کیمیدیر

داها اؤز سسپیمده منه یاد اولوب
هارداسا آغلایان کۆرپه سسی تک
منیم گۆزلریمده حسرت ایز سالیب
کۆرپه لر ائوینین پنجره سی تک

تانیشلارا جانى يانماز
 اۆزگه لرین آدام سانماز
 قۇرخار دردی دیزه چیخا

اۇد قالایار هر اۇیۇندا
 یانار اۇزو آلوندا
 اومار خودۇ كالوندا
 یئر دیبندن کوزه چیخا

تانری بی بیلیم هارادا؟
 گله بیزی آز اۇینادا
 گرچکلری اۇ یارادا
 یالانلاری سیزه چیخا

درمان اۇلان یارالارین،
 چوخ ساندیغین پارالارین،
 بو گون اولماسا دا یارین؛
 قورخ چوخلارین آزا چیخا.

+++

زمانین پاتلاماسین دنیا اۇنۇتدۇرسا بیله،
 اۇد آلتۇ آلدیغی یانلار، هله ده خاطریمدا.
 قۇجامان دردیمی دئشدیکچه آغیر ثانیه لر'
 دۇرۇ دۇز اوسته یایانلار، هله ده خاطریمدا..!
 یاشیم آرتمیشتا دا حسرتلی، اۇ وار بئینیمده،
 خیالی کرپیجه اۇقشاردی دۇوار بئینیمده،
 یادئما گلدی کی! چۇگموشدو آوار بئینیمده...
 دئرنقا ایله داش اۇیانلار هله ده خاطریمدا.

ساجلاری قاپقارا؛ اولدۇقچا گۇزو پارلاقدی،
 آیاغی گلمگی هیچ بیلمدی، چۇق قۇر خاقدی،
 آماجی، بلکه شجاعت دیشینا چیخماقدی،
 هر ندن قۇرقدۇغۇ آنلار هله ده خاطریمدا.

آجی گرچک گیبی، سۇزلر سینیرین آشماقدا،
 کاغد اوستونده، موزیک نۇتلارینی قۇشماقدا،
 سانکی گۇیچک اوزونه کیرلی لچک یاشماقدا،

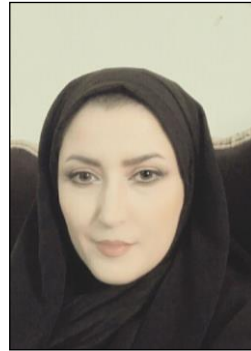
اوره بییم آغریلی قالار
 سنه گون آیدین دئمه سم

آغزیم گۇزومدن سو ایچر
 سنسیزلیک باغریمی بیچر
 "گونوم آخ وای ایله کئچر"
 سنه گون آیدین دئمه سم

سانما بوزام، سانما قارام
 نفس وارکن سنله وارام
 شا غیر عۇمرو یاشامارام
 سنه گون آیدین دئمه سم

دا یانار چیریبنماز اوره ک
 گۇز یاشینی تۇکر دیلک
 هر بیر آنیم کئچر کۇورک
 سنه گون آیدین دئمه سم

اگرم حاجی

بو دنیانین نهیی دوز کی
 سن دئدیگین دوزه چیخا
 نه ره کیمی چالخالاهی
 تا کره سی اوزه چیخا

دنیانین قان سۇرانی چۇخ
 حیله توزاق قورانی چۇخ
 کولگی چۇخ، بۇرانی چۇخ
 هاچان بو قیش یازا چیخا؟

بیر چۇخونون آدی کیشی
 آدام از مک کیچیک ایشی
 کئشکه بیتمه میش، یئریشی..!
 بۇ دنیادان سوزه، چیخا

بیر چۇخودا وار اۇتانماز

«سسسیز» سئوه رم ، اینسان اولان هر کسی هر آن
ایسترکی نوکر یاکی چوبان ، بگ یا خان اولسون.

یازار : اکبر رضایی (سسسیز) (اردشیراوغلو) قارداش

قارداشلیق اولان حالدا ، بو دنیا بیزه بال دیر
دونیاداکی درد ، غصه و غمده ، بیزه حال دیر

کیمسه اؤزونو درده بوراخماز ، یاری اولسا
قارداشلیق اولان حال ، گؤزلین اوزده کی خال دیر

مینلر بیل اگر ، گئتسه ده عالمده حیاتیتم
قارداش قاباغیندا اوجا قامت ، اونا دال دیر

بیر پندی هم ائللریمیز ، هم بابالاردان
قارداش آرا آیریلما ، گوناهدیر و ماحال دیر

بیلسین گوجونو ، قارداش اولانلار بو زاماندا
قارداشلیق اولان یئرده ، اورک سانکی هیلال دیر

مندن سیزه اولسون بو نصیحت کی ، بو دنیا
قالماز کیمه کی ، قارداش آرا اهل مقال دیر

جان ایسته یه سن ، یوخ دئمه یه ائتمز ایجازه
قارداش سنه جان دیر ، سنه هر دمده ووصال دیر

"سسسیز" جه سئوین ، جان ایله قارداشلی حیاتی
قارداش سیزه هر آندا چیخان ، مهریلی فال دیر

صیاد زیادپور

یاد ساناراق من هر کیمی
گؤزله بیرم سن گله سن
ایری قویارام بؤر کومو
گلنده ده شن گله سن

سنسیز یاشانان عؤمروده ، آسوده لیک اولماز
قان یاش نه قدر ، آخسادا آخسین روان اولسون

من هر گؤزه لین ، گؤزلرینه اویمارام هئج آن
جانیم وئره رم ، سئوگیمی بیر کز قانان اولسون

جنت دن اگر ، مئهریله دعوت یا پا ربیم
گئتسم من ، او جنت منه خوش یوخ ، یامان اولسون

سنسیزلیگه دؤزمز اوره بیم ، جنت ایچینده
آند ایچمه گه گلمز ، منه شاهد قرآن اولسون

سنسیز یوخ اولوب ، لاله و ریجان بو جاهاندا
باش گئتمیش الیمدن ، بو کؤنوله وئران اولسون

چرخین جانی یانسین ، پاییمی تک جنون ائتدی
یانمیش جیگریمدن ، قوی آلوولار یانان اولسون

هر باده کی سنسیز ایچیرم ، زهر ایلاندر
گؤزلردن آخان یاشلاریم ، آخسیندا قان اولسون

داش باغریلی اولدون ، منه رحم ائبله مه دین سن
اؤلدوم گؤزه لیم ، قال یاشا قدین کامان اولسون

کاش کی تانیایدین سنی سن ، من کیمی بیر آن
یوزدن بیرینی بیلسن اگر سن ، گومان اولسون

خورشیدیه من ، ال اله وئردیم سن ایتندن
یاندم کوله دؤندوم ، بونا شاهید زامان اولسون

ممکن دن آشیب کئچدی ، سنین سئوگی مرامین
عشقینده یانان جانیم ، کیمدن آمان اولسون !!!

آردیمجا یانار کؤنلون ، آخار گؤزده کی قان یاش
قبرین داشی قانماز کیمی ، مین بیل باخان اولسون

ساغلیقدکی عشقیله محبت دی ، او جنت
من سؤیله بیرم سئوگییه هر آن ، ایمان اولسون

دۇنمە سىز اۇزگە دۇلە
«ایمان» دا گلمز اونددا
حاققیزی حاقسیز بۇلە
اىلدە بئجرده كۇلە

اماموئردى سامانى "ایمان"

عشایر

اىل ایچره فخر ایرانیدیر عشایر
همیشه شیر میئدانیدیر عشایر

کسه ن دوشمن قاباغین مرزدره
یوروشده دالغاطوفانیدیر عشایر

ایگیدلر جیبهه سینده باش اوجالدان
ایاق باش شأنه شایانیدیر عشایر

آدی پارلاقدی تاریخ صفحه سینده
وطن نظمینه میزاندیدیر عشایر

گنجه گوندوز چتین ایشلرده عۇمرون
سوره ن قئیرتلی اینسانیدیر عشایر

کۇچرگی داییم ایران توپراغیندا
باخان ایراندا هر یانیدیر عشایر

اونا خاطر کۇنوللرده بیئر آلمیش
اوره کلرده جوشان قانیدیر عشایر

قوناق بسلر سئوینج اولموش قوناق لا
قوناق آرزیندا هر آندیر عشایر

عزیزلنمیش عزیزلر منظرینده
ذخاییردان دولوکانیدیر عشایر

اولان منظور خالیق درگاهیندا
حقیقت صاحب ایمانیدیر عشایر

بیر یانیق سئویش قووشور.
دوداق لاریمدا سۇزلرین،
دادین، دوزون،
من دادیرام، تامسینیرام
سۇزلر آنام دادین وئیریر
لای - لای لار دادین وئیریر

اماموئردى سامانى (ایمان)

...اوشاقلار...

۱۶مهر اوشاقلار گونونه گوره

اوشاقلار آی اوشاقلار
آی گونونه تاي اوشاقلار
دنیزلری لاخلادان
دالغالی چای اوشاقلار

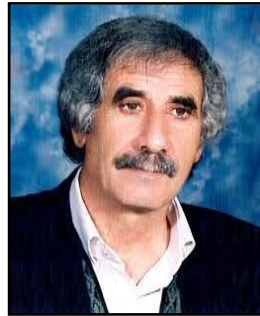
اوینائیب یاتین دورون
علم ایله جهلی یورون
بیلمه دینیز سۇزلری
بیلیجی لردن سورون

سوروشماغین عئیبی یوخ
بیلمه مه بین قئیدی چوخ
علم ایله یورقون کۇنول
دینجه لیبن اولار شوخ

گلە جک آنلیرسیزی
گئتمه یه یانلیر بیزی
بیزدن سیزه اویودلر
علم ایله یانلین ایزی

اوجورده آدلانارسیز
گئتدیکجه دادلانار سیز
یول سالیبان گویلره
عرشه قانادلانارسیز

جهلی آتارسیز چۇله

دو نیا تور کلرینین تاریخینی بیلک

DÜNYA TÜRKLERİNİN TARİXİNİ BİLƏK

جنگ با دیگر حکومت‌های محلی دکن شد. او حاکمی شجاع بود و به اتحاد و انسجام سلسله قطب شاهی کمک کرد.

۱. پس از جمشید، برادرانش سبحان قلی و ابراهیم قلی قطب‌شاه به ترتیب به سلطنت رسیدند. ابراهیم قلی، جوان‌ترین فرزند سلطان قلی مؤسس این سلسله بود که به علت مخالفت با حکومت کوتاه برادرش جمشید قلی، مدت هفت سال در دربار مهاراجه «ویجایانگر» سکونت داشت. پس از آن او حدود سی سال از ۹۵۷ - ۹۸۸ هـ ق بر دکن حکومت کرد و از محدود مسلمانان ایرانی تباری بود که زبان زبان تلگو (زبان محلی ایالت آندراپرادش) را آموخت و سایر مسلمانان و اطرافیان خود را به این کار تشویق کرد و بدین ترتیب موفق شد ضمن ارتباط نزدیک‌تر با مردم محلی محبوبیت بیشتری پیدا کند. وی از امیران با تدبیر و با لیاقت سلسله قطب‌شاهی به‌شمار می‌رود که از کارهای عمده او بازسازی و نوسازی قلعه گلکنده بود که در آن مدارس و مساجد بیشتری تأسیس کرد. از مهم‌ترین تحولات دوران وی انقراض امپراتوری هندوی رام راج بود که از اتحاد دولت‌های مسلمان دکن شکست خورد.

در ابتدا ابراهیم قطب‌شاه از شرکت گسترده در درگیری‌ها و پیمان‌های نظامی که بین حکام محلی دکن روی می‌داد، خودداری کرد و وقت خود را صرف تأمین امنیت داخلی و اصلاح دستگاه‌دیوانی نمود از این رو در سال‌های آغازین حکومت او تا حدی برخوردهای نظامی قطب شاهیان با همسایگان‌شان متوقف شد. اما پس از مدتی او در اتحادی که حکومت‌های مسلمان منطقه علیه حکومت هندوی رام راج برقرار کرده بودند شرکت کرد. از مهم‌ترین تحولات دوران وی انقراض امپراتوری هندوی رام راج بود که از اتحاد دولت‌های مسلمان دکن شکست خورد.

ابراهیم قطب‌شاه، مدیری توانا بود که در دوره حکومت پدرش فنون کشورداری را آموخته و در اقامت طولانی

سلسله بهمنی‌ها که یکی از مهم‌ترین سلسله‌های حاکم در دکن بود در اوایل سده دهم هجری قمری منقرض شد اما پیش از آن سلسله «قطب شاهیان» از درون این سلسله شکل گرفت. مؤسس این سلسله سلطان قلی قطب‌شاه همدانی بود که از همدان ایران و از ترک‌های بهارلو و از اعیان قرايوسف و اسکندر، از پادشاهان قراقویونلو به شمار می‌رفت. او از نوادگان میرزا جهانشاه قراقویونلو و نوادگان دختری علی شکر بیگ بود.

سلطان قلی همراه عمویش «الله قلی» به دکن مهاجرت کرد و از سرداران بزرگ محمد شاه سوم بهمنی یا محمد شاه لشکری شد و در سال ۸۴۲ شمسی موفق به سرکوب شورش منطقه تلنگانا در دکن گردید و به دنبال آن پس از چندی، در سال ۸۹۷ شمسی همزمان با پادشاهی شاه اسماعیل اول صفوی، با لقب «قطب‌الملکی» استقلال خود را در گلکنده اعلام و سلسله قطب‌شاهیان را تأسیس کرد. او گلکنده را مرکز حکومت خود قرار داد و در آن مساجد و قصرها و باغ‌های با شکوهی بنا کرد.

پس از آنکه خبر رسید که شاه اسماعیل صفوی بر تخت سلطنت ایران نشسته‌است سلطان قلی قطب‌شاه که او را مرشدزاده خود می‌دانست در خطبه‌های نماز نام مرشد خود را مقدم بر اسم خود گردانید و نام «خلفای سه‌گانه» را به تدریج از خطبه حذف کرد.

جمشید قلی، پسر سلطان قلی مدت کوتاهی حکومت کرد. هفت سال حکومت کوتاه او بیشتر صرف امور نظامی و

علی» و «قاضی مصطفی» و «مهدی قلی» به دربار شاه عباس صفوی گسیل شدند و مکاتباتی میان شاهان صفوی و امرای دکن صورت گرفت.

سلطان محمد قطب‌شاه، نوه ابراهیم قلی ششمین فرمانروای دکن از سلسله قطب‌شاهی است که تحت تعالیم و تربیت میرمومن استرآبادی رشد کرد و بزرگ شد و از امیران بسیار مؤمن و دیندار این خاندان محسوب می‌شود. او «مکه مسجد»، بزرگترین مسجد جنوب هند را در سال ۹۹۶ شمسی در حیدرآباد بنا نمود. وی از نسخه‌شناسان خیره کتاب‌های خطی به شمار می‌رفت. وی در دوران حکومت ۱۴ ساله خود اهتمام فوق‌العاده‌ای در ترویج مذهب تشیع و زبان فارسی به عمل آورد. در دوران وی چند سفیر از جمله «حسین بیک قباچانی» و «قاسم بیک» از سوی شاه عباس به حیدرآباد آمدند و پیام‌های وی را تسلیم نمودند.

همچنین سلطان محمد قطب‌شاه ششمین سلطان سلسله قطب‌شاهیان نیز «محمد ابن خاتون عادلیه» را که اصالتاً ایرانی بود و بعداً به مقام صدارت قطب‌شاه رسید، به دربار شاه عباس در ایران روانه کرد.

۴. عبدالله قطب‌شاه پسر محمد قطب‌شاه هفتمین سلطان این سلسله در ۱۲ سالگی به سلطنت رسید و بیشترین دوره حکومت را در سلسله قطب‌شاهی داشت. دوره ۴۶ ساله حکومت او از نظر آسایش و رفاه مردم شهرت دارد و در این دوره قلمرو قطب‌شاهیان وسعت بیشتری یافت. اما در سال‌های ۱۰۱۵ تا ۱۰۳۵ شمسی قلعه گلکنده تحت فشار شدید قشون امپراتوری گورکانی هند در دهلی قرار گرفت و خسارات بسیاری به بار آمد و از این زمان است که سلسله قطب‌شاهیان به علت درگیری با دربار دهلی رو به افول گذاشت. به‌ویژه آنکه عبدالله قطب‌شاه تحت فشار شاه‌جهان، پادشاه گورکانی هند مجبور شد تا نام ائمه و نیز نام پادشاه ایران را از خطبه‌های نماز جمعه حیدرآباد حذف کند. با این حال روابط عبدالله قطب شاه با دربار ایران همچنان بسیار صمیمانه بود و مبادله سفیر بین دو کشور ادامه یافت. از جمله «محمد قلی بیک» و «خیرات خان» و «حکیم‌الملک» از طرف وی به حضور شاه صفی رسیده و متقابلاً «امام‌قلی بیک» از سوی پادشاه صفوی عازم دربار دکن شد. عبدالله در نامه‌ای به شاه عباس دوم صفوی ضمن تشریح چگونگی مقاومت در برابر اورنگ

خود در ویجانگر تجربیات فراوانی اندوخته بود. او در تثبیت حکومت قطب‌شاهیان نقشی اساسی داشت تا جایی که می‌توان گفت اگرچه سلطان قلی سلطنت قطب‌شاهیان را در گلکنده بنیان نهاد، اما این ابراهیم بود که بنیادهای این پادشاهی را به‌رغم آشفتگی‌ها و ناآرامی‌های سیاسی موجود در دکن استوار ساخت.

۲. معروف‌ترین فرمانروای این سلسله محمد قلی قطب‌شاه پنجمین سلطان این سلسله بود که به مدت ۳۲ سال حکومت کرد و زمان حکمرانی او اوج بالندگی سلسله قطب‌شاهیان به شمار می‌رود. از مهم‌ترین اقدامات وی بنای شهر فعلی حیدرآباد در آغاز هزاره دوم هجری در نزدیکی قلعه گلکنده بود که اکنون پنجمین شهر مهم و بزرگ هند است. وی در دوران حکومت خود به ترویج زبان فارسی در منطقه دکن اهتمام ورزید و خود به زبان تلگو و فارسی شعر می‌سرود. به‌طوری که او را مؤسس ادبیات دکنی نامیده‌اند. از شخصیت‌های معروف دربار وی میر محمد مؤمن استرآبادی است که خواهرزاده میر فخرالدین سماکی، فاضل خوش قریحه و مربی و معلم شاهزاده سلطان حیدر میرزا، فرزند شاه تهماسب صفوی بود. میر محمد مؤمن استرآبادی بیش از جنگ و توسعه‌طلبی به فکر توسعه نظام اداری و تقویت امور فرهنگی بود.

پس از جنگ خونینی که بین عادل‌شاهیان و محمد قلی قطب شاه و با پیشوایی میر محمد مؤمن استرآبادی صورت گرفت و همچنین به علت خستگی دو حکومت از جنگ‌های دائمی، خصومت و دشمنی بین قطب‌شاهیان و عادل‌شاهیان تا مدتی برطرف شد. ابراهیم عادل شاه (۹۸۷ - ۱۰۳۵ هـ ق) در سال ۹۹۵ هـ ق «خواجه علی سبزواری» را به همراه جمعی از اعیان و بزرگان دربار خود برای خواستگاری خواهر محمد قلی به گلکنده فرستاد.

این ازدواج، روابط دوستانه بین دو حکومت را تقویت کرد، به طوری که پس از آن، روابط بین این دو حکومت محلی دکن تا پایان حکومت این دو حاکم، دوستانه و صلح‌آمیز بود.

۳. در زمان حکمرانی محمد قلی، روابط سیاسی میان دکن و ایران بسیار نزدیک بود و سفیرانی همچون «اسد بیک کرک یراق تبریزی» و «اغرلو سلطان» از دربار صفوی به حضور وی رسیدند و از جانب دکن نیز «حاجی قنبر

دهلی)، و میرجاندار درگاه کمک خواست. جلال‌الدین به دهلی رفت و لقب خان گرفت و عارض ممالک وی شد، اقطاع بَرَن نیز به او رسید. چون معزالدین کیقباد بیمار و فلج بود، جلال‌الدین و امرای خلجی در قدرت شریک شدند

بر اثر بیماری سلطان، بر سر جانشینی میان امرا اختلاف افتاد. امرای تورک بلبنی، کیومرث، طفل خردسال معزالدین کیقباد ملقب به شمس‌الدین، را به پادشاهی برگزیدند. امرای خلجی نیز به سرکردگی جلال‌الدین فیروز در پی کسب قدرت بودند و کیومرث را عزل کردند. با وجود مخالفت مردم دهلی، امرا و بزرگان دهلی با جلال‌الدین فیروز بیعت کردند. با دسیسه جلال‌الدین فیروز، معزالدین کیقباد به قتل رسید و سلطان جلال‌الدین سلطنت دهلی را در هفتاد سالگی به دست گرفت و در قصر معزی بر تخت نشست. پس از آن، کیومرث را نیز از میان برداشت و به ملک جهجو/چهجو/مهجور کشلیخان، برادرزاده غیاث‌الدین بَلَبَن، اقطاع کَرَا/کره (منطقه‌ای در جنوب دهلی) را بخشید. از این هنگام، سلطنت دهلی از تورکان به خلجیان منتقل شد. تاریخ جلوس جلال‌الدین فیروز خلجی را سوم جمادی‌الآخره ۶۸۹ نوشته‌اند.

۱. سلطان جلال‌الدین فیروزشاه سلطنت خود را با مدارا آغاز کرد و چتر سرخ سلطنت را که نشانه خشم و غضب بود کنار نهاد و چتر سفید برگرفت. او، به علت بی‌اعتمادی به مردم دهلی، در کوشکِ نوشهر (کیلوکهری) بر تخت نشست و کارهای کشوری را به خویشان خود اعیان دهلی که سالیان طولانی تحت لوای حکومت تورکان بودند، از خدمت به خلجیان اکراه داشتند، اما پس از مشاهده روشهای کریمانه او با وی بیعت کردند و سلطان جشن شاهی برگزار کرد.

در سال دوم سلطنت فیروزشاه، ملک جهجو با حمایت امیرعلی حاتم‌خان میرجاندار (میرجامدار)، حاکم اَوْدَه، خود را سلطان خواند و لقب مغیث‌الدین را انتخاب کرد و خطبه و سکه به نام خود کرد. امرای بلبنی و زمینداران و راجاهای آن ناحیه با او هم‌نوا شدند و با لشکری به سوی دهلی حرکت کردند. جلال‌الدین فیروزشاه، همراه پسر خود ارکلیخان به مقابله رفتند. ملک جهجو در جنگ شکست خورد و دستگیر شد، اما فیروزشاه ملک جهجو و امرای بلبنی را تکریم کرد و به مُلتان فرستاد.

فیروز شاه تغلق

تورکان «تغلق شاهیان» هندوستان

۷۲۰ تا ۸۱۵ هجری قمری نزدیک به یک صده
بر بخش بزرگی از شبه قاره هند حکم راندند
شکست دادن مغولان

زیب، فرزند شاه‌جهان از وی یاری خواست و در این نامه بذل هر گونه عنایتی از سوی ایران را «احیای سنت اجدادی و تداوم آثار حضرات ائمه هدی» خوانده‌است. تاورنیه که در ۱۶۴۵ میلادی یعنی در اواخر حکومت قطب‌شاهیان از قلمروی تحت حکومت آنان دیدار کرد، کارگرانی که در صنعت استخراج و بازسازی سنگ‌های گرانبها در نزدیکی گلکنده مشغول به کار بودند را بالغ بر شصت هزار نفر ذکر می‌کند. الماس کوه نور که اینک بر تارک تاج سلطنتی انگلیس می‌درخشد در سال ۱۶۵۶ م از همین ناحیه به دست آمد.

توضیحات مربوطه از ویکپی‌دیا در مورد قطب شاهیان است و تورک بیلگی تصرفی در مطلب ندارد و تنها برای شناخت اولیه شما که بدانید هندوستان از قدیم و قبل از همین حکومتها نیز جایگاه حکومتهای تورکان بوده قراخان مربوط به ۲۰۰۰ سال پیش نیز یکی از حاکمان هندوستان در منابع آمده است.

خلجی

خلجیان، از سلاطین مسلمان دهلی بودند که نسب این سلاطین به تورکان خلج می‌رسد. خلجیان در مالوه و بنگال نیز حکومت کردند (بنگال؛ مالوه). مؤسس سلسله خلجیان دهلی جلال‌الدین فیروزشاه بود که در ۶۸۹ به قدرت رسید. این سلسله در ۷۲۰ با کشته شدن خسروخان بر افتاد.

جلال‌الدین فیروزشاه. معزالدین کیقباد، آخرین سلطان ترک بَلَبَنی (حک: ۶۸۶-۶۸۹)، در اواخر حکومت خود از ملک جلال‌الدین فیروز خلجی، نایب شهر سمانه (نزدیک

رساندند و ملکه جهان و اهل حرم سلطان جلال‌الدین و پسرانش را در دهلی حبس کردند.

۳. ۶۹۶، داوودخان (حاکم مغولی ماوراءالنهر) برای تصرف پنجاب، ملتان و سند، سپاهی از مغولان را روانه هند کرد. سلطان علاءالدین نیز سپاهی به مقابله آن‌ها فرستاد و مغولان در لاهور شکست خوردند.

علاءالدین در سال دوم جلوسش نصرت‌خان را به وزارت تعیین کرد و او تمام اموالی را که علاءالدین در آغاز قدرت یافتن خود به امرای جلالی بخشیده بود، پس گرفت. از این پس، لشکرکشی‌های علاءالدین برای کسب ثروت بیش‌تر شد. او در اوایل ۶۹۷ ولایت گجرات را غارت و تصرف کرد. پس از غارت گجرات، گروهی از سپاهیان، از جمله مغولان نو مسلمان زیاده‌طلبی کردند. آنان ملک اعزالدین حاجب الغ‌خان و برادر نصرت‌خان) را کشتند. الغ‌خان و نصرت‌خان جان سالم به‌در بردند. پس از بازگشت آن دو به دهلی، سلطان علاءالدین دستور داد تا خانواده‌های سربازان شورش را سیاست کنند. حتی کودکان شیرخواره را کشتند و همسران آن‌ها را بین هندوها تقسیم کردند.

در آخر همین سال، مغولان بار دیگر به سرکردگی قتلغ خواجه از ماوراءالنهر به دهلی حمله و آن‌جا را محاصره کردند، اما حمله آنان نیز دفع شد. در این جنگ، ظفرخان کشته شد و سلطان علاءالدین که از قدرت او در بیم بود، خشنود گردید و جشن‌ها آراست.

طولونیان

سلسله ای از تورکان مسلمان شده که نزدیک به ۱۲۰۰ سال پیش بر مصر شام و فلسطین حکومت کردند

فیروزشاه توطئه امرای خلجی برضد خود را با مدارا از سرگذرانند، اما شورش درویشی به نام سیدموله، از مریدان شیخ فریدالدین گنج شکر، را در ۶۹۰ با قتل سیدموله به پایان رساند.

در ۶۹۱، سپاهیان مغول به هند لشکر کشیدند و در بررام با سپاه خلجیان روبه‌رو شدند. فیروزشاه سپاه مغول را شکست داد، اما سرانجام صلح کردند. سلطان جلال‌الدین همسر خود، ملکه جهان، را واسطه کرد تا از علما بخواهد در خطبه او را مجاهد فی سبیل‌الله خطاب کنند.

در ۶۹۲، سلطان جلال‌الدین به قلعه مندور و جهابین لشکر کشید و آن نواحی را غارت کرد. علاءالدین (داماد و برادرزاده سلطان) حاکم کرا به بهلیسان حمله و آن‌جا را فتح کرد. او غنایم بسیار این فتح را به سلطان جلال‌الدین هدیه داد و وی نیز اقطاع اوده را به قلمرو علاءالدین افزود.

۲. علاءالدین که در پی افزایش قدرت خود بود، به لشکرکشی‌هایش ادامه داد. در ۶۹۳، منطقه دیوگری/دیوگیر (نام بعدی آن؛ دولت‌آباد) را فتح کرد و غنایم بسیاری به دست آورد. هنگامی که قدرت و ثروتش افزایش یافت، در پی استقلال برآمد. او با حيله و کمک برادرش، الماس‌بیگ، که او نیز داماد سلطان بود، جلال‌الدین را به شهر مانکپور، در کنار گنگ کشانید و در ۱۷ رمضان ۶۹۵ وی را به قتل رساند.

هم‌زمان، ملکه جهان فرزند خردسال خود، رکن‌الدین ابراهیم، را به جای ارکلیخان که در ملتان بود، بر تخت سلطنت دهلی نشانید. علاءالدین به سوی دهلی حرکت کرد و امرا و بزرگان دهلی به وی پیوستند. ملکه جهان و رکن‌الدین ابراهیم همراه تنی چند از درباریان و حرم جلال‌الدین فیروزشاه به ملتان نزد ارکلیخان رفتند و علاءالدین در ۶۹۵ بر تخت سلطنت نشست.

علاءالدین محمدشاه خلجی، ملقب به سکندرثانی. او به امرا و نزدیکان خود القاب، مراتب عالی و مال فراوان بخشید و مقامات کشوری و لشکری را میان درباریان تقسیم و حاکمان ایالات را تعیین کرد.

در محرم ۶۹۶، وی سپاهی روانه ملتان کرد. پس از دو ماه محاصره، ارکلیخان و رکن‌الدین ابراهیم و مردم شهر تسلیم شدند. در راه بازگشت، به فرمان سلطان چشمان ارکلیخان و رکن‌الدین ابراهیم را میل کشیدند و آنان را در قلعه هانسی محبوس کردند. پسران ارکلیخان را به قتل

بخشنده، شجاع و متواضع دانسته‌اند که از ضعیفان و بینوایان حمایت می‌کرد و بر دشمنان سخت گیر و خونریز بود. او همچنین به آبادانی و احداث مراکز عام المنفعه در قلمرو حکومت خود اهتمام بسیار داشت. مشهورترین اثر او بیمارستانی است که در مصر احداث نمود.

دودمان بحری یا ممالیک بحری سلسله ای مملوکان با ریشه تورک بود که از ۱۲۵۰ تا ۱۳۸۲ میلادی بر مصر سلطنت کردند. سرانجام آنها هنگامی رخ داد که توسط گروه دیگری از مملوکان به نام ممالیک برجی نابود شدند. نام آنان به معنی دریاست که نشان دهنده خاستگاه آنان است که مربوط به جزیره الروضه در رود نیل و قلعه الروضه در همین جزیره بود که توسط پادشاه ایوبی، سلطان صالح ایوب بنا گردید.

ممالیک بحری غالباً تورک و از قبایل قبچاق جنوب روسیه بودند که با مغولان اختلاط پیدا کرده بودند. ممالیک بحری در دوران حکومت خود دو افتخار به دست آوردند. آنان در روزگار فروپاشی دستگاه خلافت عباسی، در مقابل دو خطر خارجی از شرق و غرب ایستادند و در عین آنکه خود مصری نبودند، از مصر و شام در مقابل حملات صلیبیان و مغولان محافظت کردند. نبرد عین جالوت که با پیروزی ممالیک بحری بر سپاهیان مغول همراه بود و راه مغولان به سوی نواحی غربی دنیای خلافت اسلامی را سد کرد.

منبع: فرهنگ ممالیک بحری. در: پیشینه. پایگاه عبرت پژوهی تاریخی. ژوئن ۲۰۱۵.

ایوبیان حاکمان مصر و شام، اثرگذار بر حرمین شریفین بودند.

سلاطین تورکان طولون عبارت بودند از:

أحمد بن طولون

- ۸۸۴....

۸۸۴-۸۶۸

أبو الجیش خمارویة بن أحمد

- ۸۹۶....

۸۹۶-۸۸۴

أبو العساکر جیش بن خمارویة بن أحمد

بن طولون

- ۸۹۶....

۸۹۶-۸۹۶

هارون بن خمارویة بن أحمد

- ۹۰۴....

۹۰۴-۸۹۶

أبو المناقب شیبان أحمد بن طولون

.....-.....

دولت طولونیان (۲۹۲-۲۵۴ق) از جمله دولت هایی بود که در دوران ضعف و تجزیه خلافت عباسی در سرزمین مصر پا گرفت. از آنجا که هر دولتی برای اداره قلمرو خویش نیازمند نظام دیوانی کارآمدی است، امرای طولونی، به ویژه احمد و خمارویه، نیز علاوه بر حفظ دیوان ها و سازمان های موجود که به تدریج از آغاز ورود اسلام در مصر شکل گرفته بود، اقدام به تأسیس دیوان ها و سازمان های جدیدی کردند.

تولد "ابن طولون" فرمانروای مصر و شام (۲۲۰ ق)

احمد بن طولون مؤسس سلسله ی طولونیان و فرمانروای مصر و شام بود. طولونیان، نخستین سلسله از سلاطین مصر بودند و شام را نیز به قلمرو حکومت خود افزودند. نسب طولونیان به غلامی به نام طولون می‌رسد که حاکم بخارا، او را به همراه هدایایی برای مامون، خلیفه ی عباسی فرستاده بود. احمد بن طولون، سلسله ی طولونیان را بنیان نهاد که طی سال های ۲۵۴ تا ۲۹۲ ق در مصر و شام حکومت کردند. ابن طولون را حافظ قرآن و مردی

۱. تورانشاه، شمس‌الدوله فخرالدین تورانشاه ب ایوب بن شادی (د ۵۷۶ ق/۱۱۸۰م)، ملقب به الملک المعظم، برادر بزرگ‌تر صلاح‌الدین ایوبی، فاتح یمن و پایه‌گذار دولت ایوبیان در آن منطقه. از جزئیات زندگی وی پیش از استیلا بر یمن همین اندازه می‌دانیم که مانند عمو و برادرش نخست در خدمت نورالدین زنگی (د ۵۶۹ ق) و از سرداران او بود و به دستور وی در ۵۵۶ ق/۱۱۶۱م و به کمک برادر صلاح‌الدین به مصر رفت (ابن خلکان، ۱۵۶/۷؛ ابن تغری بردی، ۳۵۳/۵)

صلاح‌الدین ایوبی که در این زمان به وزارت مصر نشسته بود و به تدریج قدرت را از خلیفه فاطمی سلب می‌کرد (مثلاً نک: ابن اثیر، ۳۴۴/۱۱؛ مقریزی، انعاظ...، ۳۱۰/۳)، پس از اطلاع از هم‌داستانی فرمانده غلامان نظامی خلافت با شاه صلیبی بیت‌المقدس و دعوت او به فتح مصر، فرمانده مذکور را به قتل آورد (ابن اثیر، ۳۴۶/۱۱؛ ابن خلدون، ۳۳۲/۵؛ مقریزی، همان، ۳۱۱/۳-۳۱۲)

۲. این حادثه باعث طغیان ۵ هزار تن از غلامان سیاه وفادار به خلافت و یورش آنان به قصر صلاح‌الدین شد. تورانشاه به مقابله رفت. عاضد فاطمی که نخست به حمایت غلامان برخاسته بود، بر اثر تهدید تورانشاه، با سرکوب آنها موافقت کرد (ابن خلدون، همانجا؛ مقریزی، همان، ۳۱۲/۳-۳۱۳). تورانشاه پس از سرکوب سیاهان، پادگان محافظان ارمنی خلیفه را هم آتش زد و آن‌گاه همه را از دم تیغ گذراند (ابن اثیر، ۳۴۷/۱۱؛ ابن خلدون، مقریزی، همانجا). در ۵۶۶ ق تورانشاه به فرمان صلاح‌الدین به صعید مصر رفت و شورش اعراب آن منطقه را فرو نشاند (ابن اثیر، ۳۶۶/۱۱؛ ابن خلدون، ۳۳۳/۵؛ مقریزی، همان، ۳۲۱/۳).

در محرم ۵۶۷ صلاح‌الدین خلافت فاطمی را برانداخت و در مصر به نام مستضی‌عباسی (۵۷۵-۵۶۶ ق) خطبه خواند (نک: ه. د، ایوبیان). سال بعد، تورانشاه سرزمین نوبه را گرفت، اما

چون آنجا را سرزمینی بی‌آب و علف و کم‌فایده یافت، آن را به حاکمان قبلی بازگرداند (ابن اثیر، ۳۸۶/۱۱؛ ابن دواداری، ۵۰/۷؛ ابن خلدون، ۳۳۶/۵). چندی بعد وی از صلاح‌الدین اجازه یافت به یمن حمله کند.

در آن زمان یمن فاقد حکومت منسجم و گرفتار کشمکشهای سیاسی و مذهبی بود. سلسله‌ها کوچک

حکومت ایوبیان با آغاز حکمرانی صلاح‌الدین ایوبی و در پی مرگ العاضد، واپسین خلیفه فاطمی (م. ۵۶۷ق.) در مصر آغاز شد و با شکست توران شاه پسر نجم‌الدین ایوب بن الملک الکامل محمد، هشتمین و واپسین حکمران ایوبی، در شام از مغولان، پایان یافت.

هنگام لشکرکشی سپاه نورالدین محمود زنگی اتابک سلجوقیان که از سوی سلجوقیان حاکم منطقه شام بود و خاندان ایوبی در خدمت وی بودند، او برای نجات العاضد فاطمی از سلطه وزیر خائن وی، شاور اسدی، به مصر رفت. در این هنگام، او در تدارک ائتلاف با صلیبیان بود و قصد بازکردن پای آنان را به مصر داشت. فرماندهی سپاه شام بر عهده «اسدالدین شیرکوه» بود. وی صلاح‌الدین جوان را همراه خود به مصر برد و فرماندهی بخشی از سپاهیان را به او سپرد. موفقیت وی در شکست هم‌زمان شاور و صلیبیان، سبب خوشنودی خلیفه و سپردن منصب وزارت فاطمیان اسماعیلی به شیرکوه سنی شد.

شیرکوه پس از دو ماه و اندی درگذشت و خلیفه فاطمی از میان همه رجال سیاسی، خلعت وزارت بر اندام صلاح‌الدین جوان و بی تجربه پوشاند و او را «الملک الناصر» لقب داد.

این کار نه تنها اهداف وی را محقق نکرد؛ بلکه باعث ایجاد درگیری میان صلاح‌الدین و فاطمیان و همه شیعیان شد. سرانجام خلافت دراز مدت فاطمیان به دست این وزیر سنی برافتاد.

پیروزی ایوبیان شافعی که به لحاظ سیاسی تابع خلافت عباسی بودند و با آنان اشتراک مذهبی نیز داشتند، مایه پیروزی عباسیان در غرب دنیای اسلام به شمار می‌آمد. صلاح‌الدین برای مشروعیت دادن به کارهایش، خود را به بنی عباس نزدیک کرد و همواره آنان را از کارهای خویش آگاه و از خلیفه تقاضای مجوز می‌کرد.

همین عامل، زمینه غلبه او بر شام، حجاز و یمن را پدید آورد و او توانست از این موقعیت برای آزاد کردن قدس شریف از اشغال صلیبی‌ها استفاده کند.

نبرد با صلیبیان که بیشتر وقت صلاح‌الدین به آن گذشت و سرانجام به آزادی قدس انجامید، مایه شهرت و محبوبیت فراوان برای وی نزد اهل سنت و دستگاه خلافت عباسی گشت.

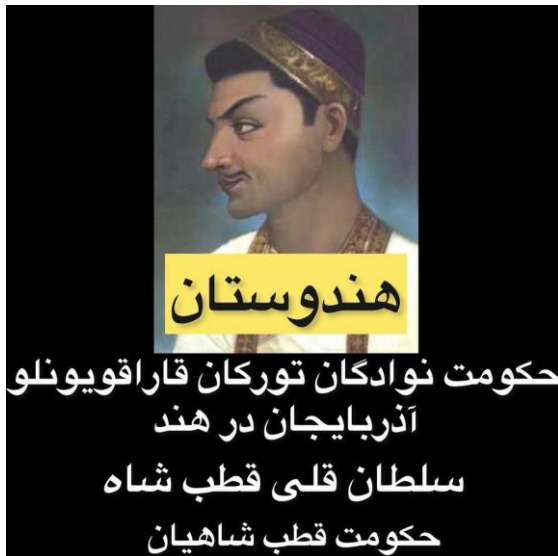
در صورت وقوع چنان وضعیتی در آنجا استقرار یابد (ابن اثیر، ۳۸۶/۱۱-۳۸۷؛ ابن واصل، ۲۳۷/۱؛ ابن خلدون، ۳۳۵/۵-۳۳۶؛ ابوالفدا، همانجا؛ مقریزی، همان، ۵۲/۱؛ حنبلی، ۵۰). به روایتی دیگر صلاح‌الدین به سبب هراس از نفوذ تورانشاه که گویا در جایی خود را به حکومت مصر سزاوارتر از برادرش دانسته بود، وی را به یمن فرستاد تا از مصر دورش کند (حنبلی، همانجا؛ سبط ابن جوزی، ۳۶۲/۸؛ ابن تغری بردی، ۸۷/۶). اما انگیزه فتح یمن هرچه باشد، از این روی که این اقدام به حکومت اسماعیلیان و خوارج در آن منطقه پایان داد، مهم می‌نماید.

تورانشاه مدت یک سال در یمن ماند. چون صلاح‌الدین بر دمشق دست یافت، تورانشاه با اجازه وی در ۵۷۱ق/۱۱۷۵م رهسپار دمشق شد (ابن تغری بردی، ۷۶/۶) و در شام نیز عملیات نظامی را در خدمت برادرش ادامه داد؛ چنان‌که بعلبک را در برابر هجوم صلیبیان محافظت کرد (ابن اثیر، ۴۳۷/۱۱؛ ابن تغری بردی، ۷۸/۶) و در ۵۷۴ ق از صلاح‌الدین خواست حکومت آن ولایت را به او دهد. بنابراین حکومت جایی دیگر را به شمس‌الدین محمد بن مقد دادند و حکومت بعلبک به تورانشاه تفویض شد (ابن اثیر، ۴۵۱/۱۱؛ ابن خلدون، ۳۴۲/۵؛ حنبلی، ۵۴). صلاح‌الدین پس از چندی حکومت اسکندریه را هم به تورانشاه داد و او تا ۵۷۶ ق که درگذشت، همانجا مقام داشت (ابن اثیر، ۴۶۱/۱۱؛ ابن خلدون، حنبلی همانجاها).

محلی در شهرها حکم می‌راندند و همواره سرگرم نزاع با یکدیگر بودند (نک: همدانی، ۲۳۶-۲۴۱). تورانشاه ابتدا از راه مکه بر زبید تاخت و عبدالنبی بن مهدی، حکمران خارجی مذهب آنجا را - که نام عباسیان را از خطبه انداخته بود و ادعا مهدویت داشت - در بند کرد و کشت (برای تفصیل مطلب، نک: ابن اثیر، ۳۹۶/۱۱-۳۹۷؛ ابن عدیم، ۳۳۹-۳۴۰؛ ابوشامه، ۱۷۸/۲؛ ابن دواداری، ۵۷/۷؛ ابن واصل، ۲۴۰/۱-۲۴۲؛ مقریزی، السلوک، ۵۳/۱؛ ابن تغری بردی، ۲۳/۶؛ ابومخرمه، ۳۷/۲؛ ابن قاسم، ۳۲۱)؛ سپس بر عدن و صنعا و تهامه استیلا یافت و خاندانهای بنی مهدی، بنی زریع، بنی صلیح و آل حاتم را برانداخت (ابن اثیر، ۳۹۷/۱۱-۳۹۸)؛

۳ (ابوالفدا، ۵۴؛ ابن خلدون، همانجا؛ ابن تغری بردی ۶۹/۶؛ ابومخرمه، همانجا؛ ابن قاسم، ۳۲۴-۳۲۵).

مورخان درباره علل تسخیر یمن متفق نیستند (نک: حداد، ۲۳۶-۲۳۷). برخی گفته‌اند عماره یمنی تورانشاه را به این کار تشویق می‌کرد تا چون مصر از امرای ایوبی خالی شود، وی خلافت فاطمی را احیا کند؛ ولی صلاح‌الدین از ماجرا آگاه شد و او را با یارانش کشت (ابن اثیر، ۳۹۸/۱۱-۳۹۹؛ مقریزی، همان، ۵۳/۱-۵۴؛ ابن تغری بردی، ۶۹/۶-۷۰). برخی دیگر آورده‌اند که چون صلاح‌الدین از حمله نورالدین زنگی به مصر و اخراج آنان بی‌مناک بود، درصدد استیلا بر سرزمینی برآمد که

خردسال و مجهول النسب را به نام پسر محمد تغلق بر تخت نشاند. در ۷۵۲، چون فیروز به دهلی رسید سرداران و غلامان او را به پادشاهی برگزیدند. در ۷۵۸، منشور سلطنت از سوی خلیفه عباسی مصر رسید که در آن پادشاهان سلسله بهمنیان دکن تأیید و حمایت شده بودند. در ۷۷۵، شمس الدین دامغانی، حاکم گجرات، و در ۷۷۹ صاحبان پُرگَنه ها علیه فیروزش شورش کردند که با سرکوب و کشتار مواجه شدند.

سیاست داخلی

فیروزشاه در سیاست داخلی، ۳ اصل مهم را دنبال می کرد: ممنوعیت مجازات مردم که در دوره سلطان محمد بسیار رواج داشت؛ جمع آوری مالیات با توجه به استطاعت مردم؛ و واگذاری حکومت ولایات به افراد لایق و متدین. فیروزشاه در ۷۵۶ق/۱۳۵۵م از خلیفه مصر خلعت دریافت کرد و به خطاب «سیدالسلطنین» نایل آمد، و دستور داد تا نام پادشاهانی را که از خطبه ها انداخته بودند، دوباره یاد کنند. او دوبار در ۷۵۴ق/۱۳۵۳م و ۷۶۰ق/۱۳۵۹م به بنگال لشکر کشید که هر بار با مبادله هدایای بسیار با الیاس شاهیان صلح کرد. لشکرکشی به آریسا در ۷۶۱ق/۱۳۶۰م و تصرف نگرکوت که به نام سلطان محمد به محمدآباد موسوم شد، از دیگر پیروزی های نظامی فیروزشاه بود. سال های پایانی زندگی او با ضعف حکومت همراه بود. فیروزشاه در حدود ۹۰ سالگی درگذشت.

الیاس شاهیان سلسله ی تورکان بنگال بودند

که حدود ۷۰۰ سال قبل در سده های ۸ و ۹ هجری حکومتی مستقل را در بنگال تشکیل دادند. این حکومت

←→
Xudafərin 199 (2021) خداآفرین ۱۹۹ آبان ۱۴۰۰

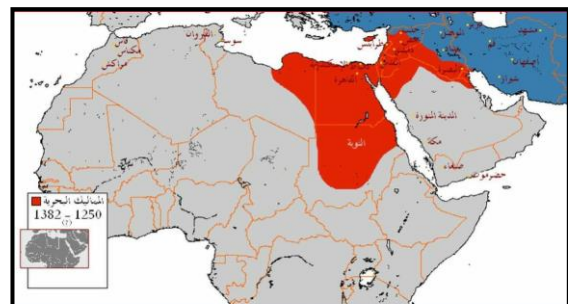
توضیح:

پدر صلاح الدین ایوبی از تورکان شهر دین است و دین یکی از شهرهای کهن ارمن اذربایجان است که امروزه در ارمنستان قرار دارد روستایی به این اسم در خراسان هم وجود دارد که روستایی کاملاً تورک نشین است. فیروز تغلق شاه، سومین سلطان سلسله تغلقیه یا همان خاندان تغلق تیمور می باشد.

پس از سلطان محمد تغلق شاه، عموزاده او، فیروزشاه سوم (سل ۷۵۲- رمضان ۷۹۰ق/۱۳۵۱- سپتامبر ۱۳۸۸م)، به اصرار گروهی از بزرگان و نظامیان بر تخت سلطنت جلوس کرد. وی پسر عموی محمد تغلق شاه بود. ظاهراً محمد تغلق به سبب آن که پسری نداشت، او را به جانشینی خود برگزید او نخست با مخالفت خواجه جهان، دولت مرد برجسته سلطان محمد، مواجه شد. خواجه جهان بی درنگ پس از مرگ سلطان محمد، پسر ۶-۷ ساله ظاهراً «مجهول النسبی» را در دهلی فرزند سلطان تازه درگذشته خوانده، و او را با عنوان سلطان غیاث الدین محمودشاه بر تخت نشانده بود. این غائله با حمایت امرا از فیروز شاه و تسلیم خواجه جهان خاتمه یافت. عدالت جویی و نرم خویی فیروز شاه پس از سخت گیری های سلطان محمد، خشنودی مردم و در نتیجه، آرامش سیاسی و اجتماعی را به دنبال داشت.

شکست مغولان

چون محمد تغلق شاه درگذشت، سپاه به چپاول اردوی شاه پرداخت. گرگین خان، از فرماندهان سپاه، به مغولان پیوست و آنان را به حمله و غارت اردو ترغیب کرد. فیروز تغلق شاه در ۷۵۲ با مغولان جنگید و آنان را شکست داد. در دهلی احمد ایاز، وزیر محمد تغلق شاه، کودکی

سلسله ی تورکان بحری مصر

حدود نزدیک به ۸۰۰ سال قبل

که با قصیده‌ای دل ایشان را به دست آورد. پس مصرع «ساقی حدیث سرو و گل و لاله می‌رود» را سرود، اما در مصرع بعداش ماند. چون هیچ‌یک از شاعران دربار نتوانستند وی را یاری نمایند، سلطان شعر ناتمام را به همراه دعوت حافظ به بنگال برای وی فرستاد. حافظ مصرع ناتمام سلطان را به مصرع «وین بحث با ثلاثه غساله می‌رود» کامل کرد، اما به خاطر کهولت سن از سفر به بنگال خودداری کرد و در عوض غزلی را که در زیر آمده به سلطان هدیه کرد. آمدن نام سلطان غیاث‌الدین و اشاره به دیدار از بنگال از لحاظ تاریخی این روایت را تأیید می‌کنند.

ساقی حدیث سرو و گل و لاله می‌رود

وین بحث با ثلاثه غساله می‌رود

می ده که نوعروس چمن حد حُسن یافت

کار این زمان ز صنعت دلاله می‌رود

شکرشکن شوند همه طوطیان هند

زین قند پارسی که به بنگاله می‌رود

طی مکان ببین و زمان در سلوک شعر

کاین طفل، یک شبه، ره صد ساله می‌رود

آن چشم جادوانه عابدفریب بین

کش کاروان سحر ز دنباله می‌رود

از ره مرو به عشوه دنیا که این عجز

مکاره می‌نشیند و مُحْتاله می‌رود

باد بهار می‌وزد از گلستان شاه

و از ژاله باده در قدح لاله می‌رود

حافظ ز شوق مجلس سلطان غیاث دین

غافل مشو که کار تو از ناله می‌رود

منابع:

سمیعی «الیاس شاهیان»

عبدالکریم. «حکومت مسلمانان ایرانی الاصل در بنگلادش» که این اطلاعات درباره ی این حکومت را ویکپدیا به نمایش گذاشته است.

فاینایق: @turk_bilgi

نخستین حکومت مسلمان است که بر سراسر بنگال حکم راند. برآمدن الیاس شاهیان پایانی بود به دو سده و نیم درگیری دائمی میان حکمرانان محلی و برقراری آرامش و صلح در این سامان. در این دوره هنر و علم رونق گرفت و بازرگانی رواج یافت، همچنین ارتباط سیاسی و فرهنگی با دیگر کشورها سبب آمیختگی فرهنگ بومی بنگال با آنان گردید. ایشان به آبادانی نیز توجه داشته‌اند و آثار بسیاری از این دوره به جای مانده که آمیزه‌ای از معماری بنگالی و اسلامی است. در دوره الیاس‌شاهیان علاوه بر فارسی که در بنگال زبان حکومتی بود، به زبان بنگالی نیز بها داده شد، در همین دوره بود که سبک ریخته در ادبیات بنگالی توسط نور قطب عالم، صوفی چشتی پدید آمد، چنانچه مصرعی به تورکی و مصرعی دیگر به بنگالی می‌سرودند. الیاس‌شاهیان با جمعیت هندوی بنگال روابط خوبی داشتند و در دوره ایشان هندوها به مناصب بالای درباری رسیدند.

غیاث‌الدین اعظم‌شاه سومین پادشاه این سلسله مردی بود فاضل و دوستدار شعر فارسی، وی هم‌عصر خواجه حافظ شیرازی بود و با این شاعر مکاتبه داشت. درباره چگونگی آغاز این مکاتبه روایتی در آیین اکبری اثر ابوالفضل علامی و ریاض‌السلطنین آمده که روزی سلطان به بیماری مهلکی دچار شده بود و به سه تن از زنان حرم به نام‌های سرو و گل و لاله دستور داد که پس از مرگ بدنش را بشویند. چون سلطان از بیماری نجات پیدا کرد به این سه زن محبت بسیار می‌کرد و این محبت دیگر زنان حرم را به حسادت واداشت چنان‌که به ایشان به استهزاء غساله می‌گفتند. سلطان که از این امر آگاهی یافت بر آن برآمد

Xudafərin

Türkçə - Farsca

Ekim- 2021- İL19- SAY 199-(علمی-ədəbi-کۈلتۈرۈل دەرۋی)

WWW.KHUDAFARIN.IR

جنایت صلیبیون به سرکردگی ارمنه مزدور بر علیه فرزندان امت محمدی در آذربایجان که نام آنان محمد ، علی، حسن ، حسین ، فاطمه و زینب است .

2017

1992

2020

2020

ARMENIA'S STATE TERROR AGAINST AZERBAIJANI CIVILIANS CONTINUES.

10-month year old sweet girl was wounded as result of Armenia's missile attack on residential areas of Ganja city.

GANJA TERRORISM

10TH AND 17TH OCTOBER 2020

7 CHILDREN WERE KILLED, 26 WERE INJURED

VICTIMS OF ARMENIAN FASCISM

Fidan Qurbanova
2006-2020, Naftalan
Shahriyar Qurbanov
2007-2020, Naftalan
Zahra Quliyeva
2015-2017, Fuzuli
Ramin Yusifov
2004-2017, Tovuz
Turana Hasanova
2000-2016, Tartar
Aygün Şahmalıyeva
1998-2016, Tovuz
Pakiza Maharramli
1999-2015, Agdam
Fariz Badalov
2002-2011, Agdam

#STOP KILLING CHILDREN

SHOE WITH NO PAIR HOME WITH NO ROOF

#Ganja #StopArmenianAggression #DontBelieveArmenia